cogito

EUGENIO BORGNA

ruhun yalnızlığı

Çeviren: Meryem Mine Çilingiroğlu



YKY
Yapı Kredi Yayınları

RUHUN YALNIZLIĞI

Eugenio Borgna (22 Temmuz 1930, Borgomanero) Novara, Maggiore Hastanesi'nde Psikiyatri Başhekimi, Milano Üniversitesi Sinir Hastalıkları ve Zihinsel Hastalıklar Kliniği'nde öğretim üyesi olarak hizmet vermiştir.

Başlıca kitapları:

I conflitti del conoscere. Strutture del sapere ed esperienza della follia (1988, Bilmede yatan çatışmalar. Bilmenin ve deliliğin yapısı), *Malinconia* (1992, Melankoli), *Come se finisse il mondo. Il senso dell'esperienza schizofrenica* (1995, Dünyanın sonu gibi. Şizofrenik deneyimin anlamı), *Le figure dell'ansia* (1997, Anksiyetenin türleri), *Noi siamo un colloquio* (1999, Biz bir söyleşiyiz), *L'arcipelago delle emozioni* (2001, Duyguların takımadası), *Le intermittenze del cuore* (2003, Yüreğin duraklamaları), *L'attesa e la speranza* (Bekleyiş ve umut-2005, Bagutta Ödülü), *Come in uno specchio oscuramente* (2007, Karaltılı bir şekilde aynada gibi), *Nei luoghi perduti della follia* (2008, Deliliğin kayıp yerlerinde) ve *Le emozioni ferite* (2009, Yaralı duygular), *Ruhun Yalnızlığı* (2011, YKY 2012).

Meryem Mine Çilingiroğlu (İstanbul, 1977) İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden mezun olduktan sonra yüksek lisans eğitimini aynı üniversitenin İtalyan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda tamamladı. Venedik Cà Foscari Üniversitesi'nin uzaktan eğitim kapsamında gerçekleştirdiği ITALS, Yabancı Dil Olarak İtalyanca Eğitimi Vermek adlı yüksek lisans programını bitirdi. Duke (Durham, ABD), Yeditepe ve İstanbul üniversitelerinde İtalyanca Okutmanı olarak çalıştı. Elena Ferrante, Francesco Alberoni, Giorgio Agamben, Alice Taşçıyan, Margaret Mazzantini, Melenia G. Mazzucco, Edmondo de Amicis, Predrag Matvejević ve Eugenio Borgna gibi yazarların kitaplarından çeviriler yaptı.

EUGENIO BORGNA

Ruhun Yalnızlığı

Çeviren
Meryem Mine Çilingiroğlu

YKY
Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Yayınları - 3801
Cogito - 202

Ruhun Yalnızlığı / Eugenio Borgna
Özgün adı: La solitudine dell'anima
Çeviren: Meryem Mine Çilingiroğlu

Kitap editörü: Filiz Özdem
Düzelti: Ömer Şişman

Kapak tasarımı: Nahide Dikel - Elif Rifat

Baskı: Pasifik Ofset Ltd. Şti.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Haramidere - Avcılar / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 77
Sertifika No: 12027

Çeviriye temel alınan baskı: La solitudine dell'anima, Feltrinelli, Mayıs 2011, 4. baskı
1. baskı: İstanbul, Şubat 2013
2. baskı: İstanbul, Şubat 2014
ISBN 978-975-08-2464-7

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2011
Sertifika No: 12334
© Giangiacomo Feltrinelli Editore, 2011.
Bu kitabın ilk baskısı La solitudine dell'anima adıyla Ocak 2011'de
Giangiacomo Feltrinelli Editore, Milano İtalya tarafından yayımlanmıştır.

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 142 Odakule İş Merkezi Kat: 3 Beyoğlu 34430 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

İÇİNDEKİLER

YALNIZLIKLARIN DİLİNİN YOLUNDA

I. Yalnızlığın Gizleri

Eşikten Eşiğe • 21
Yalnızlığı Tecritten Ayırt Eden Nedir? • 23
Yalnızlığın Narin Salı • 25
Sonsuzluk İçimizdedir • 26
Yalnızlığın Sınırları • 27
Yalnızlığın Metaforik Yönü • 29
Çığlık ve Fısıltılar • 31
Gizem Mahiyetinde Yalnızlık • 36
Tecrit Zamanı ve Yalnızlık Zamanı • 38
Saat Bana Öteden Beri Gülünç Bir Şey Olarak Görünmüştür • 41
Yalnız Olmak İçin Yaratılmadık • 42

II. Konunun Ana Başlıkları

1. Acı ve Yalnızlık • 47
Beden Acısı ve Ruh Acısı • 48
Ruhun Acısı Üzerimize İndiğinde • 50
Çekingenlik Yalnızlığı Arar • 52
Bu Acının İçine Dalmış Haldeyim • 54
Yalnızlık Olmadan Melankoli Olmaz • 57
İçimizdeki Acıyı Unutmamak • 59
Kötünün İfşası Olarak Talihsizlik • 60
Hayat Acı Tarafından Yara Almıştır • 63
Acıyı Tanıma • 64

2. Korkudan Yalnızlığa • 66
Kaygı ve Korku Nedir • 68
Korkudan Gelen Yalnızlık • 69
Korku Türleri • 70
Ergenlikte Korku • 73
Farklılık ve Delilik Karşısında Duyulan Korku • 75
Korkunun İçsel Kökleri • 77
Gelecek Korkusu ve Gelecek Umudu • 79

3. Yitik Mutluluğun Arayışında • 81
Mutluluk Sevinç Değildir • 81
Augustinus'tan Wittgenstein'a • 82
Mutluluk Nasıl Tanımlanabilir? • 84
Mutluluk, Bilmenin Bir Şartı mıdır? • 86
Mutluluğun İçsel Deneyimi • 88
Etik Görev Olarak Mutluluk • 91
Mutluluğun ve Mutsuzluğun Zamanı • 94
Mutluluk Biçimleri Hayat Boyunca Nasıl Değişir • 95
Mutluluk ve Unutma • 97
Kader Olarak Mutsuzluk • 99
Hayatı Nasıl Anlamlandırmalı • 101

4. Yalnızlık ve Mistik Hayat • 104
Bir Lütuf Olarak Yalnızlık • 104
Mistik Dil • 106
Ruhun Karanlık Gecesi • 108
Yalnızlığın Uçurumlarında • 109
Yalnızlıktan Ölmek • 112
Manastır Yalnızlığı • 115
Bir Sonuç • 118

III. İçinden Geçmiş Olduğumuz Karaltılar

1. Şiirsel İmgelemin Yalnızlığı • 121
Büyük İçsel Yalnızlık • 121
Yalnız ve Düşünceli • 125

Kadim Kulenin Tepesinden • 126
İnmeye Cüret Edilemeyen Yalnızlık • 129
Biz Yalnızız, Korku Yalnızıyız • 131
Akşam Olunca • 132
Şiir ve Psikiyatri • 134
Şiir ve Felsefe • 136
Yalnız Yaşandığında • 137

2. *Yalnızlık ve Psikotik Deneyimler* • 139
Psikotik Bir Ergenlik • 140
Emilia ile İçsel Diyalog İçinde • 141
Emilia'nın Yalnızlığı • 143
Ophelia • 144
Hastalık Zamana Yayıldığında • 146
Psikotik Bir Deneyim Nedeni Olarak Yalnızlık • 147
Lucia'nın Klinik Öyküsü • 148
Laura'nın Klinik Öyküsü • 149
Yalnızlığın Başkalaşımları • 151

3. *Hastalık durumunda yalnızlık* • 153
Hastalığın Karanlık Gölünde • 153
Ruhun Çölleri • 155
Gökten Çalabildiğimiz Kesitler • 157
Kırılganlık İçimizdedir • 159
Hasta Beden • 160
Akut Hastalık ve Kronik Hastalık • 161
Kronik Hastalık ve Doktor • 162
Nasıl Bir Yardım? • 163
Soru Sormadan Dinlemek • 165

4. *Ölümdeki ve Ölmekteki Yalnızlık* • 166
Batılı Anlayışta Ölüm ve Ölmek • 166
Parçalanmış Bir Ruh Taşıyordum • 169
Gözyaşları • 172
Yas Günlüğü • 173
Yalnızlığın Yutuveren Alevi • 176

Kaygı ve Yalnızlık İçinde Ölmek • 178
Ölmekte Olan Kişinin Yalnızlığı • 181
Yalnızlık ve İntihar • 182
Angela • 185
İntihar Giziyle Nasıl Yüzleşilmelidir? • 188
Son Sözler • 194

IV. Yalnızlıkta Tedavi
Uç-durumlar • 197
Hastaların Sözleri • 198
Tedavi Eden Sözler • 200
Sözcük Seçimi • 202
Sessizliğin Sözcükleri • 203
Umudun Sözcükleri • 205
Sağaltımdan İlaç Terapisine • 207
Söylemimin Nihai Amacı • 209

KALBİN GÖZLE GÖRÜLMEZ İÇSELLİĞİNİN ÖTESİNDE

İsim Dizini • 219

Uzak ve mutlu yılları yâd ederek

YALNIZLIKLARIN DİLİNİN YOLUNDA

Daha yalnız olunurdu
*Olmasaydı Yalnızlık –**

* *The Poems of Emily Dickinson (Reading Edition)*, Haz.: R. W. Franklin, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts [ABD] ve Londra [İngiltere], 1999, Şiir no: 535, Çev.: Selahattin Özpalabıyıklar.

Bu kitapta, günlük hayatta yitirilen ve sık sık da, yanılsamalardan ve sadece görünüşlerden, kayan yıldızlardan beslenen amaç arayışlarının, dünyeviliğin yutuverdiği yalnızlığın varoluş biçimlerine, dillerine doğru yol almaktayım ve bu yolda, öncelikle, içsel yalnızlık, ruhun yalnızlığı, yaratıcı yalnızlık ile acılı yalnızlık, olumsuz yalnızlık, tecrit-yalnızlığını ayırt etmeyi arzu etmekteyim. Bunlar, yalnızlığın, birbirinden çok farklı iki resmidir; bununla birlikte, hayatta, iç içe geçmeleri pek tabii ki mümkündür. Tefekkür ve meditasyon, huzur ve umut yüklü ihtiyaçların izinden doğan içsel yalnızlıkta, yaşanmışlığın az ya da çok derinliğine ve köktenliğine bağlı duygulanım farklılıkları belirir sadece. Acılı yalnızlıkta, tecrit-yalmzlığında ise, hastalıktan, bedensel acıdan, yoksunluktan, ideallerin yerle bir olmasından, insan ilişkilerinin ortadan kaybolmasından kaynaklanan göstergeler ve dünyadan, insanların dünyasından ve nesneler dünyasından, amaç ve arzular arayıp belirleme niyetinden istemli bir kopuş seçilir; bunda, kendinden-başkasının kaderine yönelik kayıtsızlık, özensizlik ve ilgisizlik damgası taşıyan, sadece bireysel olan amaç ve arzular mevcuttur.

Bu yol boyunca, ayrıca, bedensel ve ruhsal acıdan, fiziksel acıdan ve ıstırabın verdiği acıdan dolayı bozulan yaşam biçimlerinde ve şartlarında ortaya çıkan yalnızlık deneyimlerinin neler olduğunu, çeşitli anlamsal temelleri ışığında çözümlemek ve betimlemek isterim. Acı içimizde sessizce çığlık attığında, alışageldiğimiz insan ilişkilerini ve toplumsal ilişkileri koparmaya ve genellikle içsel, yaratıcı yalnızlığın değil de, öylesine hassas ve kırılgan, yıkılabilir ve parçalara ayrışabilir, acılı, olumsuz yalnızlığın sınırlarına hapsolmaya meylederiz. Bedensel acı, yaralı bir bedenin hummalı ve kanayan acısı, bizleri, içine hemen hemen hiç nüfuz edilemeyecek bir tecrit-yalnızlığma sürükler;

bununla birlikte, depresif bir bilinçten ya da Simon Weil'in muhteşem tabiriyle "talihsizlik"ten fışkıran ruhun acısında da insanın içini sızlatan bir yalnızlık ortaya çıkar. Böylesi bir yalnızlığın içsel yalnızlık olduğunu savunmak neredeyse olanak dışıdır, ancak bunda, başka insanların dünyasıyla iletişim kurmaya yönelik izler de mevcuttur. Bunlar, açık yalnızlık ile kapalı yalnızlığın, içsel yalnızlık ile tecrit-yalnızlığının karşılıklı sınır aşımına tanıklık eden durumlardır. Yalnızlıklara işaret eden acının kendi etrafında Kafkavari kapalı ve inatçı, karanlık ve zaman zaman da umutsuz surlar örerek, yükselttiği duvarların içine nasıl sızılmalı, bunlar nasıl çözümlenmelidir?

Günümüzde sık sık olduğu üzere hayatlarımız korkuya ya da kaygıya meylettiğinde veya daldığında, yalnızlık deneyimleriyle ve yalnızlığın varoluş tarzlarıyla nasıl yüzleşiriz? Korku, kaygı değildir; kaygı her türlü psikolojik motivasyonun ötesinde ve dışında tezahür eder, diğeri ise belli başlı olayların izinden doğar. Kuşkusuz ki korku bizde altüst edici ruh halleri uyandırmaz, bunun bir nedeni de kaygı gibi beklenmedik ve ani olmasıdır; ancak günümüzde bizi kuşatan ve boğan öyle korkular vardır ki bunların duygusal şiddeti kaygınınkinden uzak değildir ve genel yaşam tarzımızı ve anlamlı, yaratıcı ilişkileri yaşama şeklimizi kökten bir şekilde değiştirmeye muktedirdir. Korkunun ifade biçimleri çoktur ve zamanımızda en baskın olanları, farklılığa, yabancılığa karşı duyulan korku ve halen süregelen, unutulmaz ve yıkılmaz bir miras olarak zamanımıza devredilmiş olan delilik korkusudur. Bunlar her türlü akılcı denetimden çıkan, her türlü duygusal çözümlemeden kaçan korkulardır ve böylelikle varoluşsal derinliklerde kök salarak, her nevi tedavi stratejisinin elinden kaçmaktadır. Korku, her korku türü; kaçınılmaz olarak, yalnızlık deneyiminin, acılı yalnızlık, zaman zaman içsel yalnızlık, ama özellikle de tatsız ve zaman zaman da saldırgan olan yalnızlık deneyiminin ne olduğunu bilir. Yalnızlık, kökten bir tecrit-yalnızlığı olacak kadar katılaşmadıkça, içselliğimize yol almamızı ve korkularımızın, zaman zaman gerçekten de geçerliliği olmayan korkularımızın nedenlerini algılamamızı sağlar.

Yürüyeceğim yol, beni, korkunun ve kaygının neden ol-

duklarından bir hayli farklı duygusal deneyimlerle, bir diğer deyişle mutlulukla ve yitirilmiş mutlulukla, mutsuzlukla yüzleşmeye sevk edecektir. Söylemimin ana öğesi beni hayattaki deneyimlerin iki temel taşı olan mutluluk ve mutsuzluğun fenomenolojik boyutlarını bulmaya, bulma arayışına götürmüştür. Bu ikisiyle, içselliğimizin varoluş biçimleri de, içinde bulunduğumuz dünyanın dillerini yorumlama biçimimiz de değişir: Mutluluk halinde bu dilleri ışıltılı ve aydınlık, yitirilmiş mutlulukta ise karaltılı ve zaman zaman içine girilmez olarak algılarız. Başkalarının mutluluğunu dışlamayan yoğun ve derin mutluluklar, büyük mutluluklar vardır ve de uçucu, geçici adını verdiğimiz, dünyevi, içselleştirilmemiş mutluluklar, küçük mutluluklar vardır ve de özlemle, yitmişlik hissiyle, yaralanmış ama acıyla paramparça olmamış hatıralarla dolu mutsuzluklar, yitirilmiş mutluluklar ve acılı, iç sızlatan, zaman zaman da acımasız mutsuzluklar vardır. Mutlu ve mutsuz ruh hallerine hangi yalnızlık türleri eşlik etmektedir? Mutluluk, derin mutluluk, kendi anlam ufuklarını kavrayan içsel yalnızlığın gizliliğinde yaşamaya meyleder; yitirilmiş mutluluğa ise, kâh tecrit-yalnızlığı, kâh kırılgan ve gizli acımızın ve özlemimizin sırrını çözümleyen içsel yalnızlık eşlik eder.

Yalnızlık, esrarengiz bir yalnızlık, hem dünyadan kopma hem de Kendinden-başka-olanla gizemli bir kader birliği olan yalnızlık; Folignolu Angela ve Maria Maddalena de' Pazzi, Ávilalı Teresa ve Lisieuxlü Thérèse'in, ama aynı zamanda bir manastıra kapan*ma*yıp da, acıyla tükenmiş bir hayatın açık ve kanayan sınırlarında yaşamış, Kalküta gibi hastalık ve fakirlik tarafından yutulmuş bir şehrin aşırı acılı mekânlarında acının sonsuz uçurumlarına ortak olmuş Kalkütalı Teresa'nın mistik deneyimlerinin temeli olmuştur. Yalnızlık, büyük mistik yalnızlık, sadece, şimdi değindiğim ve zamanımıza yakın ya da zamanımızdan uzak deneyimlerin, insani ve ruhsal deneyimlerin kökeninde yatmamaktadır; günümüzdeki Benedikten ya da Karmeliten manastır hayatının da kalbinde yatmaktadır. Orta Gölü'nün Traklvari* mavi sularında asılı duran, San

* Şiirlerinde depresif ruh halini, çöküntüsünü ve yalnızlığı romantik bir sembolizmle dışavurumcu bir tarzda yansıtan, çarpıcı imgelerini sık sık renklerle buluşturan Avusturyalı Georg Trakl'e gönderme. (ed. n.)

Giulio Adası'ndaki Benedikten manastırında seçilen yalnızlık bizlere neler demektedir? Hiç olmazsa görünüşte dünyadan kopup yalnızlığın ve sessizliğin içine geri dönüşsüz olarak dalma durumu bizlere neler düşündürmektedir? Kalbimizde, manastırda yaşanan berrak yalnızlıklara buzul misali yansıyan parçacıklar, içsel hayat adaları var mıdır?

Yalnızlık, kırılgan ve gölgeli duyguları yansıtan ve hiç unutulmayan bazı şiirlerin ana konusudur. Böylelikle Francesco Petrarca'nın, Giacomo Leopardi'nin, Emily Dickinson'ın, Rainer Maria Rilke'nin ve Antonia Pozzi'nin hem çok meşhur hem de (neredeyse) hiç bilinmeyen şiirlerini ele aldım; her birinde, hayatımızın bazı anlarında, yeniden dönüşüme uğramış, vazgeçemeyeceğimiz bir yalnızlığın gizemli ve büyülü tınısı çınlamaktadır. Kalbin huzursuz bir özlemle dolu olduğu, dikkatini tamamen dile getirilemez olanın arayışına vermiş anlardır bunlar. İnsanın kendi içselliği ve bilinciyle, kendi kendisine yaptığı iç sohbetin ön şartı olarak yeniden yaşadığı yalnızlık anları. İçimize şiirsel sözlerin aktığı ve bu sözlerin hayatın açtığı pek çok yaraya merhem olduğu, kandırıkçı ve boş Siren'lerin çağrısından ve etkisinden bizi koparıp alan anlar ya da günlerdir bunlar. Şiirler, evet, ama aynı zamanda Rilke'nin genç şaire mektupları da, Nietzsche'nin büyüleyici metinleri de bizi kırılgan ve cisimsiz, öylesine kolay yitirilmiş, belleğimiz ve kalbimiz için hatırlanması öylesine elzem bir yalnızlığın imgelerine götürmektedir. Yoksa artık, şiirin öylesine incecik ve esrarengiz, aydınlık ve uçucu, pırıltılı ve narin sesi ruhumuzla konuşmamakta mıdır? Schubert'in iç sızlatan bir melankoli ve dile gelmez bir özlem tarafından yutulmuş olan *Lieder* kitabının ana teması olan yalnızlık da mı bize hiçbir şey söylemez olmuştur? Artık şiir zamanı değil midir o halde? Oysa sadece felsefenin değil, psikiyatrinin de şiire ihtiyacı vardır.

Yalnızlığa, yaratıcı olmayan ve ilişkiye ve aşkınlığa açık olmayan yalnızlığa, psikotik deneyimlerde rastlarız; psikiyatri bunlarla her gün, ruh hekimliği yapılabilecek ve yapılması gereken her yerde ilgilenmektedir. Psikotik deneyimlerde, insan, acılı bir yalnızlığa, bizi başkalarından istemli olarak ayıran tecritten kökten bir şekilde ayrı olan, bilinçsiz bir tecrit-yalnızlığı-

na batmıştır; bu deneyimlerde, bencilliğin ve sessizliğin karanlık göllerine hapsolur, insani dayanışma deneyimlerinden el etek çekeriz. Psikotik yalnızlıkta, otistik yalnızlıkta sadece dünyadan kopma yoktur, sadece tecrit-yalnızlığı da yoktur, karşılaşma özlemi ve diyalog arzusu mahiyetindeki acılı yalnızlık da vardır.

Çalışmam; hastalığa, hastalanmaya, somatik, bedensel bir hastalığa kapılmaya eşlik eden yalnızlığın her birimizde farklı psikolojik yankılar uyandırdığı sonucuna doğru yol alacaktır. Her hastalık, hayatımızın anlam ufuklarını değiştirir; bu değişiklikle ilgili olarak, bazı manidar tanıklıklardan söz etmek ve onları çözümlemek isterim. Hastalanan, özellikle de hastaneye kaldırılan bir kişinin yalnızlığıyla, onun artan kaygı ve korkularını anlamak ve tedavi etmek için kaçınılmaz olan ya da yalnızlığına yarayabilecek tutumlar, basit ve zor sözler üzerine düşünmeden yüzleşmek mümkün değildir.

Çalışma sürecimde, ölüme ve ölmeye eşlik eden yalnızlığı, büyük içsel yalnızlığı ve intihar seçimini ele almadan edemem. Bunlar psikiyatrinin de düşünmesi gereken bitmez tükenmez meselelerdir. Bunlar, Augustinus'un ve eşsiz bir duyarlılığı olan Fransız yazar Roland Barthes'ın annelerinin ölümünün ardından yaşadıkları acıklı duygusal yankılara atıfta bulunarak cüretkârca ele almak istediğim konulardır; ancak, ölmek üzere olduğu aylarda, Georges Bernanos'un Compiégne'den bir Karmelit rahibesi aracılığıyla adeta kendi hayatının sonunu bir ayna misali karaltılı göstererek, öylesine güzel temsil ettiği ölme deneyimine de atıfta bulunmak isterim. Yalnız başına ölünür; ama sevilen kişi öldüğünde de yalnız kalınır. Bunlar farklı yalnızlıklardır elbette, öyle ki sevilen bir kişi öldüğünde içimizde doğan yalnızlığı biliriz ama ölmekte olan kişinin hissettiği ve öleceğimiz zaman hissedeceğimiz yalnızlığı bilmeyiz. Ancak ölen kişinin yalnızlığı, ölümü istemli olarak seçen, ölmeden önce sona ermekte olan hayatını düşünen kişinin yalnızlığından kökten bir şekilde uzaktır. Bunlar, belki de, bir şekilde örtüşen kaderlerdir ancak buna karşın, kaygı ve korku içinde ölen kişi ile kendi hayatına son veren kişinin ruh hallerinin farklı olması mümkün müdür? İnsan ölmekteyken can çekişir, intihar-

da ise can çekişmez ya da hiç olmazsa can çekişmemesi mümkündür; can alıcı soru şudur: İstemli ölümün kökeninde ve bu nihai tercihte nasıl bir özgürlük yatmaktadır?

Aydınlık, karanlık ve acılı olan, her şeye karşın umudun kayan yıldızlarına, sessizlik ve umut sözcüklerine, içsel yalnızlıktan doğan ve canlı olan sözcüklere açık bu yollar boyunca yalnızlığın dillerine doğru yavaş yavaş yürüyeceğim. Franz Kafka'nın dediklerini hiç unutmadan yapacağım bunu: "Gerçek yol, tepede değil, yerin azıcık üstünde asılı bulunan halattan geçer. Katedilmekten ziyade, insanı tökezletmek için var gibidir."[1]

1 *F. Kafka*, Aforismi di Zürau, Adelphi, Milano 2004.

I. Yalnızlığın Gizleri

Mekânın bir ıssızlığı vardır
Denizin bir ıssızlığı
Issızlığı Ölümün, ama hepsi de
Kalabalık sayılır kıyaslandığında
Daha engin olan o yerle
Bir ruhun kendine açtığı
*O kutup mahremiyetiyle –**

* *The Poems of Emily Dickinson (Reading Edition)*, Haz.: R. W. Franklin, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts [ABD] ve Londra [İngiltere], 1999, Şiir no: 1696, Çev.: Selahattin Özpalabıyıklar.

Tecrit şeklinde olmayan yalnızlık, hayatın mihenk taşlarından biridir ve her yalnızlık deneyiminin, kendine has psikolojik ve insani bir yönü, kendine has zamansal bir açılımı vardır: Bu yalnızlık, her halükârda *gelecek zamana*, istikbale, bekleyişlere ve umuda açıktır; Augustinus'un söz ettiği geçmiş ve gelecekten kopuk bir *şimdiki zaman* tarafından emilmemiştir; böylesi, tecride has bir durumdur ve tecridin, yalnızlıkla (görünürdeki) tek ortaklığı başkalarından ve dünyadan kopma, insan ilişkilerinin çözülmesidir. Yalnızlık ve tecridin içerikleri arasında yer alan bu kökten farklılıklar her zaman göz önünde tutulmamaktadır; iç sızlatıcı bir sorun olan, *yalnız-olmak* konusunda yapılan konuşmalarda da bu ayrım genellikle dikkate alınmamaktadır. İnsan, pek tabii ki, kalabalık içinde de yalnız olabilir, kendisini yalnız hissedebilir ve pek tabii ki çölde *de* yalnız olmayabilir, kendini yalnız hissetmeyebilir: Bunun için kendi içinde, kefaretini ödediği ve kurtulduğu bir alan, çarpıntılı bir açıklık olması gerekir; işte o zaman, yanında başkaları olmasa da kendisini yalnız hissetmeyebilecektir insan. Çölde ya da kendi evimizde, bir manastır hücresinde ya da bir dağın tepesinde yalnız bulunsak da, dayanışmaya ve iç diyaloğa, bizi kendi bireyselliğimizin ve kendi "ben"imizin sınırlarının ötesine taşıyan aşkınlığa açıksak eğer, ruhumuz yalnız-olmanın kızgın dikenleri tarafından sızlatılmayabilecektir.

Eşikten Eşiğe

Yalnızlıkla ilgili söylemime, yalnızlığı tanımanın ön şartının, içe dönmek, hayatın temel deneyimleriyle yüzleştiğimizde içimizde, ruhumuzda olup bitenleri içsel çözümlemeden geçirmek

olduğunu söyleyerek başlamak isterim. Bununla ilgili olarak psikopatolojik ya da psikolojik kökenli değerlendirmelere değil, büyük bir romancının, geçen yüzyılın en muhteşem romanlarından bazılarını yazmış olan ve *Buddenbrook*'ta içselliğin sınırlarının uçsuz bucaksızlığı, yaşanmış deneyimlerin anlam ufuklarını aramanın hayatımızdaki etkileri, olayların içimizde doğurduğu öznel yansımalar ile ilgili olarak güncelliğini koruyan sözler söylemiş, hatta bu konuda altüst edici bir çağdaşlık göstermiş Thomas Mann'a atıfta bulunmak isterim. Lübeck eyaletinin senatosunun meşhur üyesi olan Johann'ın büyük ticari şirketinin mirasçısı olan ve işi devralan oğul Thomas, muhteşem bir nezakete ve kuvvetli bir sezgiye sahip hayalci bir kadın olan kız kardeşi Tony'ye yönelirken gerçek dışı hayallere kapılan, somut ve verimli girişimlerde bulunma becerisinden yoksun erkek kardeşi Christian'la ilgili şunları söylemektedir.

> Ah, aslında bütün bunlar Christian'ın kendi sesine çok fazla kulak vermesi, kendi iç dünyasındaki olaylarla çok fazla ilgilenmesinden ileri geliyor. Bazen bu olayları çok önemseyip en ince ayrıntısına varıncaya kadar herkese anlatmak gibi bir hastalığa yakalanıyor... Aklı başında birinin hiç ilgilenmeyeceği, hiç duymak istemeyeceği ve hatta anlatmaktan bile utanacağı şeyleri anlatıyor. Öyle utanç verici şeyler anlatıyor ki, Tony!.. Tiyatroyu çok sevdiğini Christian'dan başka biri de söyleyebilir, ama bir başka ağızla, yeri geldiğinde; kısacası, daha alçakgönüllü bir tavırla söyler. Ama bizim Christian bunu, "Benim sahne tutkumun ilginç ve olağanüstü bir yanı yok mu?" anlamına gelen bir vurguyla söylüyor. Anlatırken sözcüklerle boğuşuyor ve çok nefis, gizemli ve olağanüstü bir şey anlatıyormuş gibi bir havaya giriyor...[2]

Thomas Buddenbrook'un izleyen düşünceleri, hayatın içsel yönüne ve bundan sonsuz bir şekilde türeyen sorunlara daha da doğrudan odaklanmaktadır.

2 T. Mann, *Buddenbrooklar - Bir Ailenin Çöküşü*, Çev.: Kasım Eğit-Yadigâr Eğit, Can Yayınları, İstanbul 2012, 3. basım.

> Bu korkutucu, bu boş ve insanı yiyip bitiren uğraş üzerine zaman zaman ben de kafa yordum, çünkü bir zamanlar bu tutku bende de vardı. Ama ben bunların insanın kafasını büsbütün karıştıran, içeriksiz ve işe yaramaz bir şey olduğunu çabuk fark ettim... Soğukkanlı hareket etme ve denge kurma benim için çok önemlidir. Kendi kendisine karşı ilgi duyan, kendi duygularını bütün ayrıntısıyla gözlemleyen böylesi insanlar her zaman var olacaktır, örneğin şairler kendi iç dünyalarını coşkuyla ve tüm güzelliğiyle anlatırlar ve böylece başka insanların duygu dünyasını zenginleştirirler. Ama biz sıradan bir tüccar aileyiz, sevgili kardeşim; kendi iç dünyamızla ilgili olarak yaptığımız gözlemler kuşkusuz çok sınırlıdır.[3]

Thomas Mann'ın romanından aktarılan bu alıntılar, içsel hayattaki ihtiyaç ve halleri araştırmanın anlamlarına ve sorunlarına ilişkin sav ve karşı savları kesin ve net bir şekilde ortaya koymaktadır; içselliğe çıkan bu gizemli yol, zor ve tehlikeli olsa da, her halükârda, katedilmeye değerdir.

Yalnızlığı Tecritten Ayırt Eden Nedir?

Yalnızlık, *başkası*yla olan ilişkiyle tanımlanır; tecritte ise bu böyle değildir. Belki şu söylenebilir: Tecrit yalnızlığa göre ne ise, dilsizlik de sessizliğe göre odur. Susmak, sessizlik içinde olmak, insanın canı söylemek istemese de, söyleyecek bir şeyleri olduğu ya da olabileceği anlamına gelir; oysa dilsizlikte bir şey söyleme imkânı yoktur. Bir diğer deyişle yalnızlıkta, insanların ve nesnelerin dünyasına *açık* olunur, hatta başkalarıyla ilişki içinde olma arzusu ve özlemi de vardır; bunun karşı savı ise tecrit, daha iyi bir tabirle, insanın kendi içine kapanma, dünyadan ve dünya*da*ki aşkınlıktan elini ayağını çekme hali olan *olumsuz* yalnızlıktır. Yalnızlık somut hedef ve sonuçların ateşli arayışıyla zarar görmüş ilişkilere kök salıp daldığımız günlük hayattakinden farklı bir şekilde de olsa, insanın kişiler arası ve toplumsal değerlerini gerçekleştirmeye devam ettiği bir hayat dilimidir.

3 *Age.*

Duygusal dikkatsizliklerimizin peşinden canlanan, her birimizin içinde saklı *homo faber** tarafından daima yutulma tehlikesiyle karşı karşıya olan yalnızlık, hayatın diyastolik** boyutu gibidir.

Bunlar tecritle, dünyadan uzaklaştıran ve kayıtsızlıkla ve her türlü diyalog ve iletişimin reddiyle tüketilmiş deneyimlerin ufkuna dalındığı, kapısız ve penceresiz monada dönüşmüş bir "ben"in sınırlarında taşlaşılan olumsuz yalnızlıkla alakası olmayan şeylerdir. Olumsuz yalnızlıkta, başkalarının dünyasıyla dayanışma içinde olmamızı ve kendisini kötü hisseden, umutsuzca yardım isteyen kişilerle kader birliğinde bulunmamızı olanaksız kılan kökten tecrit halinden çıkılmak istenmez ve bazen bu halden çıkma özgürlüğüne bile sahip olunmaz. Farklı farklı ifade ve gerçekleşme şekilleri olan bir tecridin bataklığına saplanıldığında, geriye ne umut ne de geleceğe açılan deneyimler kalır. Olgusal bir hal olan tecritten kurtulmaya başlamak, tecridin yalnızlığa dönüşmesiyle olur; tedavi, psikoterapi ve farmakoloji, yalnızlığın maskesi tecritten gerçek bir duygusallıkla dolu yalnızlığa geçişi yeniden sağlamayı amaçlamaktadır. Ancak tabii ki olumsuz yalnızlığın ortaya çıkmasında etkili olası nedenleri araştırmak ve özellikle de, örneğin hastalıktan, depresyondan ya da anlamlı toplumsal ilişkilerin ortadan kalkmasından kaynaklanan tecrit hali ile kişisel, bencil ve narsist çatışmalardan kaynaklanan tecrit halini ayırt etmek gerekmektedir. Bu son saydıklarımın psişik acıyla bir ilgisi yoktur; kalbin çoraklığı ve duygusal çölle, yönlendirilmiş bir soğuklukla ve bizden-başkalarının sevincini, acısını, hüznünü, huzursuzluğunu kendi içimizde yaşama becerisine sahip olmamamızla ya da bunun imkânsız oluşuyla ilintilidir. Bir hastalıktan kaynaklanmış tecrit insanı korkutmaz ama duygusal çölden kaynaklanan: Öylesine huzursuz ve sinsi, öylesine değişken ve öylesine gözden ırak, öylesine çorak ve içimizde öylesine saklı bulunan tecrit korkutucudur.

* *Homo faber:* Lat. Yapan, üreten insan. Teknik insan. (ç. n.)

** Diyastolik: Kan akımıyla kalbin ve arterlerin genişlemesi sırasında oluşan. (ed. n.)

Yalnızlığın Narin Salı

Yalnızlığın uçsuz bucaksız semantik ve varoluşsal meselle-rinden, yalnızlığın asli konusu olan çoklu psikolojik ve insani durumlardan, yalnızlığın durumların derin anlamını yakala-mamızı sağlayan özel bir kod olduğundan söz etmeden önce Etty Hillesum'un, Hollandalı (Yahudi) bu harika genç kadının Westerbork'taki toplama kampındaki korkunç tecrit durumunu nasıl da ruhsal açıdan kurtarıcı ve yaratıcı bir içsel yalnızlık du-rumuna dönüştürdüğünü hatırlatmak isterim.

Etty Hillesum'un[4] Westerbork'ta, er geç Auschwitz'e öl-meye gönderileceğinden emin beklemekteyken yazdığı sözler inanılmaz bir güzellikle parlamaktadır ve sözleri, günümüzde de, yoğun ve silinmez duygular uyandırmaktadır; öyle ki kalbi-mizin parçalandığını hisseder, onun cesaretine ve umutsuzluk karşısında duyduğu umuda şaşkın bir hayranlık duyarız. Ma-ruz kaldığı acımasız kayıtsızlık ve korkunç şiddetle yaralanan yalnızlığından bu gizemli sözler fışkırmıştır:

> Tehdit ve dehşet günden güne artıyor. Sığınacak bir yer sağla-yan karanlık bir duvar misali duaya sığmıyorum, bir manastır hücresindeymişçesine duaya kapatıyorum kendimi, duadan daha "kendimde", daha yoğunlaşmış ve güçlü çıkıyorum. Du-anın kapalı hücresine kapanmak benim için gün geçtikçe daha büyük ve daha nesnel bir gerçeklik halini alıyor.

Westerbork'ta olduğu gibi kişisel her türlü ilişkinin kaldırılması ve insan haysiyetinin silinmesi dayatıldığında, bizi hâlâ bugün bile altüst eden barbarca ve anlatılmaz bir şiddet uygulandığın-da, tek kurtuluş yolu insanın kendi içinde yalnızlığın narin salı-nı inşa etmesidir. Yaratıcı yalnızlığın kararmasına asla izin ver-meyecek tükenmez meşaleyi yakalamak, ateşli ve aydınlık bir metafor olan "kapalı ama görüşmeye ve duaya *açık* manastırın hücresi"nde mümkündür.

4 E. Hillesum, *Diario 1941-1943*, Adelphi, Milano 1985; *Lettere 1942-1943*, Adelphi, Milano 1990.

Sonsuzluk İçimizdedir

Sadece tanımadığımız ve yardımımızı isteyen kişilerde değil, bize yakın olan ve görünüşün aksine, acılı ve gizli bir yalnızlığın kırılgan kabuğunda yaşayan yakınlarımızda da yalnızlığın parlak, zaman zaman da gözle görünür olmayan izlerini ayırt etmek zordur. Bunu yapmak kolay değilse de, kesintili sözlerin ve dile getirilmemiş sözlerin dilini, sözcüklerin yerine geçen yüz ve mimiklerin dilini dinleme konusunda kendimizi sürekli eğitmekle mümkündür. Böylelikle acılı ve nostaljik bir yalnızlık durumunu istemli bir tecrit durumundan, dünyadan ve başkalarından bilinçli olarak ayrılmaktan, kendi kendimizle ve başkalarıyla diyalog kurmayı istençli olarak reddetmekten ayırt etmemiz, bu ikisini birbirine karıştırmamamız da mümkün olabilecektir. Bu her gün ve her durumda yaşanabilmektedir; hal buyken ruhun mimiği olan tebessüm, kendi yalnızlığında yaşayan ve yalnız bırakılma korkusuyla kendi içine kapanan herhangi bir kişiye zaman zaman umut vermeye yetebilecektir.

Romano Guardini'nin yalnızlığı, yalnızlığın psikolojik ve insani bazı yönlerinin yanı sıra ruhsal yanlarını da ele alan ve yalnızlığın hayatın temel bir hali olduğunu kavramamızı sağlayan bazı derin düşünceleri vardır:

> Ancak yalnızlık deneyimi sürekli olarak yenilenirse hayatımız sağlıklı kalır; bu, bir ölçüde, hepimizin başına gelir: Özellikle de bazı kişilerde herkesin adına gerçekleşir. Toplumsal ilişkilerin ağına sıkı sıkıya girmiş olan insan, yalnızlıkta kendi şahsının bilincine varır.

Bir başka çok güzel imge:

> Yalnızlığa, "kendi kendimle ben"in alanına yönelmek bir görevdir; bunu yapmak çoğu zaman oldukça ağır gelir, çünkü insan, bu noktada kendi içselliğindeki gerilim ve güçle, bilincini kovalayan ihtiyaçlarla temasa geçmektedir.[5]

5 R. Guardini, *Virtù*, Morcelliana, Brescia 1972.

Yalnızlık, içsel yalnızlık, ulaşılması ve yaşanması güç bir şeydir; ancak sadece mistik yaşamda değil, günlük yaşamda da gereklidir. Yalnızken, tecrit olmuşken de içimizdeki sonsuzluğu dinlememiz mümkündür: Bu içsel atılım bizi kendi benimizin sınırlarının ötesine götürür: Bizden-başka-olanlara karşı engin bir açıklık içinde bulunmamızı sağlar. Hayatın gizli boyutu olan sonsuzluk içimizdedir: İçimizde atar ve canlıdır. Sonsuzluk, kendi dışımızda olan şeylerin yanı sıra, bunlardan daha da yıkıcı olan şeylerin, kuşatılmış içsel hayatımızda içimizde kıpırdanan şeylerin yarattığı karmaşanın ve patırtının kendine çekmesine kapılmadığımız, bunlar tarafından yutulmadığımız ölçüde içimizden silinmez. Yalnız olduğumuzda, tecrit edildiğimizde, en ıssız yerlerde bile olsak, sonsuzluk metaforu olan umudun kayan yıldızını görmemiz mümkündür, ne var ki bu yıldızın loş izini seçebilmek herkesin yapabildiği bir şey değildir.

Yalnızlığın Sınırları

Öte yandan yalnızlık, iletişimin unutulmuş bir hakikatidir: Şöyle ki içsel yalnızlık, bir diğer deyişle sözcüklere kanat taktıran ve onları sessizlik ve tefekkürle dolduran bir düşünüm olmaksızın, ne anlamlı bir iletişim, ne de kurtarıcı bir görüşme vardır. Sessizlik olmadan yalnızlık yoktur, sessizlik susmak, ama aynı zamanda da dinlemek demektir. Yalnızlık sadece bir ilişki kurma arzusu, ilişkiye yönelik kuvvetli bir özlem değildir, başkalığın üzerine temellenmiş ve gerek konuşan kişinin yalnızlığını gerekse dinleyenin yalnızlığını göz önünde bulunduran her nevi ilişkinin asli bir yönüdür de: Bu ikisi, zaman zaman karstik zaman zaman da görünmez yollar boyunca birbirlerine bağlıdırlar, zaman zaman da bizden-başka olanın gizine yaklaşmamız için kaçınılmazdırlar. Doğal olarak, sözünü ettiğim, eften püften, sıradan bir iletişim değil, asli olan iletişimdir.

Tıpkı sessizlik gibi, yalnızlık da, günlük hayatı daha iyi yaşamamızı sağlayan içsel bir deneyimdir; hayatta asli olan ile, çoğu zaman, fazla anlam yüklediğimiz, asli olmayan şeyleri

ayırt etmemizi sağlar. İçsel hayatımıza, yalnızlığa ve sessizliğe girdiğimizde, düşünüm ve içe bakışın, duyarlılığın ve merhametin, beklentilerin ve umudun, tefekkür ve duanın önemini fark ederiz: En nihayetinde bunlar, düşünce ve eylemlerimizi emanet etmemiz gereken erdemlerdir. Kendini verme ve birliktelik, başkalarının kaderine iştirak etme ve başkalarının sevinciyle acısına ortak olma gibi hayattaki doğru değerlerin gerçekleşmesine ket vuran ve sıkça karşılaşılan kötü eğilimler olarak kayıtsızlığın ve duyarsızlığın, bencilliğin ve sevgi eksikliğinin çağrısından ancak böylelikle kaçınabiliriz.

Ruh hali olarak içimizde günden güne, anbean ve tekrar tekrar doğan, içinde bulunduğumuz durumlardan fışkıran bir yalnızlık vardır ve bu yalnızlığı, Simon Weil sözle anlatılmaz ve dile gelmez olanı anlatmadaki mucizevi sezgisiyle dile getirmiştir. Tıpkı bu sözlerde olduğu gibi:

> Hiçbir sevginin seni hapsetmesine izin verme. Yalnızlığını koru. Olur da sana gerçek bir sevginin sunulduğu bir gün gelirse, içsel yalnızlığın ile dostluğun arasında bir karşıtlık olmayacaktır; aksine, sen onu tanı da yanılgıya mahal vermeyen bu işaretten tanıyacaksın. Diğer sevgiler katı bir şekilde disipline sokulmalıdır.[6]

Gözümüze, kayıtsızlık ve dikkatsizlik çılgınlığına, hayatta asli olan şeylerin sıradanlaştırılması ve değer kaybı deliliğine kapılmış gibi görünen bir dünyayı deneyimlemekten kaçındığımızda yöneldiğimiz, hayatımıza uzun ya da kısa süreli bir mevsim gibi yerleşen bir yalnızlık vardır zannımca; bu, köklü ve tükenmez bir deneyim olan dostluğa karışan ve bizi sonu olmayan anlam ufuklarıyla ve sessizlikle saran bir yalnızlıktır. Bu yalnızlık, her defasında içine hapsolma tehlikesine girdiğimiz sevgilerimizin varoluş nedenini de aşan bir deneyim mahiyetinde kalbimizin uçurumlarında saklı kalmadan edemez. Sadece, Simon Weil'in hayatın temel hali olarak gördüğü dostluk büyük içsel yalnızlıkla yüzleşebilir.

Yalnızlığın semantik ve hayati sınırları, baş döndürücü bir

6 S. Weil, *L'ombra e la grazia*, Rusconi, Milano 1985.

şekilde, her türlü akılcı bakışın ötesine geçmektedir; yalnızlığın kökenleri içselliktir: Hiçbir zaman sonuna dek çözümlenmemiş ve araştırılmamış olan ve hayatın bir mevsiminden diğerine sonsuz yoruma açık bir şekilde yenilenen, Augustinusçu anlamdaki ruh ve içsel hayattır.

Başkalarıyla her karşılaşmamızda, acının ve ıstırabın olası gölgelerini, ruhun kayıplarını ve insanların hissettiği yalnızlığın sessiz çığlığını aramaktan ve seçmeye çalışmaktan yorulmayalım. Olumsuz yalnızlıktan, tecritten ayırt edilmesi zor olsa da, kuşkusuz ki yalnızlık, ruhun kökten ve hiç bitmeyecek bir gereksinimidir. Kendimizi sayılı insanın arasında ya da büyük bir kalabalık içinde yalnız hissedip de, çölde yalnız hissetmediğimiz olabilir. Haute Savoie'da, Grenoble'den uzak olmayan bir yerdeki bir Chartreuse manastırında çekilmiş muhteşem bir film, *Die große Stille* [Derin Sessizliğe Doğru], bizlere kar altındaki göz kamaştırıcı o büyüleyici dağlarm el değmemiş sessizliğinde, hayatın sonsuzluğunun nasıl da keşfedilebileceğini ve görünüşte tecrit edilmiş bir yerin nasıl da birliktelik ve diyalog içindeki bir yalnızlık deneyimine dönüştürülebileceğini göstermektedir. Bizler, sürekli olarak başkalarıyla ve inanç sahibiysek, en uç yalnızlıklarda bile Tanrı'yla karşılaşmaya açılmak için varız. Ancak bunun için, umut nedir bilmemiz ve onu içimizde canlı tutmamız gerekmektedir: Hayatımız kendi içselliğimizin sessizliğinde ve gizinde ilerlediğinde, yalnızlıkla damgalandığında bile, alacakaranlığı ve gün ışığını yakalamayı bilen kişide tekrar tekrar parlayıveren, varoluşumuzun eşlikçisi bu sabahyıldızına, umuda ihtiyacımız vardır.

Yalnızlığın Metaforik Yönü

Yalnızlığın metaforik yönü olarak tanımlamayı arzuladığım, yalnızlığın en derin ve elle tutulmaz yanıyla ilgili olarak Vladimir Jankélévitch, bir kitabında[7] çok güzel şeyler yazmış, sessizlik, yalnızlık ve müzik konularını ele almıştır.

Yalnızlık sessizliğin, sessizlik de yalnızlığın metaforudur:

7 V. Jankélévitch, *La morte*, Einaudi, Torino 2009.

Bu ikisi birbirlerine bağlı, ancak birbirlerinden ayrıdır. Yalnızlık, hayatımızın hiç değilse bazı saatlerinde yaşamadan edemeyeceğimiz ve başkalarının görmesini engelleyen pek çok maskenin yüzümüze inmesiyle karanlıkta kalan içsel bir deneyimdir. Metaforik yönüyle yalnızlık, yaşamın yok edilemeyecek bir koşuludur; düşünüm ve tefekkür arzusu, hüzün ve kaygı, sessizlik ve dua, bekleyiş ve umut ona yansır. Ama yalnızlıkta dünyada olup bitenleri dinlemeye ve hayattaki değerlerle ve dayanışmayla uyum içinde olmaya yönelik hayati atılım hiç eksik olmaz; kendi benimizin, kendi bencilliğimizin çorak ve kuru halkalarına takılıp kalmayız.

Vladimir Jankélévitch'in aydınlık ve unutulmaz sözleri, yalnızlık ve sessizlik arasındaki gizli ve incecik ilişkiyi şu sözlerle dile getirmektedir:

> İşaya yalnızlıkla ilgili şunu söylüyordu: Nergis gibi çiçeklenecek ve neşeyle ve terennümle sevinecek; Lübnan'ın izzeti, Karmel'in ve Şaron'un haşmeti ona verilecek. Peygamberin yalnızlığa ilişkin söylediklerini bizler, sessizlik için de söyleyelim. Sessizliğin de etekleri zil çalacaktır, – ve bu çorak topraklarda Şaron'un gülleri açacaktır. Sessizliğin kumları hayat sularıyla kaplanacak, çorak çöl, fısıltılarla ve kanat çırpışlarıyla – tarifsiz müziklerle dolacaktır.

Ve yalnızlıkta, zaman zaman, gecenin kalbinde tatlı tatlı atan sessizlik kentinin çanlarının kesik sesi duyulacaktır.

Gizin ışıltılı imgeleri olan metaforlar, yalnızlığın ve sessizliğin derin ve görünmez yanlarıyla karşı karşıya kalmamızı sağlayan bu düşünceleri ortaya çıkarmakta ve yoklukları halinde hayatımızın ruh çölünde geçeceği bu iki duygusal figüre, yalnızlık ve sessizliğe dair düşünümümüzün ufuklarını baş döndürücü bir hızla genişletmektedir. Mistik dilin eşiğindeki bu metaforik dil olmaksızın, yalnızlıkla ilgili her konuşma kurur ve Şaron'un güllerinin açışını ve de sevincin uçucu, uçar kaçar gölgelerini ve tarifsiz müziklerin kanat çırpışlarının sesini, sessizlik kentinin sessizliğini gecenin ortasında bölen çan seslerini tanımayan soğuk ve soyut düşüncelerle kesintiye uğramış patikalarda yiter gider.

Psikiyatrinin ve felsefenin söyleminden asla eksik olmamış olan yalnızlığın baş döndürücü arkeolojileri, ancak metafor ve imgelem diliyle yeniden yaşanabilir: Kalbimiz çiğnenmiş umutlar yüzünden can çekişirken, umutlarımız yardıma muhtaçken, Vladimir Jankélévitch'in, uçsuz bucaksız düşünce ve şiir ufuklarına sahip bu Yahudi filozofun düşünce ve şiirine bakabiliriz.

Çığlık ve Fısıltılar

Yalnızlık, Ingmar Bergman'ın filmlerinde işlediği ana konulardan biridir; bu bağlamda, özellikle de 1960 tarihli *Aynadaki Gibi* ve 1961 tarihli *Kış Işığı*'nı düşünmeden edemem. Ancak bu iki filmden değil de, 1971 tarihli *Çığlık ve Fısıltılar*'ından söz etmek isterim: Yalnızlık, içsel yalnızlık ve tecrit-yalnızlığı temasının acıya, merhamete, bedene, hatıraya, tümör hastalığına, sonuçsuz kalmış intihara, ölüm kaygısına ve ölüme eşlik ettiği olağanüstü güzellikteki bir filmdir bu. Sözü geçenler, birbirlerine olağanüstü biçimde bağlanan konulardır; bununla birlikte filmdeki *Leitmotiv* yalnızlıktır ve bahsedilen temalar, bir rengin, İsveçli rejisörün ruhun iç rengi olarak hayal ettiği kan kırmızının yayılımı ve coşmasıyla ifade edilmektedir.

Görünürde olayların meydana gelişinde sıra dışı hiçbir şey yoktur: Büyük bir evde, uçsuz bucaksız bir koruda Agnes (Harriet Andersson) uzun yıllar süren hastalığı tarafından yiyip bitirilerek ağır ağır ölmektedir; hastalığında ona genç bir kadın, Anna (Kari Sylwan) bakmıştır; Agnes'in son günlerinde, Anna'nın yanı sıra, birbirinden öylesine farklı ve birbirine öylesine yabancı olan ama her ikisi de karanlık bir yalnızlığa, Agnes'in acılı ve çok insani yalnızlığından öylesine farklı bir yalnızlığa hapsolmuş iki kız kardeş Karin (Ingrid Thulin) ve Maria (Liv Ullmann) da vardır. Johann Sebastian Bach ve Fryderyk Chopin'in müzikleri, renk senfonisine, ölümün gerçekleştiği capcanlı, ateş kırmızısı odaya ve kız kardeşlerin beyaz elbisesine eşlik eder; bunu, yürek sızlatıcı bir çekiciliğe ve ana konunun ötesine geçerek sevginin ve duygusal çölün, için-

de yaşadığımız ve içinde öldüğümüz yalnızlığın, hayat ve ölüm gizinin karmaşık semantik bileşenine dair sahneler izler.

(Ingmar Bergman'ın filmin ana motifi olarak kırmızı ve beyaza ilişkin söyledikleri şunlardır:[8]

> İlk görüntü gözümün önünde boyuna yineleniyordu: Beyaz giysiler giymiş kadınlarla kırmızı oda. Nedenini bilmeksizin bazı imgelerin saplantılı bir şekilde gözümün önüne geldikleri olur. Sonra bu imgeler yok olur, geri gelir ve hep aynı kalırlar. Kırmızı bir odada beyazlar içinde dört kadın. Hareket ediyor, gayet gizemli bir tavırla birbirlerine bir şeyler fısıldıyorlardı. O zamanlar başka şeyle meşguldüm ama bu imgeler öylesine saplantılı olarak geliyorlardı ki, benden bir beklentileri olduğunu anladım.

Filmin senaryosunun başında Bergman'ın yaratıcı imgelemi daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır:

> Şimdi betimlediğim sahne bir sene boyunca bana eşlik etti. Başlangıçta kadınların isimlerini ve duvarları kırmızı bir odada sabahın gri ışıklarında neden hareket halinde olduklarını bilmiyordum tabii ki. Bu imgeyi her defasında itmiş ve onu bir filmin temeli kılmayı (yani şimdiki gibi yapmayı) reddetmiştim. Ancak imge saplantılıydı ve ben, istemeye istemeye, ne olduğunu çıkarsadım: Onlar, dördüncünün ölmesini bekleyen üç kadındı. Sırayla nöbet tutuyorlardı.

Filmin görüntü ve gerçekleşme projesi bu bağlamda kurulmuştur.)

Zaman, zamanın, kolumuzdaki saat zamanının ve içsel zamanın akışı, geçmişin izlerine ve şimdiki zamanın kesitlerine tanıklık eden, evde bulunan antika saatlerle simgelenmiştir ve Agnes, filmin başında, yataktan kalkar, saatlerden birini kurar, geniş bir pencerenin önüne geçerek asırlık ağaçlara ve göle bakadurur, uyuyakalmış kız kardeşi Maria'ya sevgiyle parılda-

8 I. Bergman, *Immagini*, Garzanti, Milano 2009

yan gözlerle bakar; acıyla ve kaygıyla yıpranmış, zaman zaman can yakıcı bir tatlılığın izlerinin belirdiği bir ifadeyle günlüğüne bazı düşüncelerini yazar. Yalnızlıkla, hastalığın acılı ve içsel kıldığı ama asla kendi içine kapalı olmayan bir yalnızlıkla sarılıdır: Taşlaşmış ve sabit bir yalnızlığa kapılmış kız kardeşleri onun bu yalnızlığına ne değebilmekte ne de onu bundan alıkoyabilmektedirler. Bunu, sadece, kısa zaman önce çok güzel kızını yitirmiş Anna, sevgiyle ve dayanışmayla yaralanmış kalbiyle yapabilmekte, Agnes'in yalnızlığını büyük bir şefkatle hafifletmektedir.

Ancak filmde, hatıranın kırılgan ve kısa zamanıdır şimdi: Agnes, rüyasında, katılığından ve zaman zaman da acımasızlığından korkmasına rağmen sevdiği ve zamanla nasıl olduğunu ve tatlılığını daha iyi anladığı annesini kendi şaşkın bakışları eşliğinde beyazlar içinde, korunun parlak yeşiline dalmış, hülyalı hülyalı gezinirken görür. Eski ev deliye dönmüş ve yaralı kırlangıçları, hatıraları uyandırmaktadır: Maria'nın anıları, henüz hastalığın yiyip bitirmediği Agnes'i ziyarete gelen doktorun geçmişteki görüntüsünü canlandırmaktadır; Maria doktorla eskiden kurduğu ilişkiyi yeniden kurmak istemektedir ancak doktor onun içinde bulunduğu duygusal çoraklıktan bahsetmiş, zamanın pervasızca geçtiğini söylemiştir; karısının bu davranışını sezmiş olan kocasının intihar girişimine dair hatıra da canlanmıştır. Bu hatıralar, kendini, bedenine tapmaya ve bakmaya vermiş olan ve (belki de) Agnes'in ölüm kaygısına ve acısına gerçek anlamda iştirak etmekten âciz olan Maria'da, herhangi bir duygu yaratmaz gibi görünmektedir. Karin'in yalnızlığının sınırları daha da soğuk ve içine nüfuz edilmezdir: Kendini her türlü dayanışma ve insanlık emaresinden uzak bir insani duruma canlı canlı kapatmıştır: Oysa Maria'nın kendi iç dünyasında bu duygular tamamen yok olmuş değildir. Ölümcül hastalık yayılmaktadır: Agnes, ölürken, annesine yakarır, ondan yardım ister ama umutsuz çığlığına sadece Anna yanıt verir ve o, son bir sevgi ve merhamet hareketiyle Agnes'i bağrına basar. Buz gibi yalnızlıklarına kapanmış kız kardeşler, Anna'nın, uzun hastalık yılları boyunca Agnes'e yalın ve sessiz biçimde gösterdiği sevgiye dair hiçbir

şey bilmemektedirler (Film boyunca Anna hemen hemen hiç konuşmamaktadır; ancak, tavırları hiçbir zaman nazik olmayan Karin ve Maria ve de eşleri kendisinden bir şey istedikleri zaman konuşur).

Agnes'in ölümü, Maria'yı, sevmekten âciz oluşunu ve şiddetli yalnızlığını gösteren anılara dalmış Karin'e yaklaşmaya çalışmaya sevk eder, Agnes'in günlüğünü okumakta olan Karin şu sözleri yineler:

> Bir insanın hayatta sahip olabileceği en güzel armağana sahip oldum. Bu armağanın pek çok ismi var: Dayanışma, dostluk, insan sıcaklığı, şefkat. Bunun bir lütuf olduğuna inanıyorum.

Hastalığa karşın böylesine aydınlık ve umuda açık bu sözleri dinlerken Maria, titreyen elleriyle Karin'in yüzünü okşamaktadır, bu sevgi gösterisine başta ses etmeyen Karin, sonradan yaklaşmamasını söyleyerek onu uzaklaştırır. Kendisine dokunmamasını, her türlü temastan nefret ettiğini, pek çok defa intiharı düşündüğünü, onun o tatlı hallerini ve sahte cömertliğini yalan bulduğunu, her şeyden önemlisi de ondan nefret ettiğini söyler. Durumlar değişir: Karin bu tavırdan dolayı üzülmüşe benzer, buz gibi ve korkunç yalnızlığından çıkarak Maria'ya yaklaşır: Onu öper, gözyaşları içinde okşar ama sonra geri iter: Kendisini yiyip bitirmekte olan nefretten bir kez daha söz eder. Birinin yalnızlığıyla diğerinin yalnızlığı uyuşmaz ve Karin ile Maria büyük korudaki kocaman evden, Agnes'in kayıp varlığıyla canlanan o yerden bir daha oraya dönmemek üzere çıkıp vedalaşırken de buz gibidirler. Karin'in, duygusal açıdan gel-gitlerle dolu olsa da, birbirlerine yakınlaştıkları günün güzel kararlarını uygulamakla ilgili davetini bu defa reddeden Maria'dır. Maria'nın vedasıyla iki kız kardeş birbirlerinden uzaklaşırlar, yalnız başlarınadırlar, her ikisi de köklü ailevi mutsuzluklarına hapsolmuş vaziyettedir.

Kız kardeşler eski evi daimi olarak bırakırlar, Anna kısa bir süre daha orada kalacaktır. Ev satılacaktır; bu gerçekleşmeden önce Anna, Agnes'in günlüğünü yeniden bulur ve okumaya başlar. Okumaya, sözle anlatılmaz ve can yakıcı bir

güzellikle dolu bir geçmişe dönme sahnesi eşlik etmektedir ve Bergman bizlere Agnes'i, Karin'i ve Maria'yı beyazlar içinde, uçsuz bucaksız koruda dolaşırken, sonra da çocukluklarında sıklıkla yaptıkları gibi tıpkı salıncağa binerken göstermektedir.

Anna günlükte çok güzel sözler okur:

> Bugün günlerden çarşamba, 3 Eylül. Havada daha şimdiden sonbahar kokusu var ama tatlı ve neredeyse hafif bir güz havası bu. Kız kardeşlerim, Karin ve Maria, beni görmeye geldiler. Eski zamanlardaki gibi hep birlikte olmak harika bir şey. Kendimi çok daha iyi de hissediyorum. Kısa bir gezinti bile yapabildik. Bu benim için büyük bir olay. Uzun zamandır evden dışarı adımımı bile atmıyordum çünkü. Sonra birden gülmeye başladık ve çocukluktan beri binmediğimiz salıncağa doğru koşmaya koyulduk. Üç küçük iyi kız kardeş gibi salıncağa bindik, Anna bizi yavaşça, tatlı tatlı sallıyordu ve acı yok olmuştu. Dünyada en çok sevdiğim insanlar oradaydı. Etrafımda konuştuklarını duyabiliyordum. Bedensel yakınlıklarını, ellerinin sıcaklığını hissedebiliyordum. O âna sıkı sıkıya tutunmak ve şöyle düşünmek istiyordum: Her ne olacak olursa olsun, mutluluk bu işte. Bundan daha fazla bir şey isteyemem. Şimdi, kısa bir süreliğine mükemmelliği tadabilirim; bana çok şey veren hayata minnettar olmam gerektiğini hissediyorum.

Hastaydı ama henüz sevince ve umuda açık bir geçmişin Proustvari yeniden doğuşu sırasında, yüzü sevgi ve umutla beslenen bir mutluluğun ışığıyla parlıyordu: Hastalık, o çok tatlı tebessümünü bile silmemişti, onu alt etmemişti. Günlükteki sözlerde, altüst edici bir lirizme sahip imgelerde filmin son anlam ufuklarını yakalamak isterim: Bergman'ın bitkin ve aydınlık Agnes karakterinde temsil ettiği gibi, ruhun sonsuz alanlarından içsel hayatın ve duygusal hayatın, sevginin ve dayanışmanın engin ve silinmez mekânları yeniden doğduğunda, ölümcül hastalık ve ona eşlik eden uçsuz bucaksız acı, kökten ve çorak bir tecrit-yalnızlığına dönüşmez.

Gizem Mahiyetinde Yalnızlık

Yalnızlık gizemi, gözlerden doğan bakışların gizemi, yaşamanın ve ölmenin gizemi filmin bazı temel öğeleri arasında yer almaktadır ve zannımca, söylemimde yer alan bazı konulardan pek de uzak düşmemektedir.

Agnes'in uzun yıllara dayanan hastalığından kaynaklanan yalnızlığı, hiçbir zaman kapalı ve ilişki kurmaktan yoksun bir yalnızlık olmamıştır; aksine, günlüğündeki yoğun anlatımdan anlaşıldığı üzere dostluğun silinmez değerlerine, dayanışmaya, sevgiye ve en nihayetinde umuda açık bir yalnızlık olmuştur. Bu; en güzel ve en insani yanlarıyla yaşanmış bir yalnızlıktır; özlem ve hatırayla, nezaket ve hoşlukla beslenmiş bir yalnızlıktır; acının yaralayamadığı ve anlamından soyamadığı bir yalnızlıktır. Sessizlik taşlarıyla yapılandırılmış, yaratıcı her yalnızlığın paradigması olan bu yalnızlığa, Anna'nın kızının ölümünden dolayı, özellikle de Karin tarafından acımasız bir kayıtsızlıkla karşılaştığından dolayı yaşadığı yalnızlık eşlik edebilmektedir ancak; Anna, hastalığının her ânında Agnes'in yanında kalmış tek kişi olmanın yanı sıra, yürek paralayan can çekişmesinde de yanında bulunmuştur. Birbirinden öylesine farklı ve birbirini tamamlayan bu iki yalnızlık, bu iki kişinin umutsuzluğun büyük fırtınalarına direnebilmesini, sessizlik içinde birbirlerine karşılıklı olarak yardım etmesini sağlamıştır; bana kalırsa, bu, insan dayanışmasına dair her idealin derinden gerçekleştiği bir kader birliğinin izinde olmuştur.

Karin ve Maria'nın yaşadıkları buz gibi ve benmerkezci yalnızlıklar nasıl da farklıdır, nasıl da köklü bir farklılık göstermektedir: Karin'de, çorak bir duygusal çöl tarafından yutulmuş ve kibirli bir şekilde kendi kültürel ve entelektüel kapasitesini üstün görmesiyle ilintili iletişim yoksunluğu nedeniyle Agnes'in hayat ve ölüm kaderine yaklaşmasını engellemiş yalnızlık vardır; Maria'da ise uçucu ve geçici şeylere yönelik boş bir arayış tarafından yutulmuş bir yalnızlık mevcuttur: Henüz özgün ve derin duygusal yansımalar yaşamamıştır, ancak duyguları Karin'inki kadar çorak ve kuru da değildir.

Filmde, yalnızlık konusuna, altüst edici duygusal boyutla-

rını yakalamamızı sağlayan ön plan çekimleriyle verilmiş yaşayan bedenin dili: Gözlerin ve bakışların, yüzlerin ve mimiklerin dili eklenmektedir. Yüzler ve bakışlar, bizi insan kalbinin uçurumlarına; beden acısına ve ruh acısına, kaygıya ve hüzne, huzursuzluğa ve tutkuya, zaman zaman sevince ve umutsuzluğa, tebessüme ve gözyaşlarına, bekleyişe ve umuda kaptırır. Karin'in bakışları ve yüzü kökten bir sabitliğe bulanmıştır, yıllar ve hayat koşulları Karin'in taşlaşmış bir güzelliğe sahip yüzünde hiçbir iz bırakmamış, onu değiştirmemiştir. Agnes'in hastalığı ve ölümü de, onda ancak kaygı ve beraberlik yoksunluğu uyandırmaktadır; gözleri ve yüzü, ister beyaz, ister siyah giymiş olsun, gerek Maria'yla, gerek eşiyle gerekse de Anna ile olan ilişkilerinde buz gibi bir kayıtsızlıkla taşlaşmış haldedir. Hayallere dalmış ve hafif bir kadın olan, uçucu ve geçici duygulara sahip Maria ise böyle değildir; onun bakışları ve yüzü, hayatında meydana gelen durumlara uyum sağlar gibi görünmektedir; o, hiç olmazsa kısmi olarak, Agnes ve Anna'nın yalnızlık kaderlerine bir şekilde duygusal anlamda iştirak etmektedir. Anna'nın deniz gibi engin gözlerinde ve görünürde duygu yoksunu yüzünde, sonsuz bir adanmanın ve kadere teslim olmuşluğun sönük hatları yakalanır. Ancak, Agnes'in bakışlarında ve yüzünde, anlatılmaz bir sıcaklık taşıyan acıklı ve gerilimle dolu bir beden dili vardır; Agnes hayatı boyunca baş döndürücü bir değişime de uğramıştır. İlk yüz*den*, ilk geçmişe dönme sahnesinden, çekingenlikten ve anlaşılmamışlıktan, yalnızlıktan ve özlemden dolayı yara almış ergenliğin o çok güzel yüzünden ölüm ve ölmek kaygısıyla, sessizce ve acıyla haykıran, içinde bulunduğu yalnızlık halinde umutsuzca yardım talep eden yüz*e* yol alır: Zira yalnız başına ölünmektedir. Ama son olarak, sonuncu geçmişe dönme sahnesindeki yüz vardır: Onda belleğin gölgeli ve acılı gölünden, geçmişin yitirilmiş sahnesinden doğan, günlükte de geçtiği üzere hastalığın geçici bir süreliğine hafiflemesiyle üç kız kardeşin beyazlar giyerek büyük koruda görüştükleri zaman ortaya çıkan yüz vardır; Agnes'in yüzü, filmin son sahnesidir, gözleri sonsuzluğa açılan ışıkla, yüzü sevince ve umuda dönüşmüş bir yalnızlığa ve acıya tanıklık eden bir hayretle parlamaktadır.

Ingmar Bergman'ın bu filmi olağanüstüdür ve psikiyatrinin; hayatın ve ölümün, yaşamanın ve ölmenin, beden acısının ve ruh acısının, duyguların yeniden doğmasının ve duygu çölünün, duyarlılığın ve duyarsızlığın, bencilliğin ve özgeciliğin, sevginin ve nefretin, içtenliğin ve yalanın, insan ilişkilerini reddetmekte ve inkâr etmekte yatan yalnızlıktan öylesine köklü bir şekilde farklı içsel yalnızlığın anlamı üzerine yeniden düşünmesine yardımcı olmaktadır.

Tecrit Zamanı ve Yalnızlık Zamanı

Zaman, içsel zaman; yaşananın tecrit deneyimi mi yalnızlık deneyimi mi olduğuna göre köklü bir değişiklik göstermektedir.

Bu esrarlı ve dipsiz konuyu, Augustinus'un bugün hâlâ altüst ediciliğini koruyan ünlü ve unutulmaz satırlarından[9] bazılarına değinmeden ele almak istemem.

> Gerçekte zaman nedir? Zamanı kolayca ve hemen kim açıklayabilir? Zamanı açıkça anlatabilecek kadar kim kavrayabilir? Oysa konuşurken en çok kullandığımız bir sözcüktür zaman. Zamandan söz ederken herhalde ne dediğimizi biliyoruz; bir başkası zamandan söz edince de onu anlıyoruz. Öyleyse zaman nedir? Bunu bana kimse sormasa bile biliyorum, ama biri sorarsa nasıl açıklayacağımı bilmiyorum. Ama şurasını kesin olarak söyleyebilirim ki, hiçbir şey geçmeseydi (zamanda), geçmiş zaman olmazdı; hiçbir şey olacak olmasaydı gelecek zaman olmazdı; hiçbir şey olmasaydı şimdiki zaman olmazdı.

Augustinus takdire şayan düşüncelerin izinde ilerleyerek, bize zamanın gizemine yaklaşmamızı sağlayan bazı hermeneutik ipuçları bırakıp şöyle der:

> Şimdi bana açık gelen şu: Ne gelecek var ne geçmiş. Kesinlikle geçmiş, şimdiki, gelecek zaman diye üç zaman var, demek de yerinde olmaz. Belki de üç zaman vardır: Geçmiştekilere ilişkin

9 Augustinus, *İtiraflar*, Çev.: Dominik Pamir, Temuçin Yayınları, İstanbul 1997.

> şimdiki zaman, şimdikilere ilişkin şimdiki zaman ve gelecektekilere ilişkin şimdiki zaman, demek daha doğru olurdu. Çünkü bu üç çeşit zaman zihnimizde vardır, onları başka yerde göremiyorum. Geçmişteki şimdiki zaman bellek; şimdiki şimdiki zaman doğrudan sezgi; gelecekteki şimdiki zaman da beklenti olarak vardır. Bu şekilde ifade etmeme izin verilirse, o zaman üç zaman olduğunu, evet, üç zaman olduğunu görüyorum ve bunu itiraf ediyorum.

Zamanla ilgili bir söylem sırasmda, psikopatolojik bir söylem bile olsa, Augustinusçu olağanüstü önsezilerden vazgeçilememektedir.

İçsel yalnızlıkla, bazı durumlarda yaratıcı yalnızlıkla, kaybedilmiş olmakla birlikte daimi olarak yitirilmemiş olan insan ilişkilerine özlem olan yalnızlıkla, içsel kökenlerin sonsuz arayışı olan yalnızlıkla, insanın içini sızlatan bir şekilde kendi kırılganlığının ve umutsuzluğunun bilincine varması mahiyetindeki yalnızlıkla, kısacası, insanın ancak günlük rutin ve anlamsızlıklara kapılarak kaçınılabileceği, aksi takdirde kaderi mahiyetinde olan yalnızlıkla yüzleşildiğinde, zaman deneyimi kökten bir şekilde değişmektedir.

Yalnızlığa has özel ve duygusal bileşenlerin bulunduğu büyük içsel yalnızlıkta, zaman, öznel zamanın, yaşanmış zamanın kesitleri zarar görmeden, yıpranmadan rahatlıkla akar. Zamanın anlam ufukları, tecrit durumunda olduğu gibi değildir; şimdiki zamanla, Augustinusçu anlamdaki şimdiki zamanla sınırlanmaz; karşılıklı ve sürekli olarak bir boyuttan diğerine atlayan bir çağrışım çağlayanı misali geleceğe, şimdiki zamanın geleceğine ve geçmişe, geçmiş zamanın şimdiki zamanına uzanır, baş döndürücü bir hızla yayılır. Aziz Juan de la Cruz ve Kalkütalı Rahibe Teresa'nınki gibi, Georges Bernanos'un *Karmelitlerin Diyaloğu*'nda vefat etmekte olan başrahibeyle takdire şayan bir şekilde temsil ettiği gibi, karanlık geceye bağlanan, acılı ve iç sızlatan deneyimler getiren yalnızlık da dahil olmak üzere yalnızlıkta umudun sembolik bir ifadesi olan, yalnızlığı dindirecek, hiç olmazsa onun en acımasız ve sivri dikenlerinden kurtaracak bir şey ya da kişiye duyulan istek asla eksik olmamaktadır.

Zamanın içsel deneyimi, elbette ki, yalnızlık ve tecrit konusu ve gerçekliğiyle ilişkilidir.

(İçsel zamana has ufuklarla ve bu yalnızlığa yol açan karanlık ve dipsiz yönlerle ilgili olarak, Rilke'nin *Keşiş Yaşamı Üzerine* adlı kitabında çok güzel mısralar bulunmaktadır.

> Zaman solgun kenarı gibidir
> bir kayın yaprağının.
> Parlayan giysidir,
> yadsıyıp attığı Tanrı'nın,
> O, ki daima derinlikti,
> Uçmaktan yorulduğu an
> ve her yıldan gizlendiği,
> onun köksel saçı her şeyi
> delip uzadığı zaman.[10]

Bu mısraların gizemli anlamını açıklığa kavuşturacak sözler var mıdır bilemiyorum, her birimiz bunları yorumlarken kendi önsezimize güvenmek durumundayız; ama, her halükârda, bunlar bizi zamanın uçsuz bucaksız okyanuslarına, gizine daldıran mısralardır.)

Bu baş döndürücü imgesel yüksekliklerden inildiğinde fenomenoloji, tecritteki zaman biçimleri hakkında ne söylemektedir?

Tecritte, otistik bir hapishane olabilecek, başkalarına yönelik bu kökten kapalılıkta, zaman ufalanmakta ve dağılmaktadır. Burada, Augustinuşçu akışkan zamanın, gelecekten şimdiki zamana, şimdiki zamandan geçmişe akan zamanın döngüselliği yoktur; zaman derin bir değişikliğe maruz kalmıştır. Zaman burada-ve-şimdide sabitlenmiş, kaskatı kesilmiş, ne geleceği ne de geçmişi kalmıştır. Her tecrit durumunda, zaman farklı farklı seviyelerde parçalansa da, bu parçalanmanın psikotik hayattaki en uç örneği Eugéne Minkowski[11] tarafından muhteşem bir şekilde betimlenmiştir.

10 R. M. Rilke, *Keşiş Yaşamı Üzerine / Dualar Kitabı* 1, Çev.: Yüksel Pazarkaya, Cem Yayınevi, İstanbul 2007.

11 E. Minkowski, *Le temps vécu*, Delachaux et Niestlé, Neuchatel 1968.

Saat Bana Öteden Beri Gülünç Bir Şey Olarak Görünmüştür

Kanaatimce, W. G. Sebald'in muhteşem ve elden düşmeyen bir romanındaki (*Austerlitz*: Kitap adını başkahramandan almıştır) zamanla ilgili düşünceler Augustinus'un derin önsezilerinin izinde biçimlenmiştir.

> Belki de benim de o günlerde asla anlayamadığım bir içtepiyle, ama şimdi zannettiğime göre zamanın geçmemesini, geçmediğini, onun peşinden geri koşabileceğimi, orada her şeyin daha evvelden olduğu gibi olduğunu veya daha doğrusu, zamanın bütün anlarının eşzamanlı olarak yan yana var olabileceğini, aynı şekilde tarihin anlattığı hiçbir şeyin gerçek olmadığını, olan bitenlerin yaşanmadığını, tam tersine şu anda, onları düşündüğümüz anda yaşandıklarını umut ettiğimden –her ne kadar böyle bir şey doğal olarak daimi bir sıkıntı ve asla sona ermeyen bir eziyet ihtimali doğursa da– zamanın gücüne karşı her zaman direnmiş ve kendimi güncellik denen şeyden soyutlamış olduğumdan dolayı bir saat bana öteden beri gülünç, baştan aşağı yalancı bir şey olarak görünmüştür.[12]

Geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek birbiriyle iç içe geçer ve nedenini anlamaya imkân kalmadan birbirlerini parçalar ve bellek ile umut, geçmiş ile gelecek bir kez daha birbirlerine karışır: Onları ayırt etmek mümkün olmaz. Ancak, bu şekilde, tarihsel kesinlikler, her birimizin kişisel tarihi ve hayatın kesitleri mahiyetindeki tarih çöker ve gerçekten gerçekleşmiş bir şeyi mi yoksa hiç gerçekleşmemiş bir şeyi mi ele aldığımız hiç bilinmez oluverir. Ve bunun sonucu, kendi varoluşumuzun gizini mühürleyen daimi bir sefalet ve sonu olmayan bir acıdır. Her halükârda saat zamanınm yenilgisi, yaşanmış zamanın yengisi söz konusudur.

12 W. G. Sebald, *Austerlitz*, Çev. Gülfer Tunalı, Can Yayınları, İstanbul 2008.

Yalnız Olmak İçin Yaratılmadık

Yalnızlık, yalnız olma arzusu hayatın diyastolik ânını oluşturur ve buna, başkalarıyla ilişki kurma özlemi eşlik eder. Yalnız olmak için yaratılmadık, sadece başkalarının kaderiyle sürekli olarak ilişki içinde olarak yeniden keşfedebileceğimiz ve kendimizi tam olarak gerçekleştirmemizi sağlayacak anlam ufuklarında bulunmak üzere varız. Asla yalnız olmamalı, asla yalnız başına kalmamalıyız: Her defasında kendimizle ve başkalarıyla: Paulusvari umut içimizdeyse, Tanrı'yla, sonsuz bir diyalog kurmamızı ve bu diyaloğu yenilememizi sağlayacak bir vaha, bir ara mahiyetinde yalnızlıktan ve sessizlikten vazgeçemeyecek olsak da, asla yalnız olmamalıyız. Yalnızlıkta insan hem yalnızdır hem de *değildir*; bu, yalnızlığın, dünyadan, insanlardan ve şeylerden uzak kalmak niyetinde olunmasına ya da bunun dayatılmasma ya da içselliğe doğru gizemli bir yol izleyen özgür bir seçim olmasına bağlı olarak değişmektedir.

Ama yalnızlık için yaratılmadığımız varsayımı ile bunun karşı savı olan yalnızlığın değerinin tanınmadığı yerde anlamlı bir hayat olmadığı varsayımı arasında çelişki yok mudur? İçsel, yaratıcı yalnızlık ile tecrit adını verdiğimiz ve günümüzde yaygınlaştığını gördüğümüz olumsuz yalnızlık arasındaki köklü semantik ayrımları bir kez daha hatırladığımız takdirde bu çelişkiler çözülüverecektir.

İçsellikten soyunmuş bir yalnızlığın, tecrit şeklindeki sakat bırakılmış ve kurumuş bir yaşam halinin yayılması eğiliminde, günümüz toplumunda hâkim olan düşüncelerden birini görmekteyim: Bireyselliği ve ayrı olmayı, diyaloğun ve gerçek iletişimin reddini, kalbin buzlu sessizliğini seçmekteyim. Hal böyleyken, kuşkusuz ki, kaderimizi gerçekleştirmemiz, hep birlikte diyalog, birlik ve ilişki içinde olmamız mümkün olmaz. Ve tecritte insan kendisine ve başkalarına karşı yabancılaşır: İnsan kendi çehresini de, başkalarınınkini de tanımaz olur ve bir şekilde, sadece vatanında değil, aile içinde bile bir yabancı oluverir.

Her birimizi, başkalarından uzak kalmak anlamına gelen

bu kapısız ve penceresiz hapishaneye ne sevk edebilir? Tecride sürükleyen pek çok neden vardır: Hastalık, özellikle de depresyon hastalığı, insanın hayatına anlam veren, sevilen kişilerin ölümü ya da kaybı, anlamlı toplumsal rollerin yitimi ama, en sık rastlanan ve kaygı verici neden, bizim kendi kayıtsızlığımız ve duyarsızlığımız, duygusal çoraklığımız, François Mauriac'ın önceki ya da sonraki muhteşem romanlarında öylesine açık bir şekilde betimlediği üzere sevginin reddidir. Öte yandan, zamanımızın toplumsal yapısında insanların kendilerini, özellikle de büyük şehirlerin karmaşasında ve Simon Weil'in yaşayıp da anlattığı, Renault fabrikalarından farklı olmayan işyerlerinde, gitgide daha yalnız, yitmiş hissetme tehlikesiyle karşı karşıya buldukları görmezden gelinemez. Tecride bitişik olan yalnızlık da vardır, tecride hayat veren yalnızlık da; ama aynı zamanda içsel yalnızlığı yiyen, tüketen tecrit de vardır.

(Çalışmam sırasında, semantik anlam doluluğundan dolayı gerek içsel yalnızlık söz konusuyken, gerekse tecride denk gelen yalnızlıktan bahsederken tek bir tabir, yalnızlık tabirini kullanmayı arzu ediyorum; bununla birlikte, hangi yalnızlıktan söz ettiğim her defasında bağlamdan çıkarılabilecektir.)

II. Konunun Ana Başlıkları

İşitiyordum, Kulağım yokmuş gibi
Ta ki Diri bir Söz
Gelene dek Hayattan bana
İşte o vakit bildim işittiğimi –

Görüyordum, Gözlerim başka
Birine aitmiş gibi, ta ki bir Şey
Gelene kadar, şimdi biliyorum Işık olduğunu,
Çünkü uyuyordu Gözlerime.

Yaşıyordum, Gövdemin
Dışındaymışım gibi,
Bir Kudret beni bulup da
İçime koyana kadar Özümü –

Ve Ruh, Toza döndü
"Eski Dost, tanırsın sen beni",
Ve Zaman dışarı çıktı haber vermeye
*Sonsuzlukla karşılaştı**

* *The Poems of Emily Dickinson (Reading Edition)*, Haz.: R. W. Franklin, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts [ABD] ve Londra [İngiltere], 1999, Şiir no: 996, Çev.: Selahattin Özpalabıyıklar.

1. *Acı ve Yalnızlık*

Gerek sosyal bir bilim gerekse doğal bir bilim olan ama natüralist her tür mutlaklaştırmaya ısrarla direnen psikiyatri, günümüzde psikopatolojik deneyimlerle ilgilenmektedir elbette; ancak bunun yanı sıra, hastalık emarelerinin dışında ve ötesinde, her birimizin yaşadığı insani deneyimlerle de ilgilenmektedir. Psikiyatrinin üzerine eğildiği en manidar insan deneyimlerinden biri, acı, ruhun ıstırabıdır, beden acısı *olmayan*, somatik olmayan acıdır; bununla birlikte ruh acısının, her ıstırabın çekirdeği olan acıyla ve beden acısıyla ilişkilendirilmesi mümkün ve kaçınılmazdır. Ruh acısına, sıklıkla, bu acıyı daha da şiddetli kılan bedensel yankılar da eşlik etmektedir ve aynı şekilde, bedenin acısına da psişik yankılar, ruh yaraları, sadece farmakolojik tedavinin yetmeyeceği rahatsızlık izleri eşlik etmekte yahut edebilmektedir.

Söylemimde, beden acısı, somatik acı ile ıstırabı, ruh acısını birbirinden ayırt eden fenomenolojik öğeleri ele almak isterim. Bunları, özellikle de yalnızlığa, zaman zaman içsel yalnızlığa, yaratıcı yalnızlığa, sonsuzluğa açıklık mahiyetindeki yalnızlığa; zaman zaman da olumsuz yalnızlığa, kaygı verici, tecrit edici, dünyadan ve nesneler dünyasından istemli ve istemsiz kopmaya sevk edici yalnızlığa sürüklemekteki rolleri ışığında değerlendirip çözümlemek isterim. Beden acısı ve ruh acısı, öyle manidar iki insanlık halidir ki, farklı farklı şekillerde ve kendilerine has bileşimlerle farklı farklı ritimlerle de olsa, iki farklı yalnızlık ifadesini, birbirinden fenomenolojik olarak ayrı bu iki yalnızlık ifadesini sonu olmayan bir devinimle beraberinde sürüklerler.

Beden Acısı ve Ruh Acısı

Yalnızlıktan ve tecritten söz ederken, acı meselesine, beden acısına ve ruh acısına, ıstıraba değinmeden edemem. Bunların her ikisi de, insanın kendi kendisiyle ve başkalarıyla, dünyayla ilişki kurmasının farklı bir biçimidir; her ikisi de yalnızlıkla, yalnızlığı beraberinde sürüklemekle ve yalnızlığı artırmakla ilintilidir. Acı ya da ıstıraptan ölünebileceği gibi, yalnızlıktan da ölünebilir, ama bu, farklı bir ölüm şeklidir. Acı ve ıstırap konusunu, sorununu ele alan psikopatolojik ve felsefi kaynaklı sayısız metin vardır; ancak bu noktada, bunların yalnızlığın kökenini anlamakta teşkil ettikleri önemi göz ardı etmeksizin, sadece büyük bir gazeteci değil, büyük bir yazar da olan Polonyalı Ryszard Kapuściński'nin, metafizik açıdan da çok derinlik taşıyan düşünceler içeren olağanüstü röportajlarından birinden söz etmek isterim. Bunlar, pek de sık rastlanmayan cinsten bir netlik taşımanın yanı sıra, capcanlı bir somutluk da içeren bir dille ifade edilmiş düşüncelerdir ve işte bu nedenle aktarmak isterim:

> Acı ve ıstırap. Acı fiziksel dünyaya, ıstırap ise psişik dünyaya aittir. Birbirinden ayrı ama birbiriyle bağlantılı ve etkileşim içinde olan iki alandır bunlar. Acı belli bir noktada yer alabilir (baş ağrısı, karın ağrısı), oysa ıstırap bütün varlığımıza zulmeder, bizi yıpratır, zayıflatır, çoğu zaman da değerimizden düşürür. Acı doğal bir rahatsızlık şeklinde yaşadığımız bir şeydir, kabul edilirdir, nettir: Bir testere parmağımızı kesecek olursa, elimizin ağrıması doğaldır ve bunda herhangi bir tuhaflık görmeyiz. Acı mazur görülür. Ancak ıstırap için bu geçerli değildir. Istırap bize haksızlık, talihsizlik, hak edilmemiş bir ceza gibi gelir: Ona olan ilk tepkimiz isyandır, başkaldırıdır. Istırap bizi incitir, hatta değerimizden düşürür.[13]

Acı ve ıstırap yalnızlığa farklı şekillerde akar ve tabii ki, Xavier Thévenot'nun çok güzel bir kitabında[14] ele almış olduğu gibi,

13 R. Kapuściński, *Opere*, Mondadori, Milano 2009.
14 X. Thévenot, *Ha senso la sofferenza?*, Edizioni Qiqajon, Bose 2009.

sadece acıdan, fiziksel acıdan ve psişik acıdan söz etmek mümkündür. Saptamalarından bazıları şunlardır:

> Öncelikle fiziksel acı: Günlük hayatı zehirleyen bitmek bilmez hastalıklar vardır: Kanser ve kalp rahatsızlıkları gibi büyük bir tehdit olanları; bizleri yavaş yavaş eriten yüküyle yaşlılık; bir de karşısında doktorların tamamen âciz kaldıkları, pek acı veren migren, romatoid artrit hastalıklarında olduğu gibi yoğun sancılar vardır.

Fiziksel acının karşısında psişik acı vardır: Bu, depresyon ve kaygıyla ortaya çıkar ama aynı zamanda sevilen bir kimsenin ölümü ya da yalnızlık deneyimiyle, herkes tarafından terk edilmiş olmak ya da terk edilmiş hissetmekle de belirir. Psişik acıya, toplumsal kaynaklı acılar eşlik eder: İşsizlik, kavranması öylesine güç olan iç huzursuzluğu ya da umutsuzluk mevsimlerinde yaşadığımız anlayışsızlıklar buna örnektir. Ancak inanç bunalımından ya da suçluluk hissinden, hiçbir suç işlenmediği halde de umudu dağlayan suçluluk hissinden ve günlük hayattaki ilişkilerde ortaya çıkan pek çok olası zorluktan kaynaklanan ruhsal acılar da vardır ve bütün bunlar, zaman zaman, bizi seven ama içselliğimizde saklı acının gölge ve karaltılarını göremeyen kişilerin huzurunda gerçekleşir.

(Sadece ruhsal acı değil, bedensel acı, fiziksel acı da bizi, insanın içinde bulunduğu durumun dipsiz uçurumları üzerine düşündürür. Bedensel acı nedir? Anlamı olmayan bir belirti mi, yoksa bir uyarı, bir ihtar mıdır? Hans-Georg Gadamer yazdığı çok güzel bir metinde[15] acının (fiziksel acının) anlam ufuklarını, içinde bulunduğumuz durumu yutuveren ve şeylere yönelik deneyimimizin dış yüzünü içselliğin *içine* geri götüren bir alev mahiyetindeki acının anlam ufuklarını net bir şekilde kavratmaktadır. Bir diğer deyişle, acı, içimizdeki düşünsel sahaları genişletir ama iç sızlatıcı olduğunda dünyayla etkin bir şekilde ilgilenme olanağımızı elimizden alır. Her halükârda, bedensel acı; hayatın gerçek boyutunu görür gibi olmamızı ve sezmemizi sağlar: Hayatın, bize ait olan, yaralı öznelliğimizin ve varoluşu-

15 H. G. Gadamer, *Il dolore*, Apeiron, Roma 2004.

muzun sonluluğunun ışığında bizi ifşa eden kendinde bir şey olduğunu algılarız.

Gadamer'in felsefi düşüncesi, bizleri, acı gibi, zaman zaman, öylesine kökten ve altüst edici olan bir olgu karşısında özgürlüğe ve insani sorumluluğa çağırmakta; uç durumlarda *da* var olan anlamı yeniden keşfetmeye davet etmektedir.)

Ruhun Acısı Üzerimize İndiğinde

Acı ruhumuzu sardığında ve içimizdeki en gizli saklı telleri yıpratıp koparak bize zulmettiğinde, insanların ve nesnelerin dünyasından kopmaya, soyutlanmaya ve başkalarıyla olan ilişkilerimize farklı farklı ölçülerde zarar vermeye yöneltiliriz.

Acının ve acıların anlamını yakalamak kolay değildir: Kaçınılmaz olan bir acı ve de sakınılır olan bir acı vardır; insanın içinde bulunduğu halin kırılganlığını gösteren bir acı vardır, anlamı elden kaçan ya da kaçar gibi olan bir acı da vardır; Leopardi'nin söylediği cinsten, insanlık haline derinden bağlı olan bir acı vardır ve psikotik bir deneyimin bağrından doğan, psikoz ortadan kalktığı zaman kuruyup uçuveren bir acı vardır; görünür olan acı ve görünür olmayan acı da vardır.

Novalis'in dediği gibi[16] içselliğin diyarlarına varan gizemli yolun arayışına çıkmak için yatkınlık gereklidir ve acının, ruh acısının çeşitli yüzleri görülmek isteniyorsa şayet, başkalarının bakışlarıyla ve yüzleriyle özdeşleşim kurabilmek lazımdır.

Başkalarının, içimizdeki acının anlamını ve sınırlarını anlamasının hiç de kolay olmadığını Xavier Thévenot şöyle dile getirmektedir:

> Acımda beni kim karşılayabilir? Bana yöneltilen sözcüklerin hepsi kulağıma yalan yanlış geliyor. Sözcüklerin, dillerin ötesine giden bir şey bu. Kendimi yalnız hissediyorum. İçimdeki dramda, fiziksel ve psişik denenmemde yatan biricikliği anlamaya kim muktedirdir ki? Hal böyleyken, kendimi bu yalnızlığın içine hapsetmeye ilişkin dürtümü kavrıyorum. Buna karşın,

16 Novalis, *Frammenti*, Rizzoli, Milano 1976.

> bir yanım iletişim kurmayı da arzuluyor. Bu iki istek beni parçalıyor, biri beni oraya, diğeri buraya çekiyor. Filozofların dediği gibi, acı çok keskin olduğu zaman bize aptalca ve saçma gelir.

Yalnızlığa dönüşen acı ve acıyla dolan yalnızlık, beraberinde dur durak bilmeyen kaygı ve umutsuzluk çağlayanlarını sürükleyiverir; Thévenot'nun, uzun yıllar hayatına eşlik eden bir hastalığın, parkinsonun uzantısı olarak acıyı gerek bedeninde gerekse ruhunda hissetmiş, büyük duyarlılık sahibi bu Fransız teologun sözlerine yansır. Bunlar öyle sözlerdir ki, can yakıcı insani ve psikolojik, varoluşsal ve metafizik yükleriyle, her nevi unutmaya ve bastırmaya direnç gösterirler: Tek bir acının var olmadığını, birbirinden çok farklı acılar yaşayan insan yaşamlarının var olduğunu ispat ederler. Her birimizin acıyı ve ona eşlik eden yalnızlığı yaşama ve onlara maruz kalma şekli *kendine hastır* (biriciktir). Thévenot'nun son sözleri şöyle:

> Bana yönümü şaşırtan şey, tam da bana bir zamanlar yaşama sevinci veren bedenim, ailem, çocuklarım, Hıristiyan inancım. İmanımı ve sevgimi ayakta tutan bütün bu basit ve kati kanaatlerim yıkılıyor. Tekrar doğrulmak için kime veya neye başvurayım? Kendimi kaybettim! Hıristiyan isem, başıma gelenlerde bir anlam bulmaya çalışırım. Etrafımda acıya dair söylenen sözleri dinliyorum. Özellikle de sağlıklı olan kişileri dinliyorum ve dedikleri bana, neredeyse hakaret gibi geliyor çünkü onlar sağlıkla, yaşama sevinciyle dolup taşıyorlar. Acıyla ilgili hep hazır cevapları olan insanlar var: Teologlar, pederler, söylev ve güzel kuramları bitmek bilmeyen iyi niyetli arkadaşlar. Onları dürüstlükle dinliyorum ama duyduklarım genellikle sadece denge yoksunu laf kalabalığı oluyor.

Böylesine buram buram hayat ve acı, özlem ve korku kokan sözler karşısında ne demelidir? Bunlar; acı ve yalnızlık ile, geometrik (Pascal'in *esprit géometrie*si) ve cılız deneyimlerle, okumalarla dolu soyut sözlerin çölünde yüzleşen psikiyatrların ve filozofların sözlerini, bizim sözlerimizi derhal sönük ve gereksiz kılan sözlerdir. Her halükârda bizi beden ve ruh acısının

yalnızlığına ve gizemine yaklaştıran sözlerdir: Acı, her birimizin yaşamına hâkim olmakla birlikte, ıstırap ve yalnızlık üzerimize sancılı bir şekilde inene dek hayatımıza yabancı kalır: Acı kapımızı çaldığında, daha önceden geçmediğimiz kesintili patikaların olanaklı olduğunu ânında kavrayıveririz. Bunlar, kendini kötü hisseden ve fiziksel ya da ruhsal bir hastalık yaşayıp da umutsuz bir şekilde yenik düşmüş ama yeniden hayali kurulan bir umutla yardım çağrısında bulunan insanlarla anlamlı, umuda açık bir iletişim kurmanın zorluklarıyla, zaman zaman da imkânsızlıklarıyla net bir şekilde yüzleşmemizi sağlayan sözcüklerdir. Son olarak, bunlar, kendini kötü hisseden kişiyle, acının kaderiyle özdeşleşmeye açık, nazik, duyarlı ve ilgi dolu ilişkiler kurmaya davet eden sözlerdir.

Çekingenlik Yalnızlığı Arar

Ruhun tatlı ve uysal yarası olan çekingenliğin arzuladığı yalnızlığa saygı duyulmalı, sahip olduğu karaltılı uçuculuk korunmalıdır. Duygu evrenine bağlı olan duyarlılık ve çekingenlik, insanı gizlenmeye iter; bu ikisi, sahip oldukları o hareketli ve ateşli antenlerle her türlü kayıtsızlık ve sahteliği ânında algılarlar. Çekingenliğin sorunlu izlerini hissettiğimizde her birimizin sığınmaya meylettiği yalnızlığa, büyük bir incelik olmaksızın dokunmak, hatta değmek bile imkânsızdır: Bu yalnızlık, parmakların arasından kayıveren kum taneleri gibidir, çiğ gibidir, ona saldırılırsa ve çekingenliğe o kadar sıklıkla eşlik eden acıdan kaçma umuduyla binilen bir sal olduğu anlaşılmazsa, un ufak olur, çözülüverir. Ancak çekingenlik, yaralı bir hayatın varoluş şekillerinden hemen çıkarsanamaz: Çekingenlik saklanır, maske takar, kendini örter ve görünürde kendini hiçleştirir; bununla birlikte, onun anlayış ve yardım arayışındaki telaşlı mevcudiyetini seçer gibi olmamanın vay haline. Çekingenlik; başkasıyla temas kurmaktan korkmama, başkalarının saldırganlığı ya da reddinden korkmama neden olur, beni başkalarının içsel hayatıyla özdeşleşmeye sevk eder: Başkalarının içselliğinde, duygusal titreşmeler ve karaltılar, netlikler ve belirsizlikler yakalaya-

rak onların sınırlarına (koydukları mesafeye), özgürlüklerine sonuna kadar saygı duymayı öğrenirim. Çekingenlik; yalnızlık, Rilke'nin sözünü ettiği içsel büyük yalnızlık gereksinimini arttırır ve Augustinusçu anlamda kendi içselliğimize girmemizi sağlar. Bunlar, çekingenliğin sonsuz (olası) başkalaşımlarıdır; çekingenliği kendi içinde tekrar tekrar yaşamanın ve deneyimlemenin çeşitli şekilleridir. Çekingenlik görmezden gelinir, çoğu zaman da çiğnenir ve bu sadece doktor odalarında değil, sıklıkla okul sıralarında da olur. Yalnızlık, özellikle de çekingenlikten doğduğunda, günlük bildik ilişkilerde dur durak bilmeden başımıza gelen dikkat dağılmalarından, telaş ve teşviklerden kopmamızı; bütün bunları anlamları, zaman zaman da önemleri ışığında tahlil edip seçmemizi, net, içsel bir yaklaşımla ele almamızı sağlar. Her şeye rağmen yalnızlığa Leopardivari umudun kıvılcımları ya da damlalarıyla açılan çekingenlik, kendi içinde, başkalarının acı ve kaygı dolu kaderiyle özdeşleşmeye ve onu dinlemeye açık alanlar keşfedebilir; böylelikle, iyilik yapan ve Rilkevari anlamda umutsuzluğa dayanılmasını sağlayan beklenmedik bir kader birliği ve dayanışma doğar. Bu noktaya, bu müttefikliğe ve bu karşılıklı duygusal yankılara varmak kolay değildir; bunun bir nedeni de çekingenliğin sessizliğini tanıyan herkesin yaşadığı bu tür yalnızlığın, uzaklık ve kopukluk, kapalılık ve kibir ifadesi *gibi durmasıdır* ve çekingenliğin gerçek doğasını, sadece, onun yalnızlıkla, içe dönüklükle, ruhun acısıyla, elemle olan kopmaz bağını sezebilenler görebilmektedir.

Çekingenlik ergenliğin, ideallere tutkun, en yüksek ve baş döndürücü idealleri arzulayan ergenliğin simgesel mirasıdır ve bu ideallerin yenik düşmesi ve *başkaları* tarafından kayıtsızlıkla karşılanmaları, zaman zaman, ergenlerin intiharın büyüsüne kapılmasını sağlayacak kadar derin ruh yaralarına neden olur.

Bu nedenle de, çekingenlikten, ruhun öylesine sık rastlanan ve öylesine görmezden gelinen, öylesine gizli ve öylesine kanayan bu acısından tekrar söz etmekten geri duramam; zira sinir hastalıkları hastanesinde geçirdiğim eski yıllarda da, zaman zaman neredeyse dile gelmez, belli belirsiz depresyon tanısıyla, zaman

zaman da psikotik dissosiyasyon tanısıyla evden uzaklaştırılmış genç hastalara rastlamış ve aslen çekingenliğin acılı izlerini taşıdıkları sezinlenen bu gençlerin duyarlılıklarının ve kırılganlıklarının sözü edilen tanılarla acımasızca yara aldığına şahit olmuştum. İnsan, kalbine çekingenlik hapsolmuşken bazen konuşamaz olur, kendi acısını dile getiremez ve bu da, acısının baş döndürücü bir hızla artmasına sebebiyet verir. Yalnızlık, en dokunaklı ve en kurtarıcı yalnızlık, çekingen insanın beklenti ufkunda ve en nihayetinde cılız umudunun ışığında, henüz sahip olduğu sayılı kaynaklardan biridir. Özellikle de çekingenlik ateşiyle yanan ergenlerde titreşen yalnızlığın tınısını dinlemekten asla yorulmamak, psikiyatrinin ihmal etmemesi gereken görevlerinden biridir; peki, ilaçların bir faydası olur mu?

Bu Acının İçine Dalmış Haldeyim

Ruh acısı, kaygıdan ve hüzünden, huzursuzluktan ve özlemden, ölüm arzusundan ve umudun *défaillance**ından doğar ve başımıza gelenlerle depreşen bu yaralı duygular ne zaman üzerimize inecek olsa, geleceğin, her nevi geleceğin ufku kararır. Şimdiki zamanın, geçmiş tarafından yutulmuş ve aşkınlığa varmaktan âciz olan bir şimdiki zamanın acımasız dikenleri ancak beklenti ve umut kırıntılarının hayatta kalmasına izin verir. Hayatın anlamı, hayata bir zamanlar anlam veren şeyler zarara uğrar ve yaşamanın, başkalarıyla *birlikte* yaşamanın, hayatımıza anlam veren deneyimleri yeniden yaşamanın zorluğu kati ve tehlikeli bir şekilde artar. Ruhun acısıyla, dünya*da* varoluş şeklimiz kökten bir değişikliğe uğrar ve başkalarının, yakın ve uzak kişilerin sevgi ve dayanışma sözleri de cılızlaşır; kadın olsun, erkek olsun hastalarda herhangi bir yankı ya da rahatlama uyandıramaz.

Sözünü edeceğim[17] genç hanım hasta tesellisi olmayan bu melankolik halin yol açtığı kasırga tarafından yutuluvermişti; söylediği sözler, yaşadığı psişik acının derinliğini ve köktenliğini gösteriyordu.

* Fr. Çöküş, batış. (ç. n.)

17 E. Borgna, *Malinconia*, Feltrinelli, Milano 1992.

İçimde korkunç bir acı var. Sakin kalmak ve kendimi kontrol etmek için gösterdiğim çaba yüzünden kaskatıyım. En acıklı anlar, uyandığım zamanlar. Bir daha uyanmamak için hiç uyumamak isterim. Acıya batmış gibiyim. Dayanılır gibi değil. Hiçbir insan bu kadar acı çekmemeli.

Ruh acısının olağanüstü ve sancılı fenomenolojisi, yaşanmış daha başka deneyimlerde de yoğun kaygı ve umutsuzluk ifadeleriyle su yüzüne çıkmaktadır.

Bu acının içine öylesine batmış durumdayım ki, mideme oturmuş bu yükün ortadan kalkması bana imkânsız geliyor. İnsan kendini kırık iki bacak üzerinde yürümeye mecbur gibi hissediyor. Kendimi paramparça hissediyorum. İnsan bu durumdayken korkunç bir acı hissediyor. Hiç ulaşılamayan bir şeyi aramak gibi bir şey bu. Acı çekmeye devam etmeli miyim? Bu acı neden ibaret? Fiziksel acı bunun yanında hiç kalır. Müzik içimde çok tiz bir acı uyandırıyor, büyük bir ihtimalle içimde, şu an hissedemediğim bir refah ve huzur halinin yankılarını uyandırdığından olmalı bu.

Maria Teresa'nın sözleri, ruhu yutuveren melankoliye dalındığında hissedilen acı girdabından söz etmektedir yine.

Kalbim boğazıma düğümlenmiş gibi: Hani koşmuşum gibi. Bu şekilde yaşamak bana olanaksız gibi geliyor. Umutsuzum. Kendimi hâlâ kaygı ve umutsuzluğa hapsolmuş hissediyorum. Bu durumu aşamadığım için kendimi suçlu hissediyorum. Robot gibi yaşıyorum.

Karanlık ve anlaşılmaz bir anlam barındıran acı, hastanın yaşamını tüketmeyi sürdürmektedir.

Anlayamıyorum. Böylesi mutlak bir boşluk haline nasıl düşülebilir? Bu mantıklı değil. Olup bitenler hep aynı. Kendimi hâlâ iyi hissetmiyor olmam bana imkânsız ve inanılmaz geliyor. O halde önceden kendimi nasıl hissettiğimi unutmuş olmalıyım:

> Acım doruk noktasına varmış gibi geliyor bana. Bu çok cesaret kırıcı. Kendini sadece bir ilaca teslim etmek, sadece bunu yapmak. Herkesin beni terk etmesinden çok korkuyorum. Artık dayanamıyorum.

Bu iç sızlatıcı sözleri ne zaman okusam, her türlü olası depresyon emsali olan Maria Teresa'nın narin ve zayıf görüntüsü gözümün önünde canlanır.

> Bu kaygıdan kurtulamıyorum. Bu durum beni yiyip bitirdi. Artık dayanamıyorum. Kendimi gene hüzünlü, gene umutsuz hissediyorum. İyileşememekten korkuyorum ve iyileşme umudumu yitirmek üzereyim. Acı çekmeye devam etmeli miyim? Bu acı neden ibaret? Tekrar söylüyorum, fiziksel acı bunun yanında hiç kalır. Bütün insan ilişkilerim bir facia. Dedikoducu birine dönüşmüş gibi hissediyorum kendimi: Her şeyden şikâyet eden bir kazım sanki. Neredeyse değişime uğramaktan korkar gibiyim: Siz bu ihtimali yok mu sayıyorsunuz? Kendimi batağa saplanmış gibi hissediyorum, bataktan çıkma denemelerim gitgide daha zayıf ve umutsuz kalıyor, çırpınışlarım ancak daha çok batmamı sağlıyor.

Hastam kendini keskin ve acımasız bir içe bakışın sivri orağıyla tahlil etmektedir.

> Umutsuzluğa kapılıyorum çünkü irade gücüme güvenemeyeceğimi fark ediyorum, dolayısıyla da kaygının ellerine teslimim. Bu şekilde yaşayamıyorum artık. Size bunun nasıl bir acı olduğunu bile söyleyemem: Adeta fiziksel bir acı bu. Makul olarak şöyle demem gerekir: Kendimi kötü hissetmem için hiçbir neden yok, bununla birlikte ben kendimi kötü hissediyorum. Bu saçma bir durum. İnsanlık dışı bir şey: Artık dayanamıyorum. Bu acı beni bitiriyor.

Yalnızlık Olmadan Melankoli Olmaz

Her depresyon, her melankoli, iç içe giren akıntılar gibidir ve onlara, yalnızlık isteği ve umutsuz bir yalnızlık arayışı eşlik eder. Bu yalnızlık, bizi dikkati dağıtan şeylerden ve rutin dünyasından koparan ve içselliğimizin gayeleri, öznelliğimiz üzerine düşünmeye sevk eden bir yalnızlıktır. Depresif yalnızlık, Maria Teresa'nın yaralanmış duygularının isyanında yaşadığı şey, onun gerçeklikle bağlantısının kopmamasını sağlıyordu; bunun aksine, psikotik yalnızlıkta hayalî ve fantastik, gerçekliğe aykırı düşen, kökten bir şekilde otistik bir dünyada yaşanır. Her halükârda, Maria Teresa'nm durumundaki gibi, depresyon umutsuzluğun ve duygusal çölün iç sızlatan karaltılarına dek inmediğinde, dinlemeye ve diyaloğa açık bir yalnızlığın, nezaket ve duyarlılıkla, acıyı kabullenme ve kavramayla, sessizlik ve düşünümle beslenen bir yalnızlığın mevcudiyetini gösteren sözcükler doğar ve filizlenir. Bunlar, depresyonun karanlık ve gölgeli göllerinde her zaman kavradığım ya da hiç olmazsa görür gibi olduğum psikolojik ve insani vasıflardır.

Depresyon, her birimizin içinde oturan bir yabancıdır ve olası nedenleri arasında, yalnızlığın acılı ve karanlık mevcudiyeti bulunur: Yalnızlık depresyonun sonucu olabileceği gibi, depresyonun nedeni de olabilmektedir ve bunların ikisinin arasında gizemli bir döngü vardır. Depresyona, bir başka tabirle melankoliye ve onu besleyen kırılganlığa, acıya ve ıstıraba; bizi içimize, içselliğimize, öznelliğimizin derin sahalarına inmeye davet eden özel ufuklar eşlik eder. Uzun yılların ardından Maria Teresa'nın depresyon sürecinde söylediklerini yeniden okuduğumda, tabii her depresif durumda olmamakla birlikte bazılarında semantik açıdan özgün ve derin duygusal ifadelerin, dil yapılarının oluştuğunu, daha sonra, depresyon bittiğinde daha kuru bir anlatıma geçildiğini bir kez daha teyit ettim.

Maria Teresa'nın böylesine dokunaklı ve dolu dolu sözlerle betimlediği depresyona eşlik eden acıyı, büyük acıyı elbette ki unutmayarak, şunu söylemek isterim: İnsanın, patolojik olsun ya da olmasın melankolinin gölgelerini kendi içinde yaşaması ya da tanıması; insan ilişkilerini kendisinin ve başkalarının dü-

şünce ve ruh halleriyle özdeşleşerek kurmasının ve yalnızlığın, her daim yıkmaya çalışmamamız gereken yalnızlığın anlamlarını kavramasının ön şartıdır. Umut, her türlü psişik ve özellikle de depresif acı şeklinde var olan olası anlamların anlaşılabilmesidir; böylelikle soğuk bir şekilde natüralist de olabilen psikiyatrinin etkisi altında kalmış kamuoyunun, değerini ve anlamını acımasızca reddettiği acının değer ve anlam ufukları tanınmış olacaktır. Ama her halükârda yalnızlık yoksa ne depresyon ne de melankoli vardır ve depresyondan kaynaklanmış da olsa, ruhun yaraları yalnızlıkta daha çok kanamaktadır; bununla birlikte hayattaki yaşama ve ölmenin, özellikle de acının anlamını görür gibi olmamıza yardımcı olan gene yalnızlığın kendisidir. Yürekten doğan her yalnızlık, canlı bir taş gibidir: Kayıtsızlığın durgun sularına atılınca, o suyun buz gibi bütünlüğünü bozuverir.

(Peki ama hayat yolunun hiç olmazsa bazı mevsimlerini, melankoli, hüzün ve depresyon eşliğinde yaşamamamız mümkün müdür? Bu, büyük Alman filozoflarından biri olan F. W. J. Schelling'e bile mümkün görünmemekteydi; kendisi hakkında George Steiner şöyle yazmıştır:

> Daha başka yazarlar gibi Schelling de asli, kaçınılmaz bir hüznün insanın varoluşuna içkin olduğunu söyler. Bu hüzün; özellikle de bilincin ve bilginin kök saldığı karanlık temeldir. Bu karanlık temel, aslen, her algının, her zihinsel sürecin zemini olmalıdır. Düşünce, yok edilmesi olanaksız derin bir melankoliye sıkı sıkıya bağlıdır. (...) Schelling'e göre her düşüncede mevcut olan bu ilksel ışınımda, bu "karanlık cisim"de, aynı zamanda yaratıcı olan bir hüzün, bir ruh ağırlığı (*Schwermut**) vardır. İnsanın varoluşu, aklın hayatı; bu melankoliyi deneyimleme ve onu aşacak yaşamsal beceri anlamına gelmektedir. Tabiri caizse, "hüzünlenmiş" bir şekilde yaratılmışız.[18]

Alman psikiyatrisinin büyük üstatlarından Kurt Schneider ise, anksiyete ya da hüzün duymaktan değil de, bunları hiç duy-

* Alm. Melankoli, gönül darlığı. (ç. n.)

18 G. Steiner, *Dieci (possibili) ragioni della tristezza del pensiero*, Garzanti, Milano 2007.

mamış olmaktan endişe duymamız gerektiğini söylememiş midir?[19] Kısacası, insanın halini, duyguların coşması değil, ancak ve ancak duygu çölü yaralamaktadır.)

İçimizdeki Acıyı Unutmamak

Bu, insanın içini sızlatan ve net sözcüklerin, kadın ve erkek hastaların yaşadıkları deneyimleri dinlemeye ve yorumlamaya açık bir psikiyatriye, acının köktenliğinin ve derinliğinin ne olduğuna ışık tutmasını dilerim; günümüzde hâkim, acının kökten bir şekilde insani, zaman zaman da yaratıcı boyutunun çoğu zaman görmezden gelinmesine sebep olan, psişik acıya sadece anlam anarşisini ve mana kaybını atfeden önyargıların aşılmasını isterim.

Kısacası, ruh acısı hayata dair bir deneyimdir ve sadece bir patolojinin uzantısı olarak görülemez. Ruh acısı, olaylar üzerine düşünmenin ve onları içselleştirmenin de kaynağıdır ve her halükârda, bizden-başka-olanın acısını tanımak, psikiyatriyi insani kılmak ve bununla ilintili olarak da, kişiler arası ilişkileri insani kılmak anlamına gelmektedir: Psikiyatride ve insani ilişkilerde yatan köklü varoluşsal anlamlar sıklıkla kati bir şekilde reddedilmekte, bunların nedenleri görmezden gelinmektedir. Acı, her psişik hastalığın manidar işaretleri olan depresyon ve kaygıda da haysiyetinden, köklü psikolojik ve insani özelliğinden hiçbir şey yitirmemektedir; ancak elbette ki böyle bir acı günlük hayattakinden çok daha yoğun ve narindir. Böylesine yayılımcı, zaman zaman da böylesine dayanılmaz olan bu tür bir acı deneyimi bize neler söylemekte, neler öğretmektedir? Zannımca, unutmaktan kaçınmamız gereken bir şeyler söylemekte ve öğretmektedir: Melankoli, klinik psikiyatrinin daha çiğ bir ifadesiyle depresyon, bizim içe bakma yeteneğimizi kati bir şekilde pekiştirmektedir, ruhun uçurumlarında gizli saklı olan en derin içsel arayışlara girme yetimizi geliştirmektedir; fiziksel acı, ıstırabın, ruh acısının iç sızlatıcı dikenlerine kıyasla bir hiçtir; böylesi soyut ve elle tutulamaz bir acının neden ibaret

19 K. Schneider, *Klinische Psychopathologie*, Thieme, Stuttgart 1962.

olduğu söylenemese de, bu böyledir. Melankolideki kaygıya ve umutsuzluğa kapılan kişinin, ilişkileri gitgide daha zor, zaman zaman da imkânsız bir hal almaktadır. Ancak melankoli, müziğin beraberinde nasıl da keskin acı motifleri getirdiğini de ifşa etmektedir; bunun nedeni, müzik dinlemenin, yitirilmiş bir huzurun *Stimmung*unda, ruh halinde geçirilmiş olan saatleri çağrıştırmasıdır.

Etty Hillesum'un Westerbork'un eşi benzeri olmayan şiddetinin yitik mekânlarında sonuna dek hissettiği bir umutla alevlenmiş olan sözleri, bizlere, bir kez daha, hiç unutmamamız gereken bir şey söylemektedir.

> Eğer bütün bu acı, ufuklarımızı genişletmez, bizi daha insan kılmaz ve bu hayatın küçük ve gereksiz şeylerinden kurtarmazsa, boşa çekilmiş demektir.

Kötünün İfşası Olarak Talihsizlik

Acının ve acıdan doğan yalnızlık deneyiminin patikaları boyunca yürüdüğüm bu yolda, hastalık acısından doğan, çekingenlikle ve melankoliyle gelen yalnızlığın ardından, şimdi de yaygın ve insanların başından geçenleri katetmiş bir talihsizlik boyutu edinmiş bir acının, Simon Weil'in metinlerinde geçen ruh acısının kanayan tanıklığına başvurmak isterim. 3 Şubat 1909'da Paris'te doğup 22 Ağustos 1943'te Kent'te, Ashford'da vefat eden Simon Weil'in yaşamında ve ölümünde, tıpkı bir aynanın karşısındaymışçasına, acının, talihsizliğin, yalnızlığın ve imkânsız umudun sonsuz imgelerini görür gibi olmaya sevk ediliriz. Acıya, *kendi* acısına ve *kendi* acısı gibi gördüğü başkalarının acısına en çok bulanan sayfalarından bazıları, Paris Renault araba fabrikalarındaki çalışma deneyiminden söz ettikleridir ve bu acı, inanılmaz bir güzellikle aktardığı güncesinde[20] su yüzüne çıkmaktadır.

1942'nin Ocak-Haziran ayları arasında yazdığı metinlerde[21]

20 S. Weil, *La condition ouvrière*, Gallimard, Paris 1951.
21 S. Weil, *Attesa di Dio*, Adelphi, Milano 2008.

Simon Weil, kendisine has bir tabirle talihsizlik adını verdiği o kökleşmiş ve iç sızlatıcı acıyla ilgili muhteşem ve yürek yakıcı sayfalar kaleme almıştır.

> Acı bağlamında talihsizlik kendine has, özel, başka bir şeye indirgenemez bir şeydir. Alelade acıdan hayli başkadır. Böylesi, ruhu ele geçirir ve onun en derinine kendi mührünü, kölelik mührünü basar. Eski Roma'daki kölelik, talihsizliğin sadece doruk noktasıdır.

Kötünün ifşası olarak talihsizlik: Karanlıklarını gözler önüne sererek Simon Weil'in gençliğini paralamış, hayatın bir parçası mahiyetindeki gizli ve bilinmeyen kötülük. Simon Weil'de, bu talihsizlik, kişisel talihsizlikten toplumsal talihsizliğe dönüşüp başkalarının kaderiyle baş döndürücü bir özdeşleşim ve tutkulu bir paylaşım haline gelince, kökten ve mutlak olmuştur. Dünyadaki talihsizliği bilmez değildi, hatta bu kendisinde bir saplantı halindeydi ama bu talihsizlik kendisinde henüz uzun vadeli bir yara açmamıştı.

Simon Weil talihsizliğin, toplumsal talihsizliğin uçsuz bucaksız ve iç sızlatıcı sınırlarının bilincine ne zaman varmıştır? İşyerinde, talihsizliğin kaçarı olmayan mevcudiyetini tanıdığında ve bunu kavradığında, olanak dışı bir dayanışmanın hiç duyulmamış bir tanıklığı olarak arayıp yaşadığı o yerlerde. İşte kendi sözleri:

> Fabrikadayken, isimsiz kitlenin gözlerine ve kendi gözlerime karışmışken, başkalarının talihsizliği ruhuma ve tenime nüfuz etti. Hiçbir şey benden bu talihsizliği çekip koparamıyordu, öyle ki geçmişimi gerçekten de unutmuştum, hiçbir gelecek planlayamıyordum ve o zorluklar karşısında hayatta kalabileceğimi zar zor hayal edebiliyordum.

Ruhu nasıl dağlanmıştı?

> Orada maruz kaldığım şeyler bende öyle kalıcı bir iz bıraktı ki bugün bile, bir insan, her kim olursa olsun, hangi koşullarda

> olursa olsun benimle kaba konuşmayacak olsa, ben ortada bir yanlışlık olduğu ve yanlışlığın maalesef ki açıklığa kavuşacağı hissine kapılmaktan alamıyorum kendimi. Oralarda kölelik mührü, Romalıların en hor görülen kölelere kızgın demirle bastıkları mühür üzerime daimi olarak kazındı. O zamandan beri kendimi hep bir köle olarak gördüm.

Talihsizliğin bu yanıcı izlerini unutmak nasıl mümkün olabilir? Ruhun anlatılmaz acısı olan talihsizlik, Simon Weil'in sözlerinde özel anlamlarla dolar:

> Talihsizlik, Tanrı'yı bir süreliğine namevcut kılar, bir ölüden daha namevcut, karanlık bir hücredeki ışıktan daha namevcut Ruhun tamamını bir nevi dehşet kaplar. Bu yokluk sırasında sevilecek hiçbir şey yoktur. Ve sevilecek hiçbir şeyin olmadığı bu karanlıkta ruh sevmeyi bırakırsa, Tanrı'nın yokluğu daimi olur. Bu korkunç bir şeydir. Ruhun boş yere sevmeye devam etmesi ya da hiç olmazsa, miniminicik bir parçasıyla da olsa, sevmek istemesi gerekmektedir. Bu durumda Tanrı ona bir gün görünecek ve Eyüp'e gösterdiği gibi, ona da dünyanın güzelliklerini gösterecektir. Ama eğer ruh sevmekten vazgeçerse, daha bu dünyada bile hemen hemen cehenneme denk düşen bir yere inmiş olur.

O halde talihsizliğe sadece sevgi mi bir anlam verebilecektir, sadece sevgi mi her türlü umutsuzluğu ve karanlığı aşarak onu alt edebilecek ya da dönüştürebilecektir? Talihsizliğin içine nüfuz edilmez sislerini sadece sevgi, "güneşi ve diğer yıldızları hareket ettiren sevgi" mi dağıtabilecektir?

(Kötünün ve talihsizliğin zamanı, Simon Weil'in ruhunda ve bedeninde tekrar tekrar yaşadığı bu talihsizliğin zamanı, geçmişi ve geleceği olmayan bir şimdiki zamandır. Talihsizliğin zamanı, ölümcül eşikte duran kıpırtısız ve taşlaşmış bir zamanın sonsuzluğudur. Renault fabrikalarında ve hayatın bilmem daha hangi hallerinde duran zaman; bizi uçurumların eşiğine sevk eden, baş dönmeleri ve anlamsızlık tarafından yutulan zamandır. Uçurumlardan bakar, kendimizi büyülenmiş gibi hisse-

der ve uçurumlara doğru karşı konulmaz bir şekilde çağrıldığımızı duyarız. Her talihsizlik deneyiminde, talihsizliğin kendi içinde beslediği kötülük deneyiminde, zamanın bu dönüşümü mevcuttur. İnsan artık geçmişte yaşamaz ve karşısında sonu olmayan bir istikbal uzanmaz, geleceğe dair olası hiçbir umudu kalmaz: İnsan, zamanı her yönden kuşatan ve taşa çeviren bir şimdiki zamanın yakıcı gerçeğinde yaşar. Talihsizlik, ona maruz kaldığımızda ve üzerimize indiğinde bizi kuşatır: Kafkavari surlar bizi başkalarının dünyasından ayırır ve içine gömülü olduğumuz hapsin parmaklıklarından bakmamıza bile müsaade etmez. Kötünün zamanı, acının zamanı hiç geçmez ve Simon Weil'in ağlamaklı sözleri bu dipsiz ve sonsuz uçurumlara tanıklık etmektedir.)

Hayat Acı Tarafından Yara Almıştır

Acının hayatımıza girmemesi mümkün değildir: Belki, zaman zaman, fiziksel acının, beden acısının çehresini keşfetmediğimiz olur, ama hayatımızın hiç olmazsa bazı zamanlarında, sonsuz başkalaşımıyla ruh acısı bize yabancı kalmayacaktır. Elbette ki fiziksel acı olgusu hepimiz için aynıdır: Acının yoğunluğunun, süresinin değiştiği gibi acıya yönelik kişisel duyarlılık da değişir: Buna, her halükârda tecrit, insanların dünyasından kopma olan yalnızlığa ilişkin farklı bir algı da eşlik eder. Oysa ruh acısının, onun oluşumunun tekbiçimli bir yanı yoktur: Her birimiz onu kendi duygusal ve varoluşsal yansımalarımızla, zaman zaman karanlık ve kaskatı, zaman zaman da hayata ve umuda açık, kendimize has yalnızlık deneyimlerimizle yaşarız. Ama her halükârda beden acısı geçince bellekte bir iz bırakmaz; oysa ruh acısı, derin ise silinmez: Beklenmedik ve öngörülmez olayların izinden yeniden doğabilir.

Böylelikle de beden acısına ve ruh acısına, yalnızlığı yaşamanın iki farklı biçimi eşlik eder. Beden acısında, fiziksel acıda dünyayla olan her bağlantı kopar ve acı dinene dek içinden çıkılmayan esaslı bir tecrit kasırgasına kapılınır. İnsan kendi içine döner: Bedenin ve ruhun içine daldığı bir şeyin içinde esir

kalınır. Acının dinmesini beklerken, düşünceler ve duygular, umut kırıntısı bırakmayan bu kasırga tarafından soğurulur. Gadamer'in arzu ettiği gibi, acıya bir mana vermek, acıda varoluşsal sonluluğumuzu kavramak, nadir rastlanır manevi bir güce sahip kişilere has bir şeydir. Ruh acısında, ıstırapta; içimizde, ruh hallerimizde, karanlık gecelerimizde olup bitenlerde, zaman zaman kanayan yaraların açılması pahasına bir anlam bulmamızı sağlayacak, açık ya da hiç olmazsa aralık alanlar vardır; hal böyleyken, her halükârda, tecrit aşılmış ve yalnızlığa dönüşmüştür. Ancak bu her zaman mümkün değildir; işte o zaman yapacak tek şey Rilkevari bir şekilde dayanmaktır.

Sadece psikiyatride değil, günlük hayatta da defalarca acının gerçekliğiyle karşı karşıya kalmışızdır, ancak fiziksel acıyı gerek kendimizde gerekse başkalarında hemen ayırt ediverdiğimiz halde, ruh acısını, mevcudiyetini ve başkalaşımlarını, yokluklarını ve dalgalanmalarını kavramamız aynı şekilde kolay *değildir*. Elbette ki fiziksel acı da, zaman zaman, bize intiharı düşündürtecek kadar yoğun olabilmekte ve şekilden şekle girebilmektedir; bununla birlikte intihar, bilhassa ruh acısında, manevi acıda ucu açık bir ihtimal olmaktadır. Yazdığım bu sayfaların, bir yardım sağlanamayacaksa bile, hiç olmazsa acı çekenlerle ruhta ve yürekte çatışmamak adına, acı üzerine, acının varoluş şekilleri üzerine, gereksinim duyulan umut sözcüklerinin yanı sıra sessizlik sözcükleri üzerine bir düşünüme sebebiyet vermesini arzu ederim.

Acıyı Tanıma

Sessizliğin ve umudun sözcükleri, tedavi eden sözcükler; ancak acının, dile gelmez de olabilen, izleri mevcutsa ya da mevcut olmuşsa ortaya çıkmaktadır. Eğer acı bize yabancıysa, eğer bilmediğimiz bir şeyse, acının ve yara almış yalnızlığın sınırlarını yıkan sözcükleri bulmamız ya da yeniden ortaya koymamız olanaksız olacaktır.

Bunlar, Emily Dickinson'ın kısa ama yakıcı bir şiirinde[22] söylediği şeylerdir:

> Başka bir kalp gidemez
> Kırık bir kalbe
> Aynı yüksek imtiyazdan
> Mustarip olmadıkça kendi de

İç sızlatan kalplerin gizli saklı yerlerinde neler olduğunu ve onlara neyin yardımcı olabileceğini sezmemizi ve hissetmemizi sağlayabilecek tek şey, acıyı, zaman zaman öylesine görünmez ve öylesine değişken olan ruh acısını, tanımış ve deneyimlemiş olmaktır.

22 *The Poems of Emily Dickinson (Reading Edition)*, Haz.: R. W. Franklin, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts [ABD] ve Londra [İngiltere], 1999, Şiir no: 1745, Çev.: Selahattin Özpalabıyıklar.

2. *Korkudan Yalnızlığa*

Psikiyatri, felsefeyle işbirliği yaparak, ardından da şiirin temsil ettiği ve oluşturduğu yaşamsal özsudan beslenerek, duyguların ve özellikle de korkunun kapsamı, türleri ve ortaya çıkış halleriyle ilgili bir şeyler söyleme noktasına gelir; bununla birlikte bu, ancak, psikiyatrinin, duyguların kökenini yakalamamızı sağlayan dili yapılandıran metafor diliyle bağlantı kurması halinde mümkündür. Duygusuz metafor yoktur: Metaforlar ve duygular, içsel hayatın ve de psikopatolojik hayatın uçsuz bucaksız alanını kavramamızı sağlar. Normal hayat ile psikopatolojik hayat arasında yer alan sınır incedir, etkileşime olağanüstü derecede açıktır. Istırabın, acının anlamlarını ve barındırdıkları değerleri tanımayan, görünüşte değer taşıyıcı ve yaratıcı duran bir normalliğin soyut önyargılarına asla teslim olunmamalıdır. Duygular uçsuz bucaksızdır: Kuvvetli ve zayıf duygular, başkalarıyla görüşmenin, diyaloğun yollarını ister istemez geliştiren duygular vardır. Bu diyaloğu söndüren, hayatın ve tedavinin gerçekleşmesi için asli önkoşul niteliğinde olan diğerleriyle sürekli ilişki kurmayı zora sokan duygular da vardır. Bir de, birbirinin zıddı duygular vardır: Kuşkusuz ki sevgi-nefret, sempati-antipati her defasında seçmemiz gereken ve seçilmeye konu olduğumuz duygulardır. Menşei bilinçdışı olan sempatinin ya da antipatinin, nefretin ya da sevginin çağrısına uymak bizi hiçbir yere götürmez. Duyguların temel özellikleri şunlardır: İstedikleri zaman doğarlar, uzaklardan gelirler, öyle ki bu duyguların meydana gelmesini engelleyemeyiz. İçimizde yaşayan duyguları sonuna kadar kontrol edebiliriz ve etmeliyizdir de; duygu-

larımızın içeriğine, onları ifade etme şeklimize ket vurabiliriz ancak duygularımızı ne silebilir ne de söndürebiliriz: Duygular hayatımızın sonu olmayan kaynaklarıdır.

Duyguların genel bağlamına korku konusunu konumlandırmak için bu başlangıcı yapmak bana kaçınılmaz göründü. Felsefe ve psikiyatri duygularla, tutkularla, sevgilerle pek de ilgilenmemiştir. Felsefe, daima, mantığın yıldızlı göğünün çekimine ve büyüsüne kapılmıştır, onun karşısında hipnotize olmuş, şaşkına dönmüştür: Özellikle de Descartes, Kant, Fichte, Hegel ve Schelling'de bu böyle olmuştur; buna karşın, örneğin, Augustinus'ta olduğu gibi, duygulara dair bir felsefenin yeraltı akımlarına da rastlanmaktadır: Çözümlenmesi öylesine zor olan duygular ve kalbin uçurumlarıyla ilgili bilgilerimizi geliştirmek istediğimiz takdirde, hepimizin okuması gereken *İtiraflar* kitabında, bu takdire şayan eserde Augustinus bunu yapmıştır. Onun duygulara dair düşüncesine Blaise Pascal ve Sören Kierkegaard'da, ardından 20. yüzyılın kayda değer Alman felsefesinde rastlarız; Husserl, Scheler ve Heidegger ortaya koydukları felsefeyle, hayatın anlamı, yaşamanın anlamı, ölmenin anlamı ve hatta deliliğin anlamı bağlamında duyguların önemini kavramışlardır. Leopardi gerek şiirlerinde, gerek mektuplarında, gerekse *Zibaldone*'de Augustinus'un ve Pascal'in derin sezilerinden yola çıkıp onları farklı bir bağlama taşımıştır. Aynı yıllarda, Leopardi'nin yanı sıra, umuda onun kadar açık olmayan büyük Alman şairi Friedrich Hölderlin baş döndürücü bir derinlik taşıyan felsefi satırlar ve ışıyan bir duyarlılıkla muhteşem şiirler yazmıştır; öyle ki, insanın içini sızlatan büyüleyici bir albeniye sahip bu şiirler bugün bile sonsuz bir hayranlık uyandırır. Bunlar, çılgınlığın, öncelikle ve aslen yaratıcı çılgınlığın kılığına girmiş şiirlerdir.

Psikiyatri, Almanya ve Hollanda'da değil de, İtalya'da, daima, akılcılığa meyletmiştir; ancak, Ferdinando Barison'un[23] ve G. E. Morselli'nin[24] düşüncesini örnek gösterebileceğimiz gibi,

23 F. Barison, "Comprendere lo schizofrenico", *Psichiatria generale e dell'età evolutiva*, S: 25, 1987, s. 3-13; "Un segno siamo, senza significato", *Psichiatria generale e dell'età evolutiva*, S: 26, 1988, s. 1-8; "Schizofrenia: Anders e apatia", *Psichiatria generale e dell'età evolutiva*, S: 31, 1993, s. 211-216.

24 G. E. Morselli, *L'esistenza psicopatologica*, Minerva Medica, Torino 1975.

bir kenarda kalmış bazı psikopatolojik alanlarda istisnalar olmuştur.

Kaygı ve Korku Nedir

Kaygı ve korku iki kardeş olarak tanımlayabileceğimiz duygular olup sonsuz duygu dizisinde kökten bir önem taşımaktadır: Gerek psikopatolojik bakımdan, gerekse felsefi bakımdan hayatın, her yaşantı içeriğinin, sağlıklı ya da hastalıklı her varoluş içeriğinin mihenk taşlarını kavramaya çalıştığımızda karşımıza bunlar çıkmaktadır.

Kaygı ve korku her birimizin hayatında yer alan temel yapı taşlarıdır; ancak ortaya çıkışları, gelişimleri birbirlerinden farklıdır. Kaygı, her bir deneyimimizin, her bir acımızın, başımıza gelen her bir insani durumun ötesinde meydana gelmektedir. Kaygı, özellikle de, hayattaki büyük dönemeçlerde, büyük yaşamsal dönüşümlerde ortaya çıkmaktadır. Her dönemeç karşımıza farklı manzaralar çıkarır, her dönemeç farklı bir hayat deneyiminin eşlikçisidir ve büyük dönemeçlerde, bir yaşam biçiminden diğerine geçerken, çocukluktan ergenliğe, gençlikten yetişkinliğe, yetişkinlikten yaşlılığa yol alırken, hayatın bu can alıcı dönemeçlerinde en nihayetinde ölüm kaygısı olan kaygının beklenmedik kaynaklarını karşımızda buluveririz. Korku ise, hayatta yer alan temel, görmezden gelinemeyecek ve silinemeyecek bir deneyim olmakla birlikte, yaşamın her döneminde ortaya çıkmaktadır: Belli olayların sonucu mahiyetindedir. Tek bir korku yoktur, sonsuz sayıda korku vardır: Her biri, belli başlı durumlara, belli başlı olaylara, belli başlı nedenlere bağlıdır.

Kaygıdan ve korkudan zaman zaman nasibini almamış, bunlarla herhangi bir alakası olmamış bir hayat hikâyesi yoktur; kaygı ve korku arasındaki olası farkları belirlemek üzere, konuyla ilgili olarak Sören Kierkegaard'ın ve Martin Heidegger'in dediklerine değinmek isterim. Kierkegaard'ın değerlendirmeleri şöyledir:

> Kaygı kavramı psikolojide hemen hiç ele alınmadığı için, bu kavramın korkudan ve buna benzer, belirgin bir şeye yönelik kavramlardan tamamen farklı olduğuna dikkat çekmek durumundayım, kaygı olanak olarak olanak özgürlüğünün gerçekliğidir.[25]

Heidegger'in görüşü ise şudur:

> Kaygı korkudan temelden farklıdır. Biz hep belirgin olan şu ya da bu bağlamda bizi tehdit eden, belirgin şu ya da bu şeyden korkarız. Bir şeyden korkmak... daima belirgin bir şeye yönelik bir korkudur.

Filozof sözünü şöyle sürdürmektedir:

> Kuşkusuz kaygı da hep *-e yönelik* bir kaygıdır..., ancak bunun ya da şunun kaygısı değildir. *-E yönelik* kaygı... daima *-den dolayı* kaygıdır ancak bu ya da şu şeye yönelik bir kaygı değildir.[26]

Konuyu farklı şekillerde ele alsalar da, bu iki büyük filozof kaygı ile korkunun ayrımının yapılması gerektiği konusunda mutabıktırlar.

Korkudan Gelen Yalnızlık

Zamanımızın tarihsel ve kültürel bağlamında, gitgide daha yoğun ve yakıcı duygusal yankılar uyandıran, kişisel ve çevresel durumların izinden doğan çeşitli korku türleri gelişmekte ve yayılmaktadır. Korku, artık kişisel bir olgu olmaktan çıkmış, büyük insan topluluklarının dahil olduğu toplumsal bir olguya dönüşmüştür. Korku, hayatın her döneminde çok yönlüdür; korkuya verilen duygusal yanıt ise aslen tek ve aynıdır. İnsanın kendi içine kapanmasına ve diğer insanlarla ve dünyayla ilişki kurmaktan kaçınmasına neden olur. Kişi, içsel yalnızlık değil

25 S. Kierkegaard, *Il concetto dell'angoscia – La malattia mortale*, Sansoni, Firenze 1952.
26 M. Heidegger, *Essere e tempo*, Utet, Torino 1969.

de, sosyal tecrit olan derin bir yalnızlıkta yüzer hale gelir. Bunun kaynağı da, makul korkulardan ziyade, genellikle bireysellik, başkalarının reddi, dayanışma değerlerine yönelik kayıtsızlık ve umuttan ve sevgiden yana çöl halinde bulunmaktır. Bu durumda eve kapanır, saldırganlık ya da tehlike kaynağı olarak gördüğümüz ya da yaşadığımız durumlar karşısında güvenlik önlemleri alırız. Aslen bunlar genellikle haklı gerekçelere dayanmazlar; öte yandan, özellikle de 11 Eylül dehşetiyle en yüksek ifadelerinden birini bulan ölümcül bir terörizmin yeniden baş göstermesi hafızalarımızdan silinebilir gibi de değildir.

Çalışmam sırasında, şu aşamada, korkunun baş göstermesinde yatan psiko(patolo)lojik ve toplumsal öncülleri çözümlemek ve betimlemek arzusundayım. Farklı korku türlerinin kökeninde yatan nedenler bilinirse, gerek bu olgu gerekse zaman zaman buz gibi ve acımasız bir sosyal tecride sevk eden duygusal yankıların oluşumuna yol açan uzantılar daha iyi kavranabilecek ve çözümlenebilecektir. Korkularımızın kaynağında gizlenen psikolojik ve olgusal nedenleri daha kapsamlı olarak anladığımız takdirde, tecride, yalnızlığa karşılık verebilecek ve dayanışmanın değerinden söz edebilecek daha geniş bir algıya hiç olmazsa kısmen yer açmış oluruz. Söylemim sosyolojik bir yön mü almaktadır? Psikiyatri, ya sosyal psikiyatridir ya da psikiyatri değildir; işte bu nedenle, dünün ve bugünün korkuları ve de duygusal yankıları üzerine düşünmek fenomenolojik psikiyatriye yabancı kalan bir görev değildir.

Korku Türleri

Korkunun türleri (ifade biçimleri) çoktur, temelinde yatan psikolojik ve psikopatolojik nedenler de çoktur. Korkuyu kaygıdan kökten bir şekilde ayıran onun halleri ve ortaya çıkış biçimleridir; buna karşın, bizi dur duraksız olarak başkalarına bağlayan köprülerin, özneler arası köprülerin yıkılma durumu her ikisinde de ortaktır.

Olası her korku biçiminin temelinde yatan asli korku, karşılaştığımız içsel ve dışsal olaylarla sürekli bir etkileşim içinde

doğar ve gelişir. Normal korkular ve patolojik korkular, bize hayatımız boyunca eşlik eden korkular ve hayatımızın çeşitli dönemlerinde yaşadığımız korkular, kendi güvensizliklerimizle ve yarattığımız hayaletlerle beslenen korkular ve (günümüzde baskın olan) kökten bir şekilde sosyolojik özellik gösteren korkular: Farklılık ve yabancılık, kendi kimliğimizle çatışan hayat biçimleri karşısında duyduğumuz korkular vardır. Korkunun özellikle de sosyolojik yönlerini betimlerken, Zygmunt Bauman'ın çok güzel bazı düşüncelerine[27] atıfta bulunmak isterim:

> En ürkütücü şey, korkuların her yerde oluşudur; evimizin ya da gezegenimizin herhangi bir köşesinden ya da aralığından, sokakların karanlığından ya da televizyon ekranlarının parıltısından bitiverebilir. (...) İşyerinden ya da işyerine gitmek veya eve dönmek için bindiğimiz metroda, tanıdıklarımızdan ya da varlığının farkına bile varmamış olduğumuz birinden, yuttuğumuz ya da bedenimizin temas ettiği bir şeyden bitiverebilir.

Bu sözlere, korkunun özelliklerini tanımlayan başka tespitlerini de eklemek isterim:

> En korkunç korku; en yaygın olan, orada burada mevcut olan, belirsiz, serbest, başıboş, akışkan olan, belli bir adresi ve net bir nedeni olmayan korkudur; bizi nedensizce izleyen, korkmamız gereken ve her yerde görülür gibi olan ama kendisini hiçbir zaman net bir şekilde ifşa etmeyen korkudur. "Korku" içinde bulunduğumuz *belirsizliğe*, tehdit karşısında ya da tehdidin seyrini durdurmak için, seyrini durdurmayı başaramıyorsak da hiç olmazsa onunla yüzleşmek için -yapabileceğimiz ya da yapamayacağımız bir şey olan- *yapmamız* gereken karşısındaki *cehaletimize* verdiğimiz addır.

Kuşkusuz ki, korku ve korkular konusunu ele almak için, Novalis'in bir keresinde yazmış olduğu üzere, içselliğe götüren bilginin sırlı yollarından geçmek gereklidir. Bir diğer deyişle, korkunun sınırlarını ve özelliklerini derinlemesine kavramamız,

27 Z. Bauman, *Paura liquida*, Laterza, Roma-Bari 2008.

ancak, rasyonel bilgiyle sınırlı kalmayıp da, duygusal bilginin tükenmez kaynağı olan içselliğimizden, öznelliğimizden hareket etmemizle mümkündür. İçsellikten yola çıkıldığı takdirde; ister istemez, korkunun anlamlarına, korkunun günümüz dünyasındaki varlığına ve gizli boyutlarına, her birimizin karşılaştığı gerçekliğe zaman zaman giydirdiği maskelere yönelik sürekli bir düşünce dizisi filizlenecektir. En yaygın ve basit olan ve her yaşantı içeriğine eşlik eden korku, felaket getirici olarak gördüğümüz belli başlı durumlar karşısında yakalandığımız korkudur: Örneğin uçağa binme korkusu, açık alan ya da kapalı alan korkusu, hastalık, her nevi hastalık korkusu. Ancak, günümüzde, varoluşsal açıdan belirgin ve manidar bir yer teşkil eden korkular bunlar değildir pek tabii. Doğal afet korkusu, farklılıktan kaynaklanan korkular ve delilik korkusu vardır. Nasıl hüzünsüz ve Augustinusçu anlamıyla kalbin huzursuzluğu olmaksızın yaşamak olanaksızsa, korkusuz ve kaygısız yaşamak da olanaksızdır; kolay olmamakla beraber, her durumda normal ya da patolojik yönleriyle tahlil edilmesi gereken hayatın temel boyutlarından biri olan bu korkuları kabul etmek ve tanımak gerekmektedir.

(Korku türlerinin düğümü; *Malte Laurids Brigge'nin Notları*'nın[28] en meşhur bölümlerinden birinde cüretkâr ve etkileyici bir şekilde çözülmektedir. Rainer Maria Rilke, bu ruh güncesinde, bizleri, her defasında ve sonu olmayan bir şekilde, yaşama ve ölme, hayat ve ölüm, neşe ve hüzün, kaygı ve korku, umut ve umutsuzluk, yaratıcı imgelem ve dünyevilik, sessizlik ve anlamsızlıkla yanmış sözcükler, özlem ve acı, yitirilmiş ve yeniden bulunmuş çocukluk, sonsuzluk ve dile getirilemez olanla yüzleştirir: Bütün bu anlatılması güç ve esaslı konuları ve bunlarda yatan gizemi, var olmadığı takdirde ruhumuzun karanlık geceleri tarafından yutulacak ve yüreğimizi parçalayacak bu gizemi ele alır. İşte Rilke'nin kayıp korkuları şunlardır:

> Yorgan kenarından çıkmış küçük bir yün ipliğinin sert, sert ve bir çelik iğne gibi sivri olduğu korkusu; geceliğimdeki şu ufacık düğmenin başımdan büyük ve ağır olduğu korkusu; şimdi

28 R. M. Rilke, *Malte Laurids Brigge'nin Notları*, Çev.: Behçet Necatigil, Can Yayınları, İstanbul 2006.

> yatağımdan düşen şu ekmek kırıntısının yerde cam gibi kırılacağı korkusu ve böylelikle her şeyin, her şeyin sonsuza kadar parçalanacağı telaşı; açılmış bir mektup zarfının yırtık kenarı, kimsenin görmemesi gereken gizli bir şeydir; o kadar değerlidir ki, odanın neresinde saklanırsa saklansın, emniyette olamaz korkusu; uyursam, sobanın önündeki bir kömür parçasını yutarım korkusu; rasgele bir sayının, kafamda, boş yer bırakmayacak şekilde büyümeye başlayacağı korkusu; üzerinde yattığım şeyin granit, gri granit olduğu korkusu; bağırabilirim, kapıma üşüşürler, derken kapıyı kırarlar korkusu; kendimi açığa vururum da korktuğum şeylerin hepsini söylerim korkusu ve hepsi de söylenmeyecek şeyler olduğu için hiçbir şey söyleyemem korkusu ve öbür korkular... korkular.

Sonunda, çocukluk, el değmemiş ve incinmemiş bir şekilde geri gelmiştir:

> Çocukluğum için Tanrı'ya yakardım, işte geri geldi çocukluğum ve öyle hissediyorum ki, çocukluk, eskiden nasılsa yine öyle ağır ve hiçbir şeye yaramamış yaşlanmak.)

Ergenlikte Korku

Ergenlikte korkular, aile ve okul ortamında diyalog ve kabul görme, dinleme ve duygusal olarak özdeşleşme tutumlarının varlığı ya da *yokluğu* ölçüsünde artan ya da azalan güvensizlik ve huzursuzluklarla birlikte yol almaktadır. Günümüzün hırpalanmış ergenliklerinde korkular büyümeye terk edilir, bunlar psikolojik ve varoluşsal temelleriyle kavran*maz*larsa, durum elden kaçar ve zaman zaman da önüne geçilmez hale gelir. Öte yandan, her duygusal deneyim, sadece ergenlikte değil, her zaman tahlil edilmeli ve çözümlenmelidir, ancak bu, dış görünüş ve davranış üzerinden *değil*, içsel içerik, onları harekete geçiren gizli niyetler, içlerinde oluşan ve katmanlaşan anlam ve anlamsızlık ufukları üzerinden yapılmalıdır. Korkular, psikopatolojik ya da psikolojik nedenlerinden ayrı olarak, ergenlerin iletişime

açık olmalarında ya da çatışma içinde bulunmalarında asli bir rol taşıyan duygulardır; bunun yanı sıra, başkalarına ve de –sıklıkla rastlandığı üzere– kendilerine yönelik saldırgan bir tutum benimsemelerinde *de* etkilidirler. Ergenlikteki saldırganlığın ve yıkıcılığın; bazı durumlarda, yetişkinlerin, psikolojik temelini anlayamadığı ya da anlamak istemediği, böylelikle de toplumsal bakımdan eğreti hayat tarzlarına yön veren güvensizliklerin ve hassaslıkların, huzursuzlukların ve korkuların uzantısı olduğunu unutmak asla mümkün değildir. Ergenin yardım çağrısının gizli işaretlerini görüp kavramak konusunda yeteneksiz olan gene yetişkinlerin kendisidir; bu işaretlerin anlam ufuklarını kavranabilse, pek çok ergen hayatı kurtarılabilecek, ergenler korkudan ve korkunun uzantısı olan saldırgan hallerinden çekip alınabilecektir.

Ergenlikteki saldırganlığın ya da yıkıcılığın arkeolojisi bağlamında, ortaya bir kez daha şu çıkmaktadır ki, her birimiz kendi hayat deneyimlerimizi ve kendi davranışsal modellerimizi sadece özgün kişisel-mantıksal temeller üzerinden değil, kayıtsızlık ve dinleme konusundaki âcizlik üzerinden de biçimlendirip dönüştürmekteyiz. Aileler de, okullar da buna dahildir; sözünü ettiğim mesele, zaman zaman soyut ve mantıksız, dayanaksız kabul edilmektedir, oysa kendilerine kulak verilmesini arzulayan ama genellikle kulak verilmeyen ergenlerin hayatlarındaki duyguların, özellikle de korku ve kaygılarının kökenini ve gelişimini araştırmak ve çözümlemek büyük önem taşımaktadır.

Günümüz ergenlerinin yaralı psikolojileri; dış görünüşe ve başarıya, gerçek olmayan sahte ideolojilere fazla paye biçilmeye çalışılarak sonu olmayan bir şekilde yiyip bitirilen bir toplumun hayat modellerine karşıt yaşam gereksinimleri duymaktadır. Her türlü dayanışma ve uzlaşım, anlayış ve özdeşleşim kültüründen uzak ve bu değerlere yabancı bir toplumun içinde bulunduğumuzu yadsımanın güç olduğu kanaatindeyim. Bir diğer deyişle, hayatın ana ölçütünün, anlam değerlerinin ve prestijin refah üzerinden tanımlandığı bir toplumun içinde yer almaktayız; içinde bulunduğumuz toplum, kişilerin kültürel ve etik vasıflarını kayda almayan, sürekli daha yoğun bir ekonomik nüfuz arzulayan, her istek ve itkiyi ânında gerçekleştirmenin büyüsüne kapılmış bir toplumdur.

Kuşkusuz ki, ergenlerin sorunlu davranışlarında rol oynayan korku ve kaygının anlamlarıyla ilgili daha kapsamlı bir psikolojik kavrayışa ulaşmak, bunlarda yatan sorumluluğu bilmezden gelmek anlamına gelmemektedir. Ancak şunu hiç unutmamak gereklidir, ergenlikte idealler, her türlü kaygı ve korku bir yana, hayatın bitmez tükenmez kaynağı ve hedefidir.

Farklılık ve Delilik Karşısında Duyulan Korku

Günümüzde yayılan ya da yayılmayı sürdüren korkular bağlamında, bu korkuların bize yabancı, bizden farklı olan ve uzak yerlerden, belki de *kendi* korku ve sıkıntılarıyla gelmiş insanlara yöneltildiğini söyleyebiliriz. Bunun yanı sıra, eskilerden beri var olan acıklı bir korku daha mevcuttur. Bu da, psikopatolojik farklılığı, deliliği ya da *sadece* normallik ölçütlerimize girmediği için bize delilik gibi gelen bir şey nedeniyle bize yabancı düşen kişilere duyduğumuz korkudur. Bizlerin normalliğe dair taşıdığı soyut kabul, sıklıkla klinik bir deneyim olan delilikten daha da acımasız ve aykırıdır ve en az klinik deneyim kadar savunmasız bir zayıflık ve zarar görmüş bir kırılganlık içinde yer almaktadır. Günümüz kültürüne böylesine hâkim bu korkuların temelinde yatan şey, önyargıdır: Bu dikenli tel, köken ve yaşam tarzlarından, özellikle de psikopatolojiden dolayı görünüşte farklı davranışları genelleştirip bu davranışları gerçekleştiren insanların etrafını sarmakta, farklı olan kişilerin hepsinin birbirinin aynı, saldırgan ve yıkıcı addedilmesine neden olmaktadır. Önyargının korkutucu ve değişmez gücü, insanların düşüncelerine ve hayal gücüne kök salma konusundaki akıldışı ve yaygın eğilim, hayatımızın çeşitli alanlarmda her birimize eşlik etmektedir ve bunun bilincinde olmamız lazımdır. Ancak tehlikeli ve adaletsiz olan önyargılar; sıradan, gündelik önyargılar değildir. İnsanların; yabancıların, sürgünlerin, köklerinden koparılmış olanların ve de bu kişilerle hiçbir alakası olmasa da, her birimizin hayatında yer alan deliliğin sınırında yaşayan hastaların varoluş biçimlerine ve davranışlarına odaklanan önyargılar ise, şiddetle tehlikeli ve haksızdır.

Korkular, sözünü etmekte olduğum bu korkular, önyargıların karanlık sokaklarından olduğu gibi, ortak ve dinmek bilmez bir deneyim olan güvensizlikten, içsel korkulardan beslenen içsel güvensizlikten ve günümüzde öylesine bulanıklığa ve şiddete bulanmış toplumsal gerçekliğin beraberinde sürüklediği dışsal korkulardan beslenen toplumsal güvensizlikten de doğmaktadır. Bunlar, önceki sayfalarda söz ettiğim gibi somut ve elle tutulur yanı olmayan, dolambaçlı ve ele gelmez korkulardır. Güvensizlikten doğan ve bizden-farklı-olanların, gayet haksız bir şekilde kendi düşünce ve duygularımızdan ayrı bulduğumuz kişilerin yakın ve uzak ufuklarına yönelttiğimiz korkular, bizi (neredeyse) iyiyle kötü ayrımını yapmaktan alıkoyan, kötülük *yokken* bile kötülüğün varlığından, kötü kişilerden şüphelenmemize ve bundan korkmamıza yol açan korkulardır. Benzer bir bağlamla ilgili olarak Zygmunt Bauman'ın yazmış olduğu gibi:

> Günümüzde duyulan güvensizliğin çeşitliliğinde, özellikle de *insan kötülüğünün* ve kötülük yapan insanların nazarında duyulan korkunun öne çıktığını söyleyebiliriz. Bu korku, belli kişilerin, grupların ya da zümrelerin niyetlerinin kötülüğünden şüphe eden ve sıklıkla da, insanların refakatinin sürekliliğine, bağlılığına ve güvenirliliğine itimat duymayı reddeden bir korkudur.

Başkalarına ve kendimize duyduğumuz güvenin dağılması, bize yabancı olan ve duygularını, davranışlarını farklı bulduğumuz kişilerin mevcudiyetine yönelik korkularımızın baş göstermesiyle ilişkilidir; bununla ilgili olarak Bauman'ın bir başka düşüncesini dile getirmek isterim.

> Kötülüğün *her bir yerde* olabileceğini, kalabalığın içinde yerinin tespit edilemeyeceğini, ne özel bir işaretinin ne de bir kimlik belgesinin olduğunu ve *herhangi bir kişinin* ona etkin hizmet veren, kısa süreli izne çıkmış ya da potansiyel anlamda gönüllü bir nefer olabileceğini fark ettiğimiz an, güvenimiz zora girmektedir.

Korkunun ufku, sözünü ettiğim gibiyken, korku kötülükle iç içe geçip bu ikisi birbirlerinin yerini alabilir; ancak, önyargının ya-

rattığı korkunç yanılsamadan, kötülüğün özellikle de toplumsal yabancılık ya da deliliğin psikopatolojik ve klinik koşullarında yattığı savından kaçınmak gereklidir. Söz konusu yaşam koşulları ile kontrolsüz ve ölümcül bir korku kaynağı olan kötülüğün mevcudiyeti arasında bir denklik kurmak etik açıdan kabul edilebilir bir şey değildir. Her birimizin içinde mevcut bulunan korkuların nedenlerini tahlil etmek ve bu korkuların, onları canlı ve yıpratıcı kılan, çoğu zaman da gayri ihtiyari olmakla birlikte akıldışı da olan kaynaklarının bilincine varmak, yersiz ve acımasız korkular ile somut ve makul korkuların ayırt edilmesi için kaçınılmazdır. Bunu gerçekleştirmemiz; ancak kendimize, içselliğimizin uçurumlarına bakmaktan bıkıp usanmazsak mümkündür.

Özellikle de deliliğin, kökten bir şekilde insani bir yaşam durumu olduğunu ve ondan her defasında kendinden-başkasıyla diyalog kurma, konuşma ve karşılaşma özlemiyle dolu üretken bir kırılganlık filizlendiğini anımsamamak olmaz. Delilikte de, deliliğin çeşitli çehreleri olan melankolide ve maniada, saplantıda ve psikotik dissosiyasyonda da, normallik dünyasında yitirilmiş olan, sıra dışı ve olağanüstü bir duyarlılığın su yüzüne çıktığı nasıl bilmezlikten gelinebilir? Deliliğin acılı ve yürek paralayıcı dünyasında, bizimkinden farklı olmakla birlikte, bizimkinden daha az yoğun olmayan ve daha az beklenti taşımayan delilik dünyasında, *normal* hayat tarz ve biçimlerinin kaygı ve korku uyandırdığı da nasıl bilmezlikten gelinebilir? Son olarak, delilikte şiddetin, ayrık ve az rastlanan bir deneyim olduğunu, şiddetin normallikteki yaygınlığıyla kıyaslanınca çok, çok daha seyrek vuku bulduğunu ve ortaya çıktığında da, bunun neredeyse daima *bizim* saldırganlığımızın ve kabahatli kayıtsızlığımızın tetiğiyle, dürtüsüyle gerçekleştiğini söylememek mümkün müdür?

Korkunun İçsel Kökleri

Her birimiz korkuyu kendi içinde nasıl yaşar, dışarıya nasıl yansıtır ve başkaları korkumuzu ne şekilde anlayabilir? Başka-

larını tanımak, özellikle de başkalarının ruh halini tanımak başlığını taşıyan uçsuz bucaksız meseleyi yeniden tartışma konusu yapan korku sorununun psikolojik ve insani yönleri arasında bunlar da yer almaktadır. Her birimizin hayatındaki davranışları yorumlayıp sınıflandırmak kolaysa da, her birimizin gizlemeye çalıştığı ya da hiç olmazsa pek de belli etmemeye ya da sözlü olarak belli etmemeye çalıştığı ama hareketleriyle, beden diliyle ortaya koyduğu duygulanım ve duyguları yorumlamak çok daha karmaşık ve zordur. Sözcüklerin dili ve beden dili, her birimizin, bilince kapalı olan kapılarının ardındaki tutumları ve duyguları yorumlamada ve anlamada birbirlerinden ayrı tutulamazlar. Psikiyatride olduğu gibi günlük ilişkilerde de sözlerin asli bir önemi vardır; sözcükler canlı kanlı varlıklardır ve sözcüklerle daima hesaplaşmamız gereklidir. Umutsuz bir kalbi ancak sözcükler umuda açabilir, dengesiz bir seyir izleyen bir yaşamı uçurumdan aşağı sürükleyen de daima sözcüklerdir. Sözcüklerin değerine, metaforik anlamına ve sembolik değerine yeniden bakmak, psikiyatrinin ve doğal olarak ki felsefenin günümüzde en çok eğildiği konulardan biridir. Avusturyalı olağanüstü filozof Ludwig Wittgenstein, bununla ilgili olarak kökten düşünceler geliştirmiş, sözcüklerin diliyle sessizliğin dilini kıyaslayarak, her iki dilin semantik uçurumlarını kavramıştır. Korkularımızı, kaygılarımızı dile getirme cesaretini her zaman göstermeyiz, çünkü içimizde dokunulmaz ve gizli kalmasını istediğimiz en derin duygularımızı örtme endişesi baş gösterir. Kendimizin ve başkalarının duygularını anlamak ve çözümlemek konusunda, beden dili, bir diğer deyişle bedenimizin kendine dair bir şeylerden söz etme, konuşma, bunları başkalarına iletme şekilleri asli bir önem kazanmaktadır. Beden dili, bakışlarımızdan, yüzümüzden, gülümseyişimizden ve gözyaşımızdan, hayatta gerçekleştirdiğimiz ve gözler önüne serdiğimiz hareketlerden doğan ve sonsuz defa yeniden doğan dildir.

Simon Weil'in olağanüstü bir şekilde ifade ettiği üzere, eğer dikkat etme becerisine sahipsek, başkalarının yüzünde korkunun ve kaygının, huzursuzluğun ve yitmişlik duygusunun, sevincin ve umudun izlerini yakalayabiliriz.

Örneğin korkunun ya da kaygının, yitmişlik duygusunun

ya da endişenin iz bıraktığı ya da yiyip bitirdiği bir yüzün görüntüsünü nasıl betimleyebiliriz? Şiirlerdeki sözcükler, bu psikolojik ve insani gerçekliklerin özünü, psikiyatrinin zaman zaman soğuk sözcüklerinden çok daha yoğun ve derin bir şekilde kavramasını bilir. Buna ilişkin olarak, George Bernanos'un bir defasında, içimize korku düştüğünde, nasıl da yüzümüzde gözlerin ve bakışların silindiğini, yüzümüzün insanların ve etrafımızdaki şeylerin dünyasıyla ilişki kurmayı başaramadığını yazdığını hatırlatmak isterim. Kalplerimizin, yüzümüzde gizlenmiş ve maskelenmiş duygusal izlerini yakalamak; sadece psikiyatriyle uğraşırken değil, insanla, bir insan hayatıyla, özellikle de yardıma ihtiyaç duyan ama bu arzusunu ancak gözlerinin, bakışlarının ve yüzünün narin diliyle ifade edebilen bir kişiyle her karşılaşmamızda sürekli olarak yaşamamız gereken deneyimlerden biridir.

Hayatın temel duygularından biri olan korku; gözümüze hayatın dışından bir şey gibi gelmemelidir; bizi her defasında kökenlerini, nedenlerini, çeşitli psikolojik ve insani ifadelerini, kavranabilecek ve çözümlenebilecek olan anlam ufuklarını düşünmeye sevk etmelidir.

Gelecek Korkusu ve Gelecek Umudu

Korku ve umut insanlık halinin iki temel taşıdır: Bunlar, birbirleriyle gerilim içinde, sürekli tartışma halinde bulunur. Her ikisi de *gelecek* deneyimiyle: Augustinusçu anlamda, geçmiş ve şimdiki zaman deneyimleriyle birlikte sonsuz bir döngüselliğe sahip içsel zamanın temel bir öğesi mahiyetindeki gelecekle ilintili duygulardır. Ancak korkunun geleceği ile umudun geleceği bir değildir: *İlki* beraberinde sadece umutsuzluk ve ölüm bunalımı getiren bir şeylerin bekleyişidir; *ikincisi*, gelecek umudu ise, hayatın anlam ufuklarına ve başkalarıyla diyalog kurmaya açıktır. Geleceğe *yönelik* korku, bize her yerde, zaman zaman da sebepsiz yere musallat olur; bununla birlikte, onu tanımak ve farklı yönlerini, söylemimde vurgulamış olduğum özelliklerini yakalamak gereklidir. Ancak gelecek*te* umut bulmak;

bize, korku tarafından emilmiş hayatlarda gerçekleşen kazalara direnme gücü verir ve umudun kaynaklarını aramamıza, onları canlı, kıpır kıpır kılmamıza yardımcı olur. Bu, hiçbirimizin yüzleşmeden edemeyeceği bir meydan okumadır: Aksi takdirde, yaşamanın ve ölmenin anlamı eksilir.

Sözümü sonlandırırken, Giacomo Leopardi'nin *Zibaldone*'de umuda ilişkin yaptığı muhteşem değerlendirmelere atıfta bulunmadan edemem.

> Düşünce ve öz sevgisinin, kendi iyiliğini isteme gibi, umudun da hayat duygusuna, bir diğer deyişle hayata öylesine içkin bulunan ve hayattan öylesine koparılamaz bir tutku, bir varoluş biçimi olduğu belki az, belki hiç, belki de yetersiz derecede fark edilen bir şeydir. Uyku hali vs gibi hayatın hissedilmediği durumlar haricinde, "Yaşıyorum, öyleyse umut ediyorum" çıkarımı çok doğrudur... (...) Öz sevgisi olmayan insan gibi, umudu olmayan insan da kesinlikle yaşayamaz.[29]

Korkularımızdan bazılarından, belki de en güncel ve acılı olanlarından, ancak bu Leopardivari umudun eşiğinde kurtulabiliriz.

29 G. Leopardi, *Zibaldone di pensieri*, I e II, Ed.: F. Flora, Mondadori, Milano 1973.

3. *Yitik Mutluluğun Arayışında*

Yalnızlık konusu, mutluluk ve mutsuzluk adını alan iki büyük karşıt duygusal deneyime dokunur; bu ikisi yalnızlıkla, söz gelimi acı ve ıstırap kadar sıkı bir bağ içinde olmamakla birlikte, gene de ilintilidir. Mutlu olduğumuzda içsel yalnızlığımız, bizi içimizdeki gizli özsularına götüren yalnızlığımız her halükârda içimizdedir; mutsuz olduğumuzda ise, içimizde olumsuz yalnızlık, bizi insanların ve nesnelerin dünyasından koparan tecrit-yalnızlığı mevcuttur. Yalnız olmak, *salt* yalnızlık; sevgi ve umut çölünde su yüzüne çıkan mutsuzluğun olası nedenleri olarak görülmeden edilemez. An gelip de mutluluk gidince, ardında, hiç olmazsa kısmen depresyon demeye alışageldiğimiz *klinik* acı biçimiyle özdeşleşen yitik mutluluğun acımasız gölgelerini bırakır. Tabii ki her şey birbiriyle ilintilidir; mutluluk ile mutsuzluk, mutsuzluk ile tecrit ve her türlü insan ilişkisini yitirme birbiriyle bağlantılıdır ve bu durum, beraberinde, hayatın anlam kaybını, zaman zaman da ölmeye gönüllü olmayı getirmektedir. Ancak her duygu tahlili, duygularımızda ve tutkularımızda katmanlaşan anlamlar girdabını da daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Mutluluk Sevinç Değildir

Mutlulukla ve de mutsuzlukla ilgili her söylemde, mutlulukla sevincin kardeş olmakla birlikte, her birinin *kendine has* bir alana ve zamansallığa ve *kendine has* bir anlam ufkuna sahip olduğunu vurgulamamak mümkün değildir.

Rainer Maria Rilke[30] mutluluğun duygusal karşıt gerçekliğinin mutsuzluk olduğunu söyler, sevinçte ise bu yoktur.

> Mutluluk insanların içine dalar, mutluluk kaderdir; sevinci ise insanlar kendi içlerinde filizlendirirler, sevinç kalbin üzerindeki güzel bir mevsimdir sadece; sevinç insanların erkinde olan en büyük şeydir.

Sevinç ve mutlulukta, zamanın öznel, içsel deneyimi birbirinden farklıdır: Birinde zaman, gelecekten şimdiki zamana, şimdiki zamandan geçmişe sonsuz bir şekilde akar; diğerinde ise anda, Augustinus'un tabiriyle şimdinin şimdisinde yaşanılır ve zaman unutulur, zamanın üstündeymişçesine hissedilir. Sevinç, içimizde, psikolojik ve varoluşsal nedenlerden bağımsız bir şekilde, tıpkı Simon Weil'in[31] dediği gibi zaman zaman ıstırabın ve acının yanıp tükenmeyen çalılıklarında bile doğmaktadır. Sevince, gülümsemeden ve gözyaşından başka bedensel ifade biçimleri eşlik etmez; (hani neredeyse) bedensiz ve metafizik bir duygulanımdır; oysa mutluluk ve mutsuzluk hayat hikâyemizde vücut bulmuş duygulardır ve genellikle bedenin ifade diliyle, yaşayan bedenle bütünleşir. Sevinç ruhumuzda gizlenir, su gibidir, görünmezdir; mutluluk ise, tıpkı mutsuzluk gibi, dünyeviliğin izlerini taşır.

Augustinus'tan Wittgenstein'a

Mutlulukla, yitirilmiş mutlulukla ve mutsuzlukla ilgili kendi düşüncemi dile getirmenin öncesinde ve ötesinde, konuyla ilgili olarak Augustinus'un ve Ludwing Wittgenstein'ın parlak yorumlarından söz etmek isterim.

Mutluluğu nasıl aramalı, onu nerede bulmalıdır? Augustinus'un *İtiraflar*'da, insanın kendini boyuna kaybettiği ve hiçleştiği bu kitapta yanıtladığı soru budur.

30 R. M. Rilke, *Poesie (1895-1908)*, I, Ed.: G. Baioni, Einaudi, Torino 1995; *Keşiş Yaşamı Üzerine / Dualar Kitabı 1*, Çev.: Yüksel Pazarkaya, Cem Yayınevi, İstanbul 2007; İmgeler Kitabı, Çev.: Yüksel Pazarkaya, Cem Yayınevi, İstanbul 2009.

31 S. Weil, *Attesa di Dio*, Adelphi, Milano 2008.

> Mutlu yaşam insanların hepsinin arzuladıkları şey değil midir? Mutlu olmayı istemeyen kimse var mıdır? İnsanlar mutluluğu bu kadar arzuladıklarına göre onu bir yerlerde tanımış olmalılar. Mutluluğu sevmeleri için onu bir yerlerde görmüş olmalılar. Kuşkusuz bu duygu içimizde, ama nasıl, bilmiyorum. Mutluluğa fiili bir şekilde sahip olmak da bir çeşit mutluluktur. Kimileri de sadece umut ederek mutlu olurlar. Bunlar mutluluğa fiili anlamda sahip olanlardan bir derece daha düşük seviyede sahipler. Bununla birlikte bunlar mutluluğu hiç tanımayanlardan daha üstündür. Mutluluğu hiç tanımayanlar bu şekilde mutlu olmak istemezler, ancak mutluluğu istedikleri kuşku götürmez.

Augustinus, sonra, mutluluğun bellekte değilse nerede bulunduğunu sorar; ve işte o zaman, mutluluğu tanımasaydık onu o kadar sevmezdik savının izini sürerek, mutluluğun bellekte saklandığını, bunun böyle olduğunu söyler. Bellekte, sadece, önceden yaşanmış olan mutlu olunmuş *zaman*ın anısı yoktur, mutluluk umudu, gelecek ile geçmişin ve geçmiş ile geleceğin bu sırlı bağıntısı da vardır. Mutluluk bellekteyse şayet, mutsuzluk, tam da Leopardivari bir anlamda yitirilmiş mutluluk, unutulmuş ve bellekten söküverilmiş bir mutluluktur. (Augustinus'un düşüncesini Giacomo Leopardi'ninkine bağlayan gizemli ve kesintisiz patikalar vardır belki de.)

Wittgenstein'ın mutluluk arayışı ve onun tanımıyla ilgili inşa ettiği teorik yapı ise farklıdır.

> İnsanın kendi iradesini kullanamayacağını, dünyanın bütün sefaletlerini çekmek zorunda olduğunu varsayarsak, onu ne mutlu edebilecektir? İnsan, dünyanın sefaletini kendinden uzak tutamayacaksa nasıl mutlu olabilir? Bilgi yoluyla. İyi bir vicdan, bilgi hayatının sağladığı mutluluktur. Bilgi yaşamı, dünyanın sefaletine karşın mutlu olan yaşamdır. Sadece dünyanın zevklerini geri çevirebilecek bir yaşam mutlu bir yaşamdır. Buna göre, bütün dünya zevkleri kaderin sunduğu bir lütuftur.[32]

32 L. Wittgenstein, *Osservazioni sulla filosofia della psicologia*, Adelphi, Milano 1990.

Bilgi yaşamından ne anlamalı, onu nasıl tanımlamalıdır? Bunu yapmak, mutluluk konusunu ancak dünyeviliğin her bir anlamsız çağrışımını yakmaya muktedir, hayat öğretmeni olan felsefenin kızgın ateşine daldırarak mümkündür. Her halükârda, Wittgenstein'ın düşüncesi, bizleri, asli bir konuda bilinçlendirmektedir: Her birimizin hayatında mutsuzluk kaynakları olan ıstırap ve acı muammalarıyla yüzleşmeyen bir mutluluk tanımının zayıf ve sorunlu olduğunu fark etmemizi sağlamaktadır. Wittgenstein'ın dili her zamanki gibi kuru ve kökten olmakla birlikte sonsuz duygusal bir zenginlikle de ışıldamakta ve bizi ifade edilemez olana hapsetmektedir; aynı zamanda da, bizi diyalektiği azletmiş, bilgi yaşamının kökten önemini kavramaktan âciz bir dilin ve düşüncenin gelenek ve cılız alışkanlıklarından kurtarmaktadır.

Mutluluk Nasıl Tanımlanabilir?

Kendimize ve başkalarına ait duyguları ifade edecek, onları çözümleyecek ve onları uygun bir şekilde, anlamlarından soymadan betimleyecek sözcükleri bulmak ne de zordur. Hele mutluluk gibi muammalı ve ele avuca sığmaz duygusal deneyimlerden birini ortaya koyacak sözleri bulmak daha da zordur. Bu konuyla ilgili olarak, öylesine belirsiz ve öylesine değişken bir duygu olan mutluluğa dair her arayışın karmaşık ve geçici olacağını söyleyen Zygmunt Bauman'a başvurmak isterim. Polonyalı büyük sosyolog şunları söyler:

> Mutluluk üzerine tartışmasız ve kesin saptamalarda bulunmak mümkün müdür? İşte bunlardan biri: Mutluluk iyi, arzulanır ve kayda değer bir şeydir. Ve bir saptama daha: Mutlu olmak mutsuz olmaktan iyidir. Ancak bu iki haşiv mutluluğa dair emin ve temelli bir şekilde söylenebilecek aşağı yukarı *her şey*dir. "Mutluluk" kavramına ilişkin yapılacak başka herhangi bir saptama kuşkusuz ki tartışma yaratacaktır. Dışarıdan bir gözlemcinin gözüyle, birinin mutluluğu bir başkasına dehşet verici gelecek bir şeyden çok zor ayırt edilebilecektir. (...) Bütün ha-

> yatı boyunca belirsiz ve tartışılır kavramları saptayıp açıklığa kavuşturmaya, meseleleri herhangi bir karşı-savdan muaf tutacak, bir diğer deyişle onları kabul edilir ve son aşamada, herkes tarafından kabul görecek bir şekilde "düzenleyecek" bir tanıma ulaştırmaya vakfetmiş (ve muazzam neticeler almış) Immanuel Kant bile, "mutluluk" kavramı söz konusu olduğunda, kendini, buna ilişkin her ümidi bir kenara bırakmak durumunda hissetmiştir.[33]

Her türlü özel tanım karşısında böylesine göçebe, böylesine uçucu kalan bu duygusal deneyim hakkında kökten ve uyuşmaz fikir ayrılıklarına düşmeden ne söylenebilir o halde? Mutlu hayat ile mutsuz hayat, geleceğe açık bir hayat ile geleceğe kapalı bir hayat ayrımını yapmamızı ne sağlar? Hangi yaşam modelleri, hangi umutlar, hangi hayaller, hangi yanılsamalar, mutlu ya da mutsuz olarak adlandırılabilecek insani duruma yol açmaktadır? Bauman'ın mutluluğun uçucu olan semantik ve varoluşsal özelliklerine ilişkin söyledikleri ister istemez zayıf ve eğreti kalmaktadır. Söyledikleri en nihayetinde şunlardır: Mutluluğun, bitmek tükenmek bilmeyen mutluluk arayışının anlamı ufukları ancak *refaha*, kişisel refaha ve bir bütün olarak ele alınan başkalarının refahına yönelik arzu olarak tanımlanabilir; her birimiz sürekli olarak bir mutlulukla diğeri arasında, kişisel isteklerimizi saptamak ve gerçekleştirmek ile kişiler arası istekleri gerçekleştirmek arasında, bizi birbirimizden ayıran ya da birbirimize bağlayan diyalektiğin ışığında bir *seçim* yaparız. Son olarak, Bauman'ın dediği gibi:

> En nihayetinde her birimizin mutluluk arayışında yüzleştiği seçim, temel seçim budur. Bu, ona istikrarlı bir şekilde sadık kalmak ve onu günbegün yeniden ortaya koymak için, gündelik olarak yapılması gereken bir seçimdir.

Aranmış ve yitirilmiş, sonu olmayan bir mutluluğa dair yapılabilecek imkânsız tanımların çorak çölünden, ancak refahın, fiziksel ve ruhsal refahın özel kapsamına giren bir tanım mı do-

33 Z. Bauman, *L'arte della vita*, Laterza, Roma-Bari 2009.

ğabilecektir? Tabii ki sosyolojik kökenli bu tanımın ötesine geçmek kolay değildir; ancak psikiyatri bu noktada duramaz, felsefi düşüncelere bağlanarak da olsa, mutlulukla ilgili, mutluluğu gizleri ve belirsizlikleriyle, yalnızlıkla olan olası ilişkileriyle de ele alan, daha zayıf ve daha sorunsal olmakla birlikte, aynı zamanda daha ateşli ve daha derin de olan hermeneutik temellere varmaya çalışmadan edemez.

Mutlulukla ilgili olarak izleyeceğim yolun anlam ufukları işte bunlar olacaktır.

Mutluluk, Bilmenin Bir Şartı mıdır?

Otto Friedrich Bollnow çok güzel bir kitabında[34] hüznün ve acının insanın diğer insanlarla ve olaylarla bağını kopardığını ileri sürmektedir; keyifli, mutlu ruh hallerinin ise bizim ve başkalarının yaşadığı deneyimlere yönelik bilgi alanımızı genişlettiğini, bizleri aksi takdirde ulaşamayacağımız gerçekliklere, algı ve sezgilere götürdüğünü söylemektedir. (Alman filozof bunu söylerken, Goethe'den sonra en büyük Alman lirik şairi olan Eduard Mörike'nin, mutluluğa ilişkin duygusal bir durumu tanımlarken, muhteşem bir imgeyle "Ruhum ayçiçeği gibi açık" dizesini hatırlatmaktadır.) Böylesi bir varsayıma göre, insani ilişkiler ve her tür cemiyet ilişkisi ancak mutluluk gibi duygusal bir deneyim bağlamında gerçekleşebilecektir; bu, başkalarının sevinçli ya da acılı kaderiyle özdeşleşmenin de şartı olarak görülmüştür. Bollnow, Ludwig Binswanger'in[35] manik bir yaşam biçimindeki patolojik mutluluk deneyimiyle ilgili görüşlerine atıfta bulunarak, mutlu ruh hallerinin ulaştığı bilişsel ufukların daha başka duygusal kaynağı olan ruh halleriyle kıyaslanamayacağı savını vurgular. Bollnow gerçekliğe, özellikle de duygusal gerçekliğe dair çok yönlü, bütüncül bilgiye ulaşmada *her bir* ruh halinin kendine has ve yeri dolmaz bir işlevi olduğunu kabul etmekle birlikte, mutluluk ruh halini, *Stimmung*unu bir

34 O. F. Bollnow, *Das Wesen der Stimmungen*, Klostermann, Frankfurt am Main 1968.

35 L. Binswanger, *Über die manische Lebensform* (1945), in L. Binswanger *Ausgewählte Vorträge und Aufsätze*, II, *Zur Problematik der psychiatrischen Forschung und zum Problem der Psychiatrie*, Francke, Bern 1955, s. 252-263.

insanın varoluşsal bütünlüğünün kavranmasını sağlayan *biricik* duygusal durum olarak belirler.

Ancak sadece mutlu ya da keyifli ruh hallerinin, bizi başkalarının duygusal dünyasıyla gerçek ve derin bir ilişkiye sokabileceği savı, içerdiği bütün köktenliğiyle, gerçekten de savunulabilir mi?

Kendimi böylesi bir savı kabul edecek gibi hissedemem: Çok kararlı ve keskin bir duyarlılığa sahip bir filozof tarafından gelmişse de ve Friedrich Nietzsche'yle ilintiliyse de bu görüşü benimseyemem. İtirazıma ilişkin olarak, öncelikle, insani ve klinik deneyimimin, melankolide ve onun klinik yansıması olan depresyonda, her zaman, kendini ve başkalarını dinlemeye dair büyük bir yatkınlık ve yaşamın temel duygulanım temellerini seçip fark etmeye yönelik inanılmaz bir sezgi içeren bir duyarlılık bulunduğunu kabul etmeye sevk ettiğini söyleyebilirim. Psiko(pato)lojik ve insani şartlar bakımından birbirinden farklı biçim ve yoğunluk gösteren ruh acısı, mutluluğun karşı yönlü deneyimidir; ancak içsel düşünceye ve kendini başkasıyla özdeşleştirmeye mutluluk kadar, hatta belki daha da açıktır. Melankoli ruhun uçurumlarıyla ilgili bir şeyler fark etmemizi sağlar: Ruhun umutsuzluğunun ve kaygısının yanı sıra, yaralı umutlarını ve yanar döner, engin ışıklarla bezeli ufuklarını da görmemize izin verir. Melankoli, Leopardivari bir anlamda, yaratıcı imgelemin sonsuz bir kaynağı değil midir? Nietzsche'nin söz ettiği mutluluğun beraberinde sürüklediği deneyimden farklı olmakla birlikte, onun kadar anlamlı değil midir? Ve Simon Weil, o cesur ve ulaşılmaz, derin mi derin sözleriyle, Aiskhylos'u anarak, acısız bilgi yoktur dememiş midir? Bunlar; Bollnow'un Nietzscheci aydınlanmaların izinde savunduğu savlardan az sorunsal olmamakla birlikte farklı bir ufuktan doğmaktadır ve bu savlar, her halükârda, duyguların, gerek sevinçli ve mutlu duyguların, gerekse karaltılı ve acılı duyguların karmaşık yapısıyla ilgili yeniden düşünülmesini sağlamaktadır.

Sözü edilen sav, Bollnow'un metodolojik temkiniyle ve kişiler arası perspektifiyle değil de, katı bir şekilde genelleştirilmiş haliyle günümüzde hâkim görüş durumundadır; buna göre, mutluluk arayışı ve her ne pahasına olursa olsun ona ulaşmak,

arzu edilen tek hedef, hayatta anlam teşkil eden tek emel olarak görülmektedir. İnsanların kendilerine dert ettikleri tek şey, her türlü acı ve hüzünden kaçmaktır, yaşamın ve ölümün anlamı nedir diye sorulmaz, bu ruh hallerinin gereksiz ve geçersiz, hissedilmeye ve yaşanmaya değmez ve en nihayetinde patolojik olduklarına dair saplantılı bir yanılsama mevcuttur. Günümüz toplumunun mutlu ve her daim tatmin edici olarak kabul ettiği ruh hallerine yol açan, bunun bir işareti sayılan geçici ve eften püften durum, şey ve ilişkiler deliler gibi aranmaktadır. Zaman zaman fanatik, her halükârda sürekli ve bastırılmaz bir tutkuyla içi boş mutluluklar, cam gibi kırılgan mutluluklar aranmaktadır. Günümüzdeki anlayışın mutluluk kaynağı olarak kabul ettiği şeyler her fırsatta, her durumda ve her yolla istenmekte ve aranmakta; bazı ilaçlar, bazı antidepresanlar da, çoğu zaman işe yaramaz birer havai fişek olmaktan öteye gidemeyen, zafer haline getirilmiş bir mutluluğa ulaşmanın aracı ve yolu olarak kullanılmaktadır. Bunu da, mutsuzluk ve depresyona yol açan sonsuz hayal kırıklıkları ve tatminsizlikler izlemektedir; bunun nedeni de, anlamlı, derin, büyük mutluluklar gibi, uçup kaçıcı, ancak bir sabah süren, ardında sadece küller bırakan, görünüşten ibaret, küçük mutlulukların da olmasıdır.

Bunlar şematik ve soyut ayrımlar değildir, mutluluk konusunda asli ve belirleyici bir önem taşıyan ayrımlardır.

Mutluluğun İçsel Deneyimi

İçimize döndüğümüzde ve Augustinus'un tabiriyle içselliğimizin derinliklerine indiğimizde, mutluluğun, az evvel betimlediğimiz ve en geniş anlamıyla, bireysel ve hedonist yaşam biçimiyle köklü bir şekilde ilintili olan maddi zenginliklerin arayışından bir hayli ayrı düşen anlam ufukları doğar. Mutluluğu ânında kişisel tatmin olarak yaşama şeklinin duygusal uzantısı, derin ve kalıcı değil, zayıf ve süreksiz, uçucu ve temelsiz olur; kanaatimce, bu, kapalı ve süngülü pencere ve kapılara sahip monadlar olmak yerine, başkalarının kaderine açık monadlar olmamızı sağlayan ilişkisel idealleri gerçekleştirmek üzere kök

salmış mutluluk deneyiminin antitezidir. Öyle mutluluklar vardır ki, kolay kolay un ufak olmazlar: Kaybedilseler, gözden yitirilseler bile, kuyrukluyıldızlar misali, ışıltılı ve silinmez izleriyle yaşamayı sürdürürler. Bu mutluluklar, her ıstırap ve acıdan, her özlem ve kaygıdan, zaman zaman da her tür dünyevilikten kurtuluşla tezahür eder. Yalnızlıkla, içsel yalnızlıkla, yaratıcı yalnızlıkla beslenen ve başkalarının mutluluklarından, mutlu deneyimlerinden sevinç duyan mutluluklardır bunlar. Zaman zaman, sevinçten uzak düşmeyen mistik deneyimlerle birleşirler, sıklıkla ise aşkınlığı ve içsel, kökten temelleri kavranmış olan, varoluşsal tatmin taşıyan deneyimlerdir. Kayıtsızlığın ve bencilliğin hükmettiği gündelik dünyanınkinden köklü bir şekilde başka bir *autre monde*da* huzur ve saadet yaşamanın bile hayal edilebildiği apayrı ruh halleridir bunlar. Kalbin belleğine kazınmamış kaynaklardan doğan ve refahın çorak ve soğuk formülüyle özetlenebilecek hisler, mutluluk sayılamaz; çünkü, bana öyle geliyor ki, bunlarda içselliğe dair bir kıvılcım ya da ize rastlanmamaktadır.

Dil, varolmanın evidir tabii; bu sebeple, fenomenolojik dilden, sınırlara ve varoluş nedenlerine dair farklı bir düşünce, içsel ve ilişkisel yönde edinilmiş mutluluk olanaklarının doğabileceğine inanmak isterim. Ve büyük mutluluk, hayata anlam veren ve zamana meydan okuyan mutluluk *ile* küçük mutluluk, zayıf ve uçup kaçıcı, kırılgan ve dayanaksız, geçip gidici ve gezgin deneyimlerde hayatın anlamını keşfetme yanılsamasına kapılan mutluluk arasında var olan farkları hep daha somut ve gözle görülür kılmanın ne kadar gerekli olduğunu vurgulamak isterim. Büyük mutluluk, içsel deneyim anlamındaki mutluluk, her zaman çözümlenemeyen gizli patikalarla da olsa, daima geleceğin hafızası olan ve tıpkı kendi gibi, geçmişten geleceğe dur duraksız uzanan umutla ilintili olmak zorundadır. İçsel mutluluk, tıpkı umut ve yalnızlık gibi, bizi öznelliğin sınırlarının, bariyerlerinin ötesine taşır; özneler arasının, başkalarıyla ilişki kurmanın bitmez tükenmez yaylalarına daldırır ve yalnızlıkta, ruhun yalnızlığında, belki de sadece bu noktada, içsel ışığın aydınlık günlerinde mutluluk adını verdiğimiz o göz kamaştırıcı

* Fr. Diğer dünya. (ç. n.)

ve alacakaranlık, karanlık ve dillere sığmaz duygulanımın gerçekten ne olduğunu seçebilir ve hatta kavrayabiliriz.

(Peki, patolojik mutluluğun içsel mutlulukla bir alakası var mıdır? Evet, kuru psikiyatrik dille manik dediğimiz ve depresif halin karşıt deneyimi olan (bu ikisi zaman zaman aynı kişide dönüşümlü olarak mevcuttur) bu psikotik hayat biçiminin baskın özellikleri kendini ruhsal ve fiziksel bakımdan baş döndürücü derecede iyi hissetmektir ve bu yönüyle, görünürde mutluluktan farksız bir duygu halidir. Bu, hastalıkla eşzamanlı olarak ortaya çıkan, hastalık hafifledikçe de yavaş yavaş azalan bir histir; ancak, bu zamansal özelliği bir kenara koyacak olursak, daha mutluluğu bile tanımlayamazken, patolojik mutluluğu içsel mutluluktan nasıl ayırt edebiliriz? Sören Kierkegaard'da[36] olduğu gibi, mutluluk, manik bir deneyimin izinde doğduğunda ve eşsiz duygusal bir parlaklık içeren deneyimler sergileyip tarif edilemez doruklara ulaştığında, patolojik de olsa, bu mutluluğa kimin ne diyeceği olabilir?

> Havayı bölen ve ayağını yerden kesen kuşlar gibi değil de, ekinlerin arasında salınan rüzgâr gibi, denizin tatlı titrekliği gibi ve bulutların hülyalı seyri gibi hafifti yürüyüşüm. Varlığım, denizin derinliklerinin şeffaflığıydı, gecenin sessiz ve eskilerde kalmış mutluluğuydu, öğlenin sessizliğinde konuşan yalnızlık yankısıydı. Her duygu ezgili bir yankıyla ruhumda tatmin ve istirahat buluyordu. Her bir düşünce zihnimde mutluluğun yüce ışığında dönüşüyor, en uçup kaçıcı ve en tuhaf fikir, en zengin ve en derin düşünce oluveriyordu.

Mutluluğun bu olağanüstü olgusu, dehayla birleşmiş bir hastalıktan doğmakta ve hastalığın yok olmasıyla çözülmektedir ve bu, zaman zaman, anlık, hızlı ve akıcı, elle tutulmaz ve uçucu olan ve birkaç adım sonra depresyon seli tarafından yutulacak bir mutluluktur. Bu, hastalıktan kaynaklanan, başka hiçbir mutluluğa benzemeyen ve bizi normallik ile yaratıcı delilik arasın-

36 S. Kierkegaard, "La ripresa", *Timore e tremore. La ripresa*, Edizioni di Comunità, Milano 1971, s. 207-259.

daki sınırdaşlık konusuyla yüzleştiren patolojik bir mutluluktur. Ancak patolojik mutluluk, kalbimizde sessizce mevcut mutlulukla özdeşleştirilemez; Kierkegaard'ınki bu ikisi arasındaki her ayrımı aşsa da ve ateşli duygulanımlılığından, öz çözümlemeye ve tematik anlatım zenginliğine olağanüstü meylinden dolayı normal mutluluğun ve hastalıktan kaynaklanan mutluluğun ortak fenomenolojik öğelerini ortaya çıkarıyorsa da, bu böyledir.)

Mutluluk deneyimi, mutluluk arzusu, ulaşılır ve ulaşılmaz, gerçek ve ütopik mutluluğun sonsuz arayışı günümüzde, hayatın temel yönlerinden biridir ve bir insan bilimi olarak psikiyatri, vicdanlarımızı yiyip tüketen bu büyünün izinde, mutluluğun ne şekilde, hangi yanılsamalarla ve umutlarla arandığıyla ve hayal edildiğiyle yüzleşmeden edemez. Ancak, şimdi, mutluluğa ilişkin semantik açıdan yaptığım fenomenolojik değerlendirmelerime dünün ve bugünün felsefesinden filizlenmiş değerlendirmeleri eklemek isterim, öyle ki böylesine karmaşık ve sorunlu bir konunun anlam ufuklarını genişletip derinleştirebilelim. Ve, psikiyatri ile felsefe, bir kez daha, duyguları anlamak ve onları olası bir çözümlemeye kavuşturmak konusunda müttefiktir; insanın her nevi mutluluk arayışının imkânsızlıkla sonuçlanacağını savunan Nietzsche'nin öfkeyle alev saçan, yakıcı metinlerini okuduğumuz zaman bile, bu böyledir. Ama tabii her tür görüş, uç da olsa, insanın durumunun çözülemez sırlarını ve gizemini düşündürmekte, coşkulu ve silik çözümlerle yetinmememiz konusunda bize yardımcı olmaktadır. Mutluluğun bu sorunlu bilincine bizi ancak Leopardi'nin iç sızlatan ve acılı düşünceleri sevk edebilecektir; onun düşünceleri bana sadece burada değil, ruhun deneyimi mahiyetindeki yalnızlıklarla ilgili söylemimin daha başka yerlerinde de eşlik etmektedir.

Etik Görev Olarak Mutluluk

Umberto Galimberti, muhteşem son kitabında[37] zamanımızın efsanelerini ve bunlardan biri olan mutluluk efsanesini incelemektedir; kendisi, bununla ilgili olarak, sadece felsefi bakımdan

37 U. Galimberti, *I miti del nostro tempo*, Feltrinelli, Milano 2009.

değil, aynı zamanda psikolojik ve insani açıdan da çok önemli şeyler dile getirmektedir. Kitapta yer alan bazı metinleri alıntılamak isterim:

> Mutluluk, ister bir ütopya, ister yaşanmış bir deneyim olsun, her halükârda, her insanın arzuladığı yaşamsal bir durumdur; insanlar ona ulaşmayı beceremediklerinde, bu başarısızlığı başkalarına ya da aşk, sağlık, para, dış görünüş, çalışma koşulları, yaş ve benzeri gibi kontrolümüz dışında olan etkenlere, dış şartlara atfederler. Bu; çoğumuzu, mutlu olma da demiyorum ama hiç olmazsa mutluluğa karşı istekli olma görevinden azat etmektedir çünkü bize bağlı olmayan koşullar karşısında yapabileceğimiz bir şey yoktur.

Mutluluğun arayışı insan doğasının bir parçasıdır ve yazar bunu vurgulamaktadır, her birimize mutluluğa yönelik derin bir eğilim verilmiştir ve bu, entelektüel kapasitemizden, sosyal şartlarımızdan, sağlık durumumuzdan ve ekonomik olanaklarımızdan bağımsız olarak böyledir. Mutluluk, mutluluk deneyimi, aşkla, zevkle, başkaları tarafından sayılmak ya da takdir kazanmakla pek de ilintili değildir; en çok, kendini tamamen kabul etmekle, Nietzsche'nin "Neysen o ol" diyen aforizmasında ifade edilen şeyle ilintilidir.

Günümüzün sunduğu kültürel ve sosyal ortamda hangi mutluluk modelleri öne sürülmektedir?

> Dikkatimizi, kendimize tamamen yabancı düşecek kadar, kendimizden uzaklaştırıyoruz, dışarıdan edindiğimiz mutluluk modellerine kavuşmak için her gün düz duvarlara tırmanıyor ve her gün batıyoruz çünkü muhtemelen o modeller kişiliğimize hiç olmayacak kadar uygunsuz düşüyor, ruhumuz kararıyor ve keyifsizlik dağıtır oluyoruz ve bu, ailemizin birliğini, dahil olduğumuz cemiyeti, işimizi yıkan olumsuz bir güç oluverir çünkü var olan bağı koparmakta, uyumu bozmaktadır; başkalarını, kendilerini değil de, bizi mutsuz etmiş bir alınyazısı yüzünden anlayış ve merhamet sözcükleri söylemek durumunda bırakmaktadır.

Umberto Galimberti, mutluluğu etik bir şekilde yeniden temellendirirken ve kendi mutsuzluğumuzdan sorumlu olmadığımız savına karşı çıkarken, mutluluğun tam anlamıyla *etik bir görev* olduğunu kesin bir şekilde savunmaktadır:

> Sadece etrafımızdaki insanları olumlulukla beslediği için değil, doğrudan doğruya sınır tanımaz isteklerimizin önüne geçip yalnızca kendi imkânlarımıza uygun olanlarını kabul ederek kendimizi bilmemizi gerektirdiği için de bu böyledir.

Mutluluk, sadece, kendini gerçekleştirmektir ve Galimberti sözünü şöyle sonlandırmaktadır:

> Mutluluk isteklerimizin doyumsuzluğuna demir atmadığında, ruhun eğilimine, *eudaimona** demir attığında, işte o zaman, kendini gerçekleştirmeyle birlikte ilerler ve bu özelliği nedeniyle de yitirilmesi ya da bizden alınması zordur. Dolayısıyla mutluluk, isteklerini tatmin etmek ve erdeme karşılık, alınan ödül anlamı taşımamaktadır, mutluluk *erdemin kendisi*dir, insanın kendi öz başarısı için kendini yönetmesidir, çünkü insanın ölçüsü budur.

Bunlar insanı mutluluğa, mutluluk arzusuna ve arayışına, mutluluğun etik temellerine: Mutluluğun, bireysel ve benmerkezci bir hayat biçimiyle hiçbir ilintisi olmayan içsel anlamlarına sevk eden güzel ve derin düşüncelerdir. Günümüzdeki sıradan ve dünyevi tanımından tamamen ayrı bir çizgiye konumlandırılmış olan bir mutluluk deneyimine ilişkin düşüncelerdir. Bu, dikkat dağıtmaya ve sorumsuzluğa yol açmaya meyleden uçucu ve geçici hedefleri arzulama, yüzeysel tatmin ve kendinden geçme biçimleri, unutma ve sorumluluktan kaçma olarak algılanan bir mutluluk değildir. Bu sayılanlar mutluluğa neden olmazlar.

* Gr. *Eu*: iyi; *daimon*: Bir tanrıyla kahraman arasındaki düzeyde olan insanüstü varlık, kişinin kaderini etkileyen ruhsal varlık, ilahi bir güç, ruh; *eudaimon*: İyi bir ilahi varlığa, ruha, kadere sahip olan. (ç. n.)

Mutluluğun ve Mutsuzluğun Zamanı

Mutluluğun içsel bilincinde zaman, kum saatindeki kum taneleri gibi hızla akar ve zamanın bu kesintisiz akışını neredeyse unuturuz. Geçmişteki deneyimler unutulmaz ama acılı izlerini yitirirler: Korku ve endişelerin ortadan kaybolduğu bir geleceğe dalmışlardır ve orada, sadece üzerine gölge düşmemiş beklentiler akmaktadır. Mutluluk zamanında, hayatın gölgelerini ve acının kaçınılmaz mevcudiyetini bilmezden gelen, sakin ve su gibi bir *halde* yaşanır. Mutsuzlukta, mutsuz ruh hallerinde ise; geleceği olmayan, insanı geçmişin suçlarıyla ve şimdiki zamanın, hiçbir ışık emaresi bulunmayan, kuru ve soğuk bir doku dokuyan bir şimdiki zamanın acısıyla yiyip bitiren bir zamanda hapsolunmuştur. Umut yoktur ve kişi, kendi öznelliğinin, tecrit-yalnızlığının içine kapanıvermiştir. İnsanın artık ne kendi için ne de başkası için dilediği bir şey vardır: İçinde duygusal yankılar uyanmaz, buna yabancılaşmıştır. Mutsuzluk zamanı, kısmen, depresyon zamanıyla örtüşür; bununla birlikte, ikincisi bir hastalıkken, diğeri değildir. Mutsuzluk halinde artık duygulanımsal deneyimler yaşanmaz olur; içimizde ve dışımızda olup bitenler bizi alakadar etmez gibidir. Her hâlükârda, mutsuzluk dünyası, depresyon dünyası gibi otistik ve içinden geçilmez bariyerler inşa etmemektedir. Bununla birlikte her ikisinde de intihar meylinden kaçış yoktur.

Zamanı, ben'in zamanını, içsel zamanı yaşama şekilleri yıllarla değişir ve bununla eşzamanlı olarak da, mutlu olma şekli değişir. Bunlar, Arthur Schopenhauer'in önemli kitaplarından birinde[38] muhteşem bir şekilde betimlenmiştir:

> Gençliğin gözüyle bakıldığında, yaşam sonsuz uzunluktaki bir gelecektir; yaşlılık gözüyle ise, oldukça kısa bir geçmiştir.

Bundan başka, gayet net daha başka değerlendirmeleri de mevcuttur:

38 A. Schopenhauer, *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, Çev.: Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, 8. baskı.

> Gençliğimizde zaman bile daha yavaş atar adımlarım; bu yüzden yaşamamızın ilk çeyreği sadece en mutlu olanı değil, aynı zamanda en uzun olanıdır da, böylelikle geride de daha çok anı bırakır ve herkesin, sırası geldiğinde, sonraki iki çeyrekten daha çok bu dönemden anlatacak şeyi olacaktır.

Kendisi, çok güzel imgelerin izini sürerek, yine şöyle demektedir:

> Hatta, yılın ilkbaharındaki gibi, yaşamın ilkbaharında da, günler önce sıkıcı bir uzunlukta olacaklardır. Sonbaharda ise kısalırlar ama daha neşeli ve durağan geçerler.

Felsefi değil de, psikolojik olan bu kavrayışlar, zamanı yaşama ve mutlu olma şekillerinin ve farklı yaş kesitlerinin birbirleriyle olan gizemli bağını ânında anlamamızı sağlamaktadır.

Mutluluk Biçimleri Hayat Boyunca Nasıl Değişir

Her yaş ve bir yaştan diğerine her geçiş, farklı farklı mutlu ve mutsuz olma biçimlerinin izlerini taşır. Schopenhauer, sadece zamanın öznel algısı ile mutluluğun arasındaki ilişkiyle ilgili değil, bu konuda da çok önemli şeyler yazmıştır. Büyük bir filozofun, metafizikten ziyade psikolojik kaynaklı konu ve sorunlarla ilgilenmiş olması şaşırtıcı gelebilir, ancak böyle olmuştur. Kendisinin, mutluluk gibi capcanlı ve hareketli deneyimlerin anlamını ortaya koymak üzere gerekli olan bir dizi metafor kullandığı bu kitabından alıntı yapmak isterim.

Hayatımızın ilk dönemine öyle ışıl ışıl bir mutluluk hali işlemiştir ki, o mutluluk yitirilmiş bir cennet gibi yeniden yaşanır; sonrasında filozof şöyle demektedir:

> İlkbaharın başlarında nasıl ki tüm yapraklar aynı renkte ve hemen hemen aynı biçimdeyseler; biz de, küçük çocukluğumuzda, hepimiz birbirimize benzeriz, bu yüzden eşsiz bir uyum içindeyizdir. Ergenlikle birlikte farklılaşma başlar ve bir çemberin yarıçaplarının arasındaki açıklık gibi, giderek daha da büyür.

Gençlikte mutluluğu deneyimleme şekilleri kökten bir biçimde değişir; bu dönemde asla ulaşılamayan ateşli bir mutluluğun peşine düşülür. Harika bir kelebek misalidir mutluluk, kısacık uçuşu süresince hemen kaçıverir. Yakalanması imkânsızdır.

> Yaşamın, ikinci yarısından çok fazla avantajı olan birinci yarısını, yani gençlik yıllarını bulandıran, hatta mutsuz kılan, yaşamda mutlu olmak gerektiği kesin varsayımıyla mutluluk peşinde koşmaktır. Umutların sürekli hayal kırıklığıyla sonuçlanmasının ve bunun sonucunda hoşnutsuzluğun ortaya çıkmasının nedeni budur. Düşlenen, belirsiz bir mutluluğun hayali görüntüleri gözümüzün önünden keyfi biçimlerde geçerler ve biz boş yere onların ilk görüntüsünü ararız.

Hayatın ikinci yarısında hayal edilen ve yaşanan mutluluk biçimlerine yansıyan anlam ufuklarında bir değişiklik daha.

> Buna göre yaşamın ilk yarısının karakteri mutluluğa yönelik doyurulmamış bir özlem, ikinci yarısının karakteri ise mutsuzluk endişesidir. Çünkü bu ikinci yarıda, az ya da çok belirgin bir biçimde, tüm mutlulukların hayalet gibi, buna karşılık acıların gerçek oldukları bilgisi de gelmiştir. Bu yüzden şimdi, en azından daha akıllı karakterler, hazdan çok, salt acısızlığa ve rahatsız edilmedikleri bir duruma ulaşmaya çabalayacaklardır.

Schopenhauer'in mutlulukla ilgili düşüncelerinin özü, ancak ilk ergenlik sırasında mutlu olunduğudur; gençlikteyse mutluluk umutsuzca aranır ama ona hiç ulaşılmaz, hayal edilmiş, rüyalara dalınmış mutluluktan kurtarılacak bir şey olmadığını bilmenin iç sızlatan bilinci mevcuttur. Mutsuzluk hayata mührünü basar ve umut boyuna hayal kırıklığıyla sonuçlanır. Son olarak da, yetişkin yaşlarda, mutlu olmanın imkânsızlığı kabullenilir ve sadece acıdan kaçmaya bakılır. Bunlar, tıpkı Leopardi'ninkiler ve Nietzsche'ninkiler gibi, psikiyatrinin psikolojik ve insani olgulara, öylesine karmaşık ve çok anlamlı olan bu duygulanımsal konulara farklı bakış açılarından bakılmasına yardımcı olan sorunsal savlardır. Her halükârda, her birimiz bu savları

değerlendirebiliriz: Onları içselleştirebilir ve kendi yaşam deneyimimizle uyuşup uyuşmadıklarına bakabiliriz.

Mutluluk ve Unutma

Bizi baş döndürücü dönemeçlere sevk ederek, mutlu olmanın farklı türlerine, insanın ve hayvanın zamanı yaşama biçimlerini hayal etmeye götüren Firedrich Nietzsche'nin parlak değerlendirmelerine[39] değinmeden, karmaşık ve uçsuz bucaksız bir konu olan mutluluğu ele almak kanaatimce olanaksızdır.

> Önünde yayılan sürüyü gözle bir: Ne dünü bilir ne bugünü, bir o yana sıçrar bir bu yana, yer, uyur, geviş getirir, yeniden sıçrar, sabahtan akşama, bugünden öbür güne, kısacık yaşamının haz ve acılarıyla bağımlı, an'ın tepeciklerinde yaşar durur, bu yüzden de ne bir üzüntü ne de bir bıkkınlık duyar. Bunu görmek insana ağır gelir, çünkü insan insanlığıyla göğsünü kabartır hayvan karşısında, ama yine de hayvanın mutluluğunu kıskanarak izler; çünkü insan tıpkı hayvan gibi yaşamak ister yalnızca.

İnsanın ve hayvanın mutlu olma şekillerindeki farklılık daha da kökten, daha da olağanüstüdür.

> İnsan bir ara hayvana, neden bana mutluluğundan söz etmiyorsun da yüzüme bakıyorsun öylece, diye sorsa hayvan herhalde, söylemek istediğim şeyi hemen unutuyorum da ondan diye yanıt verecekti, ama işte o bu sözü bile unutup sustu: İnsan buna yeniden şaşırıp kaldı. İnsan unutmayı bir türlü öğrenemeyip de hep geçmişe bağlı kaldığı için şaşar durur kendi kendine de: İstediği kadar ileri ve çabuk yürüsün, zinciri ile birlikte yürür.

Geçmişinden, belleğinden sonsuzca doğan hatıra şelalesinden kaçmak insan açısmdan mümkün değildir, dolayısıyla mutsuzluğa düşmemesi de mümkün değildir.

39 F. Nietzsche, *Tarih Üzerine*, Çev.: Nejat Bozkurt, Say Yayınları, İstanbul 1996, 3. basım.

> Şaşılacak bir şey: An, birden burada, birden yok, daha önce bir hiç, daha sonra bir hiç, yine de bir hayal gibi yeniden gelir ve daha sonraki bir an'ın rahatını kaçırır. Zaman tomarından boyuna bir yaprak çözülür, düşer, uçup gider –birden yeniden insanın kucağına geri döner. İşte o zaman insan "anımsıyorum..." der ve hemen unutan, her an'ının gerçekten öldüğünü, sis ve gece içinde geride kalıp yittiğini ve bütün bütüne söndüğünü gördüğü hayvanı kıskanır.

İnsan ve hayvanın zamanın, hatırlama zamanının içinde yer alma biçimlerindeki farklılıklar gökyüzündeki yıldızlara benzer parlak imgelerle bir kez daha tahlil edilmiştir.

> Hayvan işte böylesine *tarihdışı* yaşar: Çünkü hayvan, geriye hiçbir kesir bırakmayan bir sayı gibi, şimdinin içinde yitip gider, kendini başka türlü göstermeyi bilmez, hiçbir şeyi gizlemez ve hiçbir anda hiçbir zaman olduğundan başka türlü görünmez, imdi açık olmaktan başka türlü olamaz. Buna karşın insan geçmişin büyük yükü, gittikçe artan yükü karşısında direnir durur: Bu yük insanı ezer, bir o yana bir bu yana eğer, büker, bu yük onun yolunu, görünmez ve karanlık bir ağırlık gibi, tıkar, bu yükü görünürde bir kezcik yadsıyabilirse de, çevresindeki benzerleriyle (türdeşleriyle) bu ağırlığı hiç de tümüyle yadsımaz: Bunu da yalnızca onların kıskançlığını uyandırmak için yapar.

Bu görüşler, insanın mutsuz olmamasının ancak unutmayla mümkün olabileceği savma doğru akmaktadır.

> Ama en küçük mutlulukta da en büyük mutlulukta da, mutluluğu mutluluk yapan hep tek bir şey vardır: Unutabilme ya da, daha bilgince söylenirse, mutluluğun sürüp gittiği sürece *tarihdışı* (Unhistorisch) olarak duyumlama yetisi: Tüm geçmişi unutarak kendini anın eşiğine bırakmasını bilmeyen bir kimse, bir zafer tanrıçası gibi başı dönmeden ve korku duymadan bir noktada durmasını beceremeyen bir kimse, hiçbir zaman mutluluğun ne olduğunu bilemeyecektir; daha da kötüsü, başkalarını mutlu kılan herhangi bir şeyi de hiçbir zaman yapamayacaktır.

Nietzsche'nin mutlulukla ilgili söylemi, özetle, kökten bir olumsuzluktur. Mutluluk ancak ve ancak unutmanın uçurumlarında: Özlem ve isteklere sahip olmayan bir şimdiki zamanın geçici süreksizliğinde yaşayan içsel bir zamanın olanaksız parçalanışında var olabilmektedir. Buna göre mutluluk, Augustinus'un dediği gibi bellekte değil, belleğin yadsınmasında yatmaktadır; insanın mutsuzluğunun nedeni de, unutmanın, hatıraların amansız boyunduruğundan kurtulmanın imkânsızlığındandır. Nietzsche'nin ateşli ve özlü bir dille ortaya koyduğu umutsuz mutluluk anlayışı budur; bununla birlikte, büyük mutluluk ile küçük mutluluk arasındaki ayrımı ortaya koyduğunda, insanın mutluluğunun olası kurtuluşunu gösteren, sürgün ve sorunsal, bir ize işaret eder gibidir.

> En küçük bir mutluluk, kesintisiz olarak var oluyorsa ve mutlu kılıyorsa, bu, bir yığın acı, istek ve yoksunluklar arasında yer alan yalnızca küçük bir bölüm olup hem de bir keyiflenme, bir çeşit çılgın fantezi olarak ortaya çıkan büyük bir mutluluktan, karşılaştırılamayacak denli çok daha etkili (büyük) bir mutluluktur.

Küçük mutluluklar yağmurunda kalmış bir yaşamın Pascalvari büyüklüğünü ve sefaletini görmemek mümkün müdür?

Kader Olarak Mutsuzluk

Mutsuzluk korkusuyla damgalanmamış, bu korku tarafından yutulmamış bir insan hayatı yoktur; peki, ama bu korkuyu yıkmak nasıl mümkündür? Giacomo Leopardi, fikrinin gölgeli ışıklarında, mutsuzluğun herkes için kaçınılmaz bir kader olduğunu söylemiştir. Onun sözleri, Nietzsche'nin ateşli ve kökten kararlılığıyla olmasa da, mutluluğa ihtimal tanımamaya sevk eder; bu görüşün belirtildiği *Zibaldone*'den şu kısmı alıntılamak isterim:

> Yaşamı her halükârda ve tüm uzantısıyla arzulamak, özetle, mutsuzluğu arzulamaktan başka bir şey değildir; yaşamayı arzulamak, mutsuz olmayı arzulamak demektir.

Çarpıcı bir kısalıkta, keskin bıçak gibi bu değerlendirme, hayatta mutluluğa ulaşmaya dair her olası yanılsamayı kesivermektedir. Mutluluk, ancak, kendi küllerinden asla doğmayan bir Anka kuşu ya da gerçekle hiçbir ilintisi olmayan hayalperest bir deneyimdir. Bu değerlendirmenin yakıcı yoğunluğunda, yaşama arzusu ve mutsuz olma arzusu arasındaki yıpratıcı denkliğe yeniden rastlarız.

Mutluluğu arzulamaya ve ona ulaşmanın imkânsızlığına dair *leitmotiv;* anlamları hiç tükenmeyecek olan *Zibaldone* eserinin daha başka simgesel kesitlerinde de karşımıza çıkmaktadır.

> Canlı, mutluluğu asla elde edemez çünkü başka yerde de izah edildiği üzere, mutluluğun sonsuz olmasını ister, bunu diler; bu da, fiilen gerçekleşemeyecektir. Dolayısıyla canlı, arzu nesnesine hiçbir zaman sahip olmaz ve olamaz. Arzuladığı sürece de mecburen hep mutsuz olur; onu mutsuz eden, başka her nevi mutsuzluğu bir yana bırakalım, bu boş arzunun kendisidir de; çünkü gerçekleşmemiş bir arzu, acı veren bir şeydir, dolayısıyla mutsuzluk haline sebebiyet verir. Ve ne kadar tutkuyla istenirse, o kadar mutsuz olunur.

Mutluluk sonsuzdur ve onu arzulamak insanı mutsuz eder; o halde, acıya neden olan bu kısırdöngünün kırılması için ne yapılabilir, neyin hayali kurulabilir? Ancak içimizdeki mutluluk arzusu kurursa, biraz daha az mutsuz bir hayata sahip olmamız mümkün olacaktır; bununla ilgili olarak Leopardi bir kez daha şunları söylemektedir.

> İnsan mutluluğu arzularsa, mutlu olamaz: Mutluluğu ne kadar az arzularsa, o kadar az mutsuz olacaktır; hiçbir şey arzulamazsa, mutsuz değil demektir. Dolayısıyla insan ve canlı, mutluluk düşüncesine odaklanmadığı, başka yerde söylemiş olduğum üzere eyleme ve iç ve dış meşgalelere kapıldığı ölçüde daha az mutsuz olacaktır.

Ancak her nevi mutluluk arzusundan vazgeçerek, mutsuz olmamamız mümkün olacaktır. Peki, gerçekten de böyleyse ha-

yatı buna karşın yaşanır kılan nedir? İnsan, hangi umudu kalbinde canlı tutabilecektir? Bunlar Leopardi'nin görmezden gelmediği sorulardır elbet ve *Zibaldone*'nin daha başka yerlerinde keskin bir keder renginde yeniden ortaya çıkarlar.

> Mutlu olma ümidini yitirmiş olan kişi, başkalarının mutluluğunu düşünemez çünkü insan bunu, ancak kendi mutluluğunun nazarında arayabilir. Dolayısıyla başkasının mutsuzluğuyla da ilgilenemez.

O halde, kayıp umut ve mutluluklara yaklaşmayı, onlara yeniden sahip olmayı hayal etmek de mi mümkün değildir? Her ikisinden de daimi olarak vazgeçmekten başka yapacak bir şey yok mudur? Peki, hayata geçici ve cılız da olsa ne gibi bir anlam verilebilecektir? Sadece umut, sahip olduğu gizin izinde yeniden doğarsa, daimi olarak yitirilmemiş bir mutluluğun eşiğini görür gibi olabiliriz; Leopardi'nin, umutsuzluğa kapılmamamıza yardımcı olan esrarlı ve muhteşem daha başka sözleri yok mudur? Umudu tutku olarak tanımlayan sözleri ve de bu sözleri vardır:

> Umut, daha doğrusu bir umut kıvılcımı, bir umut damlası insanı terk etmez; insanın başından bu umuda en karşıt, en keskin felaket bile geçmiş olsa gene terk etmez.

Umudun gizli ve gizemli gücü, onu bir tutkuya dönüştüren bu baş döndürücü sözlerden daha iyi nasıl tanımlanabilir ki?

Hayatı Nasıl Anlamlandırmalı

Leopardi'nin ve Nietzsche'nin düşüncelerinin büyüleyici çekiciliği (ancak Leopardi'nin düşüncesi umuda kapalı değildir), bizi hayatta mutlu olunamayacağını kabul etmeye götürür, ancak Augustinus ve Wittgenstein'ın ışığında şu sorulabilir, mutluluk bilmeyen bir hayat nedir?

Mutluluk deneyimi; sevinç, saadet, huzur ve, bir şekilde

de, umut deneyiminden uzak değildir. Mutluluğu yaşamanın çeşitli biçimleri vardır: Nietzsche'nin söz ettiği, ancak zayıf ve süreksiz, un ufak olabilen ve temelsiz duygulanımsal yankılar uyandıran küçük mutluluklarla tatmin olabiliriz; ama Nietzsche'nin söz ettiği büyük mutluluklar da vardır: Kendine ve başkalarına yönelik daimi bir açıklığın kök saldığı anlam ufuklarıyla beslenen, bizi başkalarının mutluluklarıyla mutlu eden mutluluklar da vardır. Bunlar öyle mutluluklardır ki bizden başkasının kaderine, sevinçli ve umutlu kaderine ortak olmak babındaki hayatın anlamını aydınlıklar içinde yeniden doğururlar. Elbette ki yalnızlık bizleri, hayatlarımızda gizlenen, zaman zaman da bilgimizin dışında olan derin mutluluk alanlarını, bunların kendilerine has kimlik ve aşkınlık gereksinimlerini aramamızı ve bulmamızı sağlar. İçsel yalnızlığımızın uçurumlarına dalarak, bu sayede, zamana meydan okuyan mutluluklar ile hemen çözülüveren, bizde sadece cılız ve uçup kaçıcı deneyimler uyandıran mutlulukları ayırt edebiliriz.

Mutsuzluklar hayatımızı sardığında, derinden değişiriz; farklı duygulanımsal özelliklerine karşın mutsuzluğun olası imgeleri olabilen hüznün, kaygının, umutsuzluğun, depresyonun karanlık göllerine dalarız. Ancak yitirilmiş mutluluklara duyulan özlemden, bir zamanlar yaşanmış olup da artık ulaşılmaz olmuş duygulanım yağmurundan, kırılmış umutlardan ve imgelerden yıpranmış bir bilinçten, yitirilene yeniden sahip olmaya yönelik imkânsız arzudan kaynaklanan mutsuzluklar da vardır. Yitirilmiş mutluluğun bilgisine sahip olmasaydık mutsuz olmazdık; zira, hayatında mutluluğu deneyimlemiş insan, daima mutlu olmak ister ve böyle olmadığında umudunu yitirir. Mutsuzluk, özellikle de yitirilmiş mutluluk koşullarında bile Leopardivari ölmeyen bir umut damlasının olması mümkün müdür?

Mutlu olma ile mutsuz olma arasındaki sınır geçişlidir, duruma göre bu ikisi birbirleriyle yer değiştirebilirler; şunu söylemek isterim ki, küçük mutluluklara hapsolduğumuzda hayata yeniden bir anlam vermemiz kolay ol*maz*; oysa içimizde büyük mutluluklar yaşadığımızda ve de güçlükle ve acıyla da olsa, içimizde yitik mutlulukların deneyimleri bulunduğunda bu,

kolaydır. Yitirilmiş mutluluklar asla anlamdan muaf değildir, mümkünse onarılırlar, mümkün değilse kabullenilirler.

(Mutluluğum yaralı: Bu sözler, Paul Celan'ın uzaktan kuzeni olan, onun gibi Bukovina'da, Çernovitz'de doğmuş genç Yahudi kızı Selma Meerbaum-Eisinger'in iç sızlatan şiirlerinden birinde geçmektedir, genç kız bu sözleri ailesiyle birlikte götürüldüğü bir çalışma kampında yazmış ve orada 1942'de, on sekiz yaşındayken ölmüştür. Antonia Pozzi'nin uzaktan ruh kardeşi olan Selma Meerbaum-Eisinger'in şiirleri sonsuz bir özlemle, yitirilmiş, yıpranmış bir mutlulukla yanmakta ve acıyla altüst olmuş bir hayata, bir ergenliğe tanıklık etmektedir ve acı, her halükârda anlam verici olan acı, her mutsuzluk halini mühürlemekte, birleştirmektedir.

Şiir şöyle demektedir:[40]

Uyumak istiyorum, çok yorgunum,
yorgun ve mutluluğum yaralı.
Çok yalnızım – en sevdiğim şarkı bile
yitti gitti ve geri de gelmiyor.

Nihayet uyuyacak olsam rüya görürüm,
ve rüyalar harikadır.
En acı kaderin üzerine bile
büyüleyici bir tebessüm üfleyiverirler.

Rüyalar beraberinde unutmayı getirir
ve yanar döner rengârenk süsleri.
Kim bilir – belki de beni
daimi olarak tutarlar kendi diyarlarında.

Geri kalanı sessizliktir.)

40 S. Meerbaum-Eisinger, *Non ho avuto il tempo di finire*, Haz.: A. Albini e S. Golisch, Mimesis, Milano 2009.

4. *Yalnızlık ve Mistik Hayat*

Hayatımız boyunca karşılaştığımız yalnızlıklar, yalnız-olma biçimleri sonsuz sayıdadır: Onları tanıyabilmek, barındırdıkları aydınlıkları ve karaltıları, içerdikleri sevinç ve acıyı, umut ve umutsuzluğu, huzursuzluk ve sessizliği yakalamak, her birimizin ister istemez davetli olduğu bir meydan okumadır. Tecridin sınırlarına dayanan ya da dönüşerek tecrit kapsamına giren yalnızlığın içsel deneyiminin anlam ufuklarını keşfetmek her zaman kolay değildir. Geçtiğimiz sayfalarda, bir insan deneyimi olarak, yaşamın kökten bir boyutu olarak yalnızlığın bazı imgelerini, bazı yüzlerini çizmeye çalıştım; ancak şimdi, konuya bir başka yön verme, şu âna kadar betimlediğimden ve çözümlediğimden daha *başka* bir yalnızlık düşüncesinden doğan, bir diğer deyişle mistik hayatın önsözü, eşiği niteliğindeki yalnızlık yönünde ilerlemek isterim. Kanaatimce, mistik hayatın insani ve ruhsal ifadelerinde, içselliğe ve sessizliğe dair sonsuz bir arayış mahiyetindeki yalnızlığı ve her birimiz için alışageldik olan dünyadan kökten bir kopma noktası mahiyetindeki yalnızlığı görebiliriz; bu, gizle kaplı olan ve ancak hafiflikle yaklaşılabilecek bir yaşam biçimidir.

Bir Lütuf Olarak Yalnızlık

Yalnızlık ancak bizden-başka-olan ile ilişkimiz bağlamında kavranabilir; anlamsız bir içine kapanma değildir, sürekli yinelenen bir isteği, kalbimizin uçurumlarında gizli tuttuğumuz bir parça-

mızı öteki'ne açma isteğimizi, Tanrı arzumuzu gerçekleştirmektir: Tıpkı Ávilalı Teresa gibi, yalnızlığı bir lütuf olarak, yalnızlıktan çıkma eğilimini de bir bozgun olarak yaşamaktır.

Bu büyük İspanyol azizenin sözleri; çölü andıran bir yalnızlığın içsel deneyimine dahi anlam ve can veren o baş döndürücü mistisizmi ve lirik hamleleriyle zamana meydan okumaktadır. *Yaşam Öyküsü*[41] kitabı tutkulu ve hayretli sözler içermektedir:

> O sırada tek isteğim vardı, o da ölmek. Ne arafı, ne de beni cehennemlik yapan günahlarımı anımsıyordum. Tanrı'yı görmek arzusuyla yanıp tutuşmak bana her şeyi unutturmuştu. Ruha, bulunduğu bu dinginlik ve yalnızlık hali yeryüzünün tüm arkadaşlıklarından daha hoş gelir. Ruhu avutabilecek bir şey varsa, o da aynı işkenceyi yaşamış kişilerle görüşmek olurdu; ancak ruh hiç kimsenin söylediklerine inanmadığını görünce derdini başkalarına açmaktan vazgeçer.

Yalnızlık çölünde de; kapalı ve kurak *olmayan, ancak* umuda ve kendinden-Başka Olan'la iletişim kurmaya açık olan kişisel bir hayat sürdürülebilir; Tanrı'yı görme telaşı öylesine yoğundur ki Ávilalı Teresa'nın yaralı kalbinden oluk oluk ölme arzusu akar. Ruhunun tertemiz yükseliverdiği uçurumların diplerinden, gözlerimizi neredeyse kamaştıran sarhoş edici ve benzersiz ışıklarla duygusal ve mistik, inanılmaz bir gerilimin cüretkâr imgeleri doğar; yalnızlık ve çöl saatlerinde bizlere bunlar eşlik eder. Ruh, sadece, yalnızlık içinde ölmeyi arzular ve Tanrı, ruha, hayal edilemeyecek derecede eşsiz bir biçimde Kendi yüceliğini gösterir. Ve işte, Ávilalı Teresa bunları kaleme almaktadır:

> Bu sayede ruh Tanrı'ya duyduğu susuzluğunun ve yalnızlığının arttığını hisseder. Ruh kendisini bu şiddetli acının pençesinde dayanılmaz bir yalnızlık içinde bulur. Davut peygamber gibi şöyle seslenir: "Damdaki yalnız serçe gibi uyanık olduğum zamanlarda sessiz kaldım." (Mez. 101, 8) Davut peygamber böyle seslendiğinde kuşkusuz sözünü ettiğimiz bu içsel yalnızlık için-

41 Avilalı Teresa, *Yaşam Öyküsü*, Çev.: Dominik Pamir, Müjde Yayıncılık, İstanbul 1995.

> de bulunuyordu; ama bir farkla, ermiş bir insan olduğundan bunu daha şiddetlice duymuş olmalı. Bu acıyı her hissettiğimde bu ayet aklıma gelir ve bana öyle geliyor ki, ayetin söylemek istediği şey aynen bende gerçekleşiyordu. Başkalarının özellikle Tanrı katında yüce olan kişilerin benim gibi bu korkunç yalnızlıklardan geçmiş olmalarını bilmek beni avutuyor. Bu durumdaki ruh sanki kendinde değilmiş gibidir; ancak damdaki serçe örneğindeki gibi kendisinin en yüksek kısmında yalnız olarak oturmakta ve bu yükseklikten, yaratılmış her şeye egemen durumdadır. Daha da yükseklerde, kendisinin en üst kısmının da üstünde olduğunu söyleyebilirim.

Mezmur'da (101, 8) geçtiği şekilde kendini *damdaki yalnız serçe* olarak tanımlayan ve bizleri yalnızlığın en derin gizine yaklaştıran Ávilalı Teresa'nın mistik düşüncesinin izini sürmek kolay değildir. Onun sözlerinden, altüst edici sezgilerin ışıltılarına gömülmüş bir yalnızlığın imgeleri fışkırmaktadır; ve bu, metafizik temellerin de ötesinde, böyledir.

Mistik Dil

Kuşkusuz ki, Ávilalı Teresa bütün zamanların en büyük mistiklerinden biridir ve onun yazdığı metinler inanılmaz bir içe bakış ve ifade yeteneği sergilemektedir; öncülleri ise derin ve köklü bir yalnızlık deneyimidir. Ávilalı Teresa'da mistik deneyimler ile esrime deneyimleri birbirine karışır; esrime halindeyken içsel dünya ile dış dünyanm sınırları iç içe girer, bu iki dünya birbirinde eriyip birbirinin içine işler. Daha başka mistik ve esrime deneyimlerinde de, Assisili Clara'da,[42] Foligno'lu Angela'da,[43] Maria Maddalena de' Pazzi'de,[44] Lisieuxlü Thérèse'de[45] de bu böyledir. Bunlar da, tıpkı Ávilalı Teresa'nın-

42 Chiara d'Assisi, *Lettere ad Agnese e La visione dello specchio*, Haz.: G. Pozzi-R. Beatrice, Adelphi, Milano 1999.

43 Angela da Foligno, *Il libro dell'esperienza*, Haz.: G. Pozzi, Adelphi, Milano 1992.

44 Maria Maddalena de' Pazzi, *Le parole dell'estasi*, Haz.: G. Pozzi, Adelphi, Milano 1984.

45 Thérèse de Lisieux, *Histoire d'une âme*, Cerf, Paris 1992.

ki gibi, ancak, kendinden-başkasıyla insan ilişkilerinin yitirilmediği manidar bir yalnızlık, tutkulu bir şekilde Tanrı'yla sonsuz bir diyalog arayışı bağlamında tahayyül edilebilecek deneyimlerdir.

Mistik düşünceyi inceleyen kayda değer araştırmacı Giovanni Pozzi,[46] Maria Maddalena de' Pazzi'nin mistik ve esrime deneyimlerine giriş yaparken şunu yazmaktadır:

> Mistiklerin kullandığı dil; diğer herkesin kullandığı dili aşarak, lisanın sağladığı olanakların en uç noktasına dek varır ve bunu da aşarak, kelime oyunlarına ve karmaşık seslere gömülür, birbirine zıt düşen ve devamsız bir bütün niteliğindeki söz öbekleriyle taşar, ancak bunu, ağır konular söz konusundayken bile, çoğu zaman olağan iletişimin düz yollarını katederek yapar.

Bu dilin bazı özellikleri şunlardır:

> Okuyucu, bu uzun yol boyunca attığı adımlarda daima detaylara, devamsızlıklara, düzensizliklere, kesintilere, ana konudan kopmalara, simgesel tuhaf imgelere, mantıksız muhakeme tuzaklarına rastlayacaktır; diğer yandan, lirik sellerde, ateşli ve göksel tutkunun atılımlarında, cüretkâr tahminlerde, ruhun dibine doğru uçurumsal inişlerde ve yüce olanın eşiğine yükselmede teselli bulacaktır. İnsanı bitkin düşüren, tesellisiz kıyılardan ve hoş mu hoş diyarlarda seyreden bir rotadır bu.

Böylesine karaltılı, zaman zaman da içine dalınamaz olan bu metinleri okuyan kişide hangi bilişsel ustalıklar filizlenebilir?

> Ruhunu terbiye etmenin (bu kitapların yirmi beş okuyucusundan çoğu bunun peşindedir hâlâ) dışında bir şey arayanlara teolojik bakımdan orijinal bir düşünceye, en hararetli göksel yollardan birine, örnek teşkil eden bir psikopatolojiye, sözlerin yittiği eşsiz bir bunalıma, nadir rastlanır sözsel bir kendiliğindenliğe, çok özel bir nevroza ve son olarak da, kutsal camialar-

46 G. Pozzi, "Introduzione", *Le parole dell'estasi*, Maria Maddalena de' Pazzi, Adelphi, Milano 1984, s. 13-49.

> da pek de rastlanmadığı üzere, yazı yoluyla belgelenmiş insan deneyimine hararetle ellerini daldırarak, dilin bir kesitini seçip ona güvenmek ya da kendini, bu uğurda kandırmak kalacaktır. Herkes kendi kısmetini yemek durumundadır.

Bunlar, mistik deneyimlerin dillerini ve zengin anlatım biçimlerini bildik hermeneutik temellere taşıyabilen düşüncelerdir. Kendinden-başkalarından ayrılma ve kendini onlardan tecrit etme yeri olan yalnızlığın ve kendi içselliğinin uçurumlarına doğru gizemli bir yol olan yalnızlığın mevcudiyetine atıfta bulunan dillerdir.

Ruhun Karanlık Gecesi

Yalnızlık, ancak onu içsellikle, öznellikle yaşayan kişinin üzerinden yeniden yaşanarak değerlendirebilecek ve hatta tanınabilecek bir deneyim, daha doğrusu bir hayat biçimidir. Bir ruh hali mahiyetindeki yalnızlığın mevcudiyetini keşfetmemizi sağlayan şey çevresel koşullar, dış koşullar değildir. Apaçıklıklarından dolayı hemen çıkarsanan, ilişkilerin yitimine bağlı olan ve tecritten, yoksunluktan kaynaklanan yalnızlıklar vardır; bununla birlikte, söz konusu yalnızlık biçimleriyle de yüzleşmenin çeşitli yolları bulunabilmektedir. Öyle yalnızlıklar, öyle içsel yalnızlık deneyimleri vardır ki, büyük anlam ve emek ufuklarına tutkuyla dalmış yaşamlarda su yüzüne çıkarlar ve bunları, *ancak* bu deneyimleri acı içinde yeniden yaşamakta olan kişiler anlayabilir. Bu durumda, görünüşün ötesine geçmeyi, kaygının ve umutsuzluğun gölgelerini, karanlık gecelerini, kendi kendimizle acıklı bir diyalog mahiyetinde olan yalnızlığı algılamamızı sağlayacak bir çift göz yoktur.

Yalnızlığın çeşitli resimleri: Kader olarak yalnızlık, mistik deneyim olarak yalnızlık, yıpranmış bir aşkınlık olarak yalnızlık, kaygı ve umutsuzluk, hüzün ve dayanılmaz özlem yolunun sonu olarak yalnızlık, yüzümüzde kat kat bulunan binbir maskenin ardında saklanan deneyim olan yalnızlık ve bizi sessizlik içinde, gereksiz konuşmalardan, eskimiş ve anlamsızlığa batmış

işlerden kurtaran yol arkadaşı olan yalnızlık vardır. Ancak insan yalnızlıktan ölebilir de.

Yalnızlığın içsel boyutununun, kalbin gizli uçurumlarına saklanışının en aydınlık ve acılı örneğine, bir insan ve Hıristiyan olarak sonsuz bir çağlayan misali kendini gerçekleştirmiş Kalkütalı Rahibe Teresa'nın: *caritas**la yanıp tutuşmuş, kendini fakirlikten ve terk edilişten, hastalıktan ve yalnızlıktan mustarip sonsuz sayıdaki insanın, dünyada son sırada yer alanların kaderlerine katmış bu zayıf ve cüretkâr kadının hayatında, hayat deneyimlerinde rastlarız.

Juan de la Cruz'un dua ve eylem yaşamına damga vurmuş ruhun karanlık gecesine, Kalkütalı Teresa'da da tutkulu bir şekilde rastlarız; bu nedenle, onun sımsıcak ve ıssız mektuplarından[47] bazı kesitleri, içerdikleri baş döndürücü anlam ufuklarını su yüzüne çıkarmayı deneyerek, buraya aktarma arzusundayım. Büyüleyici ve yürek parçalayıcı bir albeniye sahip olan bu mektuplarda, kökten ve altüst edici düşüncelerle karşılaşılmakta, yaşamanın ve ölmenin, acının ve yalnızlığın, yaşama kaygısının ve her nevi umudu yitirmenin gizine girmemiz sağlanmaktadır. Kalkütalı Teresa'nın gülümseyişini unutmak mümkün değildir: Onunkisi, kendini kötü hissedenlerin ya da ölmekte olanların aşkıyla yanıp tutuşmaktan ve incelikten ışıyan bir gülümsemeydi: Bugün artık biliyoruz ki, o gülümsemede, acının ve ruh çölünün tırmalayıcı dikenleri saklıydı.

Yalnızlığın Uçurumlarında

Yalnızlık, 1910'da doğup 1997'de vefat eden ve 1955'te yazdığı bir mektupta "Bilemiyorum ama kalbimde ifade edemediğim kadar derin bir yalnızlık var" diyen Kalkütalı Teresa'nın hayatına eşlik eden gölge olmuştur.

47 Madre Teresa, *Sii la Mia luce*, Rizzoli, Milano 2008.

* *Caritas*: Lat. Hıristiyan inancına göre, Tanrı her insana Ruh'unu üflediği için her insanda Tanrı mevcudiyeti vardır, bu mevcudiyet adına hiçbir ayrım göstermeksizin her bir insana yönelik gösterilmesi gereken sevgi ve saygı tutumuna caritas denir. Caritas, bir duygu durumu değil, bir tutum ve bir ilkedir. (ç. n.)

Yalnızlık ve karanlık gece deneyimi, o baş döndürücü enginliğiyle, Kalkütalı Teresa'nın bir başka mektubunda gözler önüne serilmektedir; 1959'daki bu mektubundan, tıpkı kendisininki gibi yüksek ve ulaşılmaz hayatların kaderinde kök salmış acı ve kaygı uçurumlarının üzerine düşünmemizi sağlayan sözler filizlenmektedir.

> Karanlıktayım... Rabbim, Tanrım, ben kimim ki beni terk ediyorsun? Senin sevginin kızı, şimdi, sanki en nefret ettiğin, istemediğin ve sevmediğin için kenara attığın birine dönüştü. Ben sesleniyorum, ben sıkı sıkıya tutunuyorum, ben istiyorum... ve bana cevap veren kimse yok, tutunabileceğim kimse yok, evet, kimse yok. Yalnızım. Dipsiz bir karanlık var ve ben yalnızım, istenmiyorum, terk edilmiş haldeyim. Sevgi isteyen kalbimin yalnızlığı dayanılır gibi değil. İnancım nerede kaldı? Derinlerimde, içimde bile, boşluk ve karanlıktan başka bir şey yok. Tanrım, bilmediğim bu acı ne kadar da sancılı. Bana dur durak bilmeyen bir acı çektiriyor. İnancım yok. Kalbime doluşan ve bana tarif edilmez bir kaygı veren söz ve düşünceleri dile getirmeye yeltenmiyorum bile.

Yalnızlık deneyimi, bu mektupta, ancak Kierkegaard'ın ölümcül hastalığının uçurumuyla kıyaslanabilecek, tüyler ürpertici karakteristik özelliklerle yeniden ortaya çıkmaktadır; insan kendi içinde, tıpkı Danimarkalı filozof gibi, Kalkütalı Teresa'yı da can çekişerek yeniden yaşar. Mektubun bir başka kesitinde ise şöyle yazılıdır:

> Düşüncelerimi Göğe yükseltmeye çalıştığımda, karşımda beni mahkûm eden bir boşluk buluyorum; öyle ki düşüncelerim keskin bıçak gibi bana geri dönüp ruhumu yaralıyor. Sevgi... Bu söz bende hiçbir şey uyandırmıyor. Bana Tanrı'nın beni sevdiği söyleniyor; bununla birlikte, karanlık, soğuk ve boşluk gerçeği öylesine derin ki, hiçbir şey ruhuma dokunamıyor.

Öyle düşünüyorum ki, çöl ve karanlık tarafından, Tanrı'nın sessizliği tarafından dağlanmış bu gibi sözleri, benzeri yarala-

rı kendi içimizde hissetmeden okuyamayız. Bunun ardından, mektupta görünüşle, gizli iç dünyamızda ne olduğumuz ile başkalarının gözünde nasıl göründüğümüzle, başkalarının bizim hayat ve duygularımızla ilgili kanaatlerine, düşüncelerine dair acıklı sorunla da yüzleşilir. Ve "olmak" ile "gibi görünmek" arasındaki köklü uyumsuzluklar; iflah olmaz tezatlarıyla, gerek varoluşsal, gerekse ruhsal boyutlarıyla yeniden su yüzüne çıkar.

> Her zaman gülümsemek. Rahibeler ve diğer kişiler öyle şeyler söylüyor ki... Hayatımın bütünüyle iman, güven ve sevgiyle dolu olduğunu ve kalbimin, Tanrı'ya yakın, O'nun iradesiyle bir olduğunu düşünüyorlar. Bir bilseler... sevincim, içimdeki boşluğu ve sefaleti örten bir pelerin adeta. Gene de karanlık ve boşluk, bana içimde duyduğum Tanrı arzusu kadar acı vermiyor. Bu uyuşmazlığın dengemi bozabileceğinden korkuyorum. Tanrım, böylesi küçük birisine, neler yapıyorsun?

Kalkütalı Teresa'nın sözleri, büyük bir duygu seli ve imkânsız bir umudun kıvılcımıyla çatlamış bir umutsuzluk taşımakta; onun Tanrı'nın gizini ve sessizliğini ve de ruhun karanlık gecesini yüreği sızlayarak kabul ettiğine tanıklık etmektedir.

1961'deki bir başka mektubunda da, karanlık gecenin içinden ışık ve umut yarıkları doğmaktadır.

> Buna rağmen, kalbimin derin bir yerinde, Tanrı'ya duyduğum arzu, karanlıkların içinden kendine bir geçit açmaya devam ediyor. Dışarıdayken, iş başındayken ya da insanlarla görüştüğüm sırada, yanımda, tam da içimde Biri'nin mevcut olduğunu hissediyorum. Bu nedir bilmiyorum ama Tanrı'ya duyduğum sevgi, içimde, sık sık, hatta gün geçtikçe büyüyor ve farkına bile varmadan, İsa'ya en tuhaf sevgi sözcüklerini sunarken yakalayıveriyorum kendimi.

Ruhun ülkesi gerçekten de uçsuz bucaksızdır, ve Kalkütalı Teresa'nın mektupları buna sadece ruhsal olarak değil, insani açıdan da kayda değer bir tanıklıkta bulunmaktadır. Mektup-

ları, kendilerini yinelememektedir: Onlar, Kalkütalı Teresa'mn yalnızlığının acıklı deneyimlerinin, ruhunun kanayan yaralarının dillere sığmaz nehriyle her defasında yenilenmektedir. Bu mektuplar, bize, yalnızlığın bir *başka*, daha derin bir boyutunu: Tanrı'ya duyulan, sözle tarif edilemeyecek bir şefkat ve özlemle bağıntılı sevme olanaksızlığından doğan bir yalnızlığı algılamamızı sağlamaktadır. Bu mektuplar bize Kalkütah Teresa'nın hayatının nasıl da Juan de la Cruz'un ruhunun karanlık gecesiyle özdeşleştiğini, ayrı ayrı şekillerde olmakla birlikte, yalnızlığın ve Tanrı'nın sessizliğinin damgaladığı bu iki hayatın kaderlerini dile getirmektedir; onların yaşamından, insanın sahip olduğu kökten olanaklar, acının yanı sıra, kırılgan ve karaltılı olmakla birlikte her şeye rağmen umut tanıklıkları fışkırmıştır. Yalnızlık ve ruhun karanlığı deneyimi, belki de, Kalkütalı Teresa'nın Kalküta sokaklarına terk edilmiş fakirlerin derin ıstırabına bütünüyle ortak olmasını, bu hali daha bir *benim*semesini sağlamıştır.

Yalnızlıktan Ölmek

Sadece, ruhun ferahlaması mahiyetindeki yalnızlık yoktur; sadece, başkalarından ve dünyadan kasıtlı olarak kopma mahiyetindeki yalnızlık da yoktur; acılı ve iç sızlatan bir yaşam hali mahiyetindeki, hastalıktan ya da insani ilişkilerin yitiminden dolayı kaderin dayattığı yalnızlık da vardır. Yalnızlık konusuna dahil olan anlamsal ve varoluşsal grafik, sayfalar boyunca dile getirmeye çalışacağım gibi, gerçekten de, her defasında çözümlenmesi ve belirlenmesi gereken büyük ve delip geçici tezatlarla kaplı çok geniş bir konudur. Kaderin dayattığı yalnızlık, hastalıktan ya da yoksunluktan kaynaklanan yalnızlık; öylesine farklı, kapsamı öylesine değişken insani bir durum olan yalnızlığın en can yakıcı ve acımasız ifadesidir. Bununla birlikte bu yalnızlık biçimi, vicdanlarımızı ataletten ve kayıtsızlıktan, yabancılaşmadan ve soğuk bir özensizlikten koparmadan edemez. Elbette ki, tarzımızı ve hayata bakışımızı ânında değiştiren, hastalıktan doğan yalnızlık; manidar ve esaslı insan ilişkilerinin çözülüvermesinden doğan, ölümün yaralı ve can çekişen

kalplerimizde uyandırdığı ve ancak umutla, her umuda karşın Paulus'un savunduğu umutla kurtulunabilecek yalnızlık; işin ya da evin yitirilmesiyle gelen yalnızlık; asli vatanın kaybından ve vatan özlemini daha az şiddetli kılacak, zorlu ve sıklıkla da imkânsız olan bir *başka* vatan arayışından doğan yalnızlık; bizi hayattan bezmeye, ölüm arzusuna, anlam ufukları göremediğimiz bir yere sürükleyen bazı ruh hallerinin, hüznün, kaygının, umutsuzluğun, çekingenliğin, terk edilmişliğin, içsel kırılganlığın yalnızlığı; deliliğin sırlı ve karanlık kaynağı, elle tutulur bir yanı olmayan ve öngörülmez bir şekilde taşıveren nice yalnızlıklar vardır.

Bu yalnızlık biçimlerinin anlamını ana hatlarıyla çizerken Kalkütalı Teresa'nın insanı yüreğinden vuran sözlerine bir kez daha başvurmadan edemem. Onun burada ifade ettiği düşünceler, kendi yalnızlığıyla değil de, sadece kulak verilmeyi bekleyen hasta insanların yalnızlığıyla ilgilidir.

> Geçenlerde yolda bir adamla karşılaştım. Bana "Rahibe Teresa mısın?" diye sordu. Ona, evet, karşılığını verdim. "Lütfen, evime birilerini gönder. Eşim zihinsel olarak rahatsız, ben de yarı yarıya kör sayılırım. Bir insan sesinin sevgi dolu tınısına hasret kaldık!" dedi. Varlıklıydılar. Evlerinde hiçbir eksik yoktu. Bununla birlikte, yalnızlıktan ölüyorlardı, dost bir ses duyma arzusuyla ölüyorlardı. Evimizin yanı başında onların durumunda bulunan birilerinin olup olmadığını nereden biliyoruz? Onların kim olduklarını, nerede bulunduklarını biliyor muyuz? Onları bulalım ve bulduğumuz zaman da, sevelim. Onları sevdiğimizde, onlara hizmet etmiş oluruz.

Yeni bir fakirlik türü mahiyetindeki yalnızlık, dalgınlıklarımıza ve bencilliğimize, sevme konusundaki beceriksizliğimize meydan okuma mahiyetindeki yalnızlık... Ancak Kalkütalı Teresa bizlere sadece bunu söylememektedir; o bizlere sözcüklerin, söylenenleri dinlemenin, umutsuzluk içinde yaşayan kişiler için bir umut kıvılcımı olma gibi büyük bir önem taşıdığını hatırlatmaktadır. Yalnızlıktan ölünebilir ve bu aydınlatıcı kavrayış, hiç olmazsa kalplerde, hatta alışkanlıklar nedeniyle taşlaşmış

kalplerde bile bir gedik açıp insanları dayanışmaya ve sevmeye muktedir kılmalıdır. Fakirlerin, hastaların, dünyada son sırada yer alanların, hakaret gören ve incinenlerin acısı Kalkütalı Teresa'nın yürek parçalayıcı bir kederin aleviyle yanan sözlerinde bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

> Fakirlerimizi biliyor muyuz? Komşularımızı, semtimizdeki fakirleri tanıyor muyuz? Başka yerlerdeki fakirlerden söz etmek bizim için öylesine kolay ki. Acı çekenler, yalnız kişiler, yaşlılar, istenmeyenler, mutsuz olan insanlar çoğu zaman hemen yanımızda, ancak bizim onlara gülümseyecek kadar zamanımız bile yok. En ağır hastalıklar kanser ve verem değil. İstenmemenin, sevilmemenin bunlardan da ağır bir hastalık olduğunu düşünüyorum.

Dolayısıyla, en ağır hastalıklar kanser ve (o zamanlar henüz alt edilmemiş) verem de dahil olmak üzere bedensel hastalıklar değil; acıdan, şefkat yoksunluğundan, sevgi ve dostluk yoksunluğundan, gönül fakirliğinden ve kuraklığından, özellikle de yalnızlıktan, kaygımızın ve umutsuzluğumuzun olası nedenlerine ilişiveren ruhun yalnızlığından ve sosyal yalnızlıktan doğan hastalıklardır. Kalkütalı Teresa'nın bu sözlerinde, bu mektuplarında ruh ve beden acısıyla ilgili olarak, pek çok psikiyatrik metindekinden daha yüksek bir duygusal katılım ve psikolojik kavrayış mevcuttur. Peki, ama yalnızlığa karşı, acıyla ve fakirlikle, umutsuzlukla ve yaşamı anlamsız bulmakla mühürlenmiş yalnızlığa karşı ne yapmak lazımdır? Buna ilişkin olarak, bir kez daha, son defa, Kalkütalı Rahibe Teresa'nın sözlerini alıntılamak isterim.

> Fakirlerimiz yüce insanlar, çok sevgideğer insanlardır. Acımamıza ya da merhametimize ihtiyaçları yok. Anlayışlı sevgimize ve saygımıza ihtiyaçları var. Fakirlere bizim için önemli olduklarını, onların da Tanrı'nın sevgili eliyle sevmek ve sevilmek üzere yaratıldıklarını söylemeye ihtiyacımız var.

Ancak böylesine sade ve aydınlatıcı sözler, yoksunluk ve acının esiri olan kişilere olumlu bir tanıklıkta bulunmamızı sağlayacak

gerek insani gerekse psikoterapik tutumun ne olduğunu anlamamıza yardımcı olmaktadır; bu sözler, teorik ve soyut açıklamalar şeklinde kalamaz; bunlara, tıpkı kendi hayatını son sırada yer alanları, fakirleri sevmeye adamış, kendini vermenin ve lütfun büyük ateşiyle yanmış Kalkütalı Teresa'nınki gibi somut eylemler, zorlu psikiyatri alanında da, hiç olmazsa, umut tutkusu ve dinleme tutkusu eşlik etmelidir. Bu tutkular, içimizde, fikrimizde ve hareketlerimizde Leopardivari bir şekilde mevcut değilse, yalnızlığı farklı farklı şekillerde ve türlü türlü saplantılarla saran engelleri aşmamız ve ufalamamız mümkün olmaz.

Açık ki, bu sayfalar içsel yalnızlığa, yaratıcı yalnızlığa, ruhun manzarası mahiyetindeki yalnızlığa *değil de*; can yakan, çok can yakan yalnızlığa, sakınılmak istenen, tecridin ve acının sessizliğinde çığlıklar atan yalnızlığa ayrılmıştır.

Manastır Yalnızlığı

Muhteşem bir Benedikten manastırında seçer gibi olduğum yalnızlığın, yalnızlığın mistik yönleri hakkında birkaç düşünceyi, Jean Guitton'un sözlerini[48] alıntılayarak ifade etmek isterim:

> Zira yaşamın patırtısının tam ortasında karşılaşılmış kişilerin arasında bir ayrım yapmak için bir günü yalnızlık içinde geçirmek yeterlidir: Bazı kimselerin çehresi kararır, yalnızlık izini taşıyanların yüzlerinin ise parladığı görülür. Her yalnızlıktan, sessizliğin taşlarıyla inşa edilmiş, görünmez bir manastır yükselir.

Yalnızlıkla dalgalanan yüzlerin, yalnızlığın izini taşıyan yüzlerin, büyük içsel yalnızlıklarından dolayı yanık ve değişime uğramış bakışlar ışıyan yüzlerin, sessizlik ve yalnızlıktan söz eden yüzlerin, içimizde umut uyandıran, kalbin kaygılarını, huzursuzluklarını kurutan ve de yalnızlığın derin ve gizemli kıldığı yüzlerin parladığını nerede gördüm? Bu yüzleri ve bu

48 J. Guitton, "La solitudine e il silenzio", *Il silenzio*, Haz.: M. Baldini, La Locusta, Vicenza 1987.

yalnızlığı, yaydıkları ışıltı ve huzuru, bir Benedikten manastırında görebildiğimi söyleyebilirim ancak. Bu manastır, San Giulio Adası'nda filizlenmiştir ve varlığını halen sürdürmektedir. Ada, gece gündüz bir renk cümbüşünün içinde yer almaktadır, uzaklardaki Alp Dağları'nı, hele ki hiç erimeyen karları ve hayretli sessizliğiyle gölün Traklvari masmavi sularına yansıyan Rosa Dağı'nı örtmeyen tatlı ve narin tepelerle çevrili Orta Gölü'nün üzerindedir. Sessizlik taşlarıyla inşa edilmiş manastırın yalnızlığı, ancak Etty Hillesum gibi göğe, umudun kayan yıldızlarını arayarak bakmayı bilenler tarafından gözle görülmez gerçekliğiyle görülebilir. Manastırı hepimiz görebiliriz, tabii, ancak oradaki yalnızlığın ve sessizliğin kıvılcımlı izlerini hepimiz fark edemeyiz. Zamanla taşlaşmış olan devasa manastırda gece ve gündüz yanan meşalelerden pek de farklı olmayan, duanın ve tefekkürün yanıp tükenmeyen çalısına* bağlanmış, birbirine örülü sonsuz yalnızlıklar gizlendiğini hepimiz hayal edemeyiz.

Adadaki Benedikten rahibelerinin hayatma eşlik eden yalnızlığa ve yalnızlıklara dair hangi imgeleri ve hangi izleri kavrayabilirim?

Adanmış hayatın ve günlük hayatın esaslı konularını, sonsuzluk denizinde, umudun sonsuzluğunda ve bekleyişin sonsuzluğunda okuyan ve dinleyenlerin kalbinde yoğun bir mistik sıcaklık uyandıran, bu konuları büyük bir ruhsal derinlikle ele almış Rahibe Anna Maria Cànopi'nin kitaplarını, metinlerini, içe bakışlarını okudum ve biliyorum. Ancak, onunla birlikte yaşayan ve bazilikada, yıllarca çağrı** sırrının eğitimini aldıktan sonra, manastırın yalnızlığına daimi olarak dalıp dünyadan vazgeçme-

* *Yanıp tükenmeyen çalı*: Eski Ahit, Çıkış Kitabı'nda (Bap 3) Rabbin meleğinin bir çalı ortasında ateş alevinde Musa'ya görüldüğü yazılmaktadır. Çalı yanmakta ancak tükenmemektedir. Ateş, Tanrı'yı simgelemektedir; çalının yanması ancak tükenmemesi, İsrailoğullarının bir arınmadan geçtiklerini ancak çektikleri acının kendilerine bir yıkım değil, bir kurtuluş getireceğini, Tanrı'nın lütfunun kendileriyle birlikte olduğunu ifade etmektedir. Arınma ve Tanrı lütfu mevcudiyeti bağlamında kullanılan bir kavramdır. (ç. n.)

** *Çağrı*: Hıristiyanlık terminolojisinde, genel bağlamda, bir görevi gerçekleştirmesi için Tanrı'nın belli bir insana yaptığı davet anlamına gelir. Çağrı; özel bağlamda, Tanrı'nın bir kişiye dinsel hayata adanması için yaptığı davettir. (ç. n.)

den önce, kesin vaatlerini verdikleri, o yüce adanma yemini ve ayin sırasında beliren simaları, diğer Benedikten rahibelerini tanımıyorum. Bu genç rahibeleri görünce, gizemli gülümsemelerle ışıyan yüzlerine ve gözlerine bakınca, sevdikleri kişilerden uzaklaşırkenki o kararlı ve net seslerini dinleyince, sahip oldukları umudun, sadece kendileri için değil de, her birimiz için taşıdıkları umudun ışığı, parıltısı karşısında büyülenmeden edemedim. Bununla birlikte, onların gözlerinde seçiliveren, görünmez ve dile getirilmez olana yönelik hayret hissi içeren tefekküre de kayıtsız kalmam olanaksızdı. Bizler Rab'de kurtulduk: Yüzleri ve bakışları, gülümseyişleri ve duaları, yalnızlıkları, iman ikrarları bitip de ışık uçurumlarına ve manastırın sessizliğine dalınca onlara eşlik eden büyük içsel yalnızlıkları, bu kurtuluşun dillere sığmaz bir tanıklığıdır. Dünyevilik ve geçicilik izleriyle dolu olan ve tükeniveren gündelik umutlarla hiçbir alakası bulunmayan bir umuda anlamlı bir tanıklıkta bulunan şey, Benedikten rahibelerinin sadece yüzleri ve bakışları değildir; sessizlikle kaplı bazilikada nurlu ve baş döndürücü bir biçimde yükselen sesleri, Gregoryen ilahileri de bu umuda: Charles Péguy'un[49] gayet güzel bir şekilde betimlediği bu sonu olmayan *Espérance**a tanıklık etmektedir.

Bugün, dünyayı terk ederek, manastırlarının yalnızlığına ve sessizliğine dalmış olan üç Benedikten rahibesinin hangi ruh hallerini, hangi duyguları, hangi beklentileri, hangi içsel deneyimleri, hangi umutları, hangi önsezileri yaşadıklarını ancak hayal edebilirim. Tüm zamanların mistiklerinin görür gibi oldukları ve de sonsuzluğu, dile getirilemez olanı açımlayan eşsiz sözcüklerle betimledikleri Tanrı ile karşılaşma gizini bir kez daha düşünmekten kendimi alamam. Duaya ve Komünyon'a, aynı zamanda da dünyada çekilen sıkıntı ve acılar karşısında insan dayanışmasına açık olan Benedikten ya da Karmeliten manastır hayatında var olan bu öylesine derin ve köklü, öylesine esrarlı ve tutkulu varoluşsal ve ruhsal dönemeçleri anlamamızı sağlayan herhangi bir psikolojik açıklama yoktur. Bu dönemeç, bu *metanoéo*** ancak yalnızlıkla, asla kendi içine kapalı

49 C. Péguy, *Oeuvres poétiques complètes*, Bibliothèque de la Pléiade, Paris 1975.

* Fr. Umut (ç. n.)

** Gr. Tövbe; insanın zihniyetini ve emelini değiştiren itki. (ç. n.)

olmayan, Tanrı Sözü'nü dinleyerek sürekli dönüşen ve yenilenen bir yalnızlıkla mümkündür. Dile getirdiğim bu düşünceler; kavurucu ve billur gibi buzlu bu Ocak gününde, duyguyla ve mistik hayretle mühürlenerek manastır hayatına adandıklarını gördüğüm üç Benedikten rahibeyle ilgili değildir sadece; Aziz Benedetto'nun ideallerini gerçekleştiren her bir rahibeyle de ilgilidir. Her birinin yalnızlığının ucu sonsuza dek uzanmadan; yalnızlıkları, duanın ve çalışmanın günbegün iç içe girdiği yaratıcı bir yalnızlığa dönüşmeden edemez. Ve, bizlere, Georges Bernanos'un *Journal d'un curé de campagne* (Bir taşra papazının güncesi) romanının başkahramanının ölürken söylediği sözleri düşünmek kalır sadece: *"Qu'est-ce que cela fait? Tout est grâce."**

Bir Sonuç

Yalnızlık, yalnızlığın başkalaşımları ve özellikle de, içsel yaşamın, bir manastırın sessizliğindeki mistik yaşamın ya da Kalkütalı Teresa'daki gibi günlük hayatın içinde yer alan mistik yaşamın hassas ve esrarlı topraklarından doğan yalnızlık gibi sonu olmayan bir konunun bir sonuç bölümü olamayacaktır, belki de. Bunu şu anlamda söylüyorum: Ancak, sürekli yinelenen bir duyguyla bakışlarımızı, kendi benimizin sınırlarına hapsolmuş dünyevi bakışlarımızı, mistik deneyimlerin uçurumuna yöneltebiliriz. Kuşkusuz ki, yalnızlığın anlam ufukları, Ávilalı Teresa'da veya Kalkütalı Teresa'da farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Büyük İspanyol mistiğinin yalnızlığı Tanrı'yla diyaloğun kesintisiz önsözü, kaynağıdır; Kalkütalı Teresa'daki yalnızlık ise, içsel ve çölsel bir boşalma ve ruhun karanlık gecesi deneyimine götürmektedir. Her halükârda, Tanrı'ya duyduğu keskin hasret, sonsuzluğa dair umutsuz özlem ve tutkulu arzu baki kalmaktadır. Kalkütalı Teresa, belki de, bu sayede, yalnızlığın karanlık yollarında gizlenen acının ve fakirliğin donmuş izlerini, yalnız olmayı en derinden kavramış ve bilmiştir.

* Fr. Nedir bu? Her şey lütuftur. (ç. n.)

III. İçinden Geçmiş Olduğumuz Karaltılar

Geri gelemeyecek Şeyler vardır, çeşitlidir–
Çocukluk – bazı Umut şekilleri – Ölmüş olanlar –
Ama Sevinçler – İnsanlar gibi – bazen Yolculuk yaparlar ya –
Yine de kalırlar –
Arkasından ağlamayız Yolcunun – ya da Denizcinin –
Hoştur Rotaları –
Bize uzun uzun anlatacaklarını düşünürüz
Buraya döndüklerinde –
"Burası!" Tipik "Buralar" vardır –
Belirlenmiş Mevkiler –
Yerinde durmaz ki Ruh –
Durmaz O – kaç Kulaçta da olsa
*Kendi Öz Yurdu –**

* *The Poems of Emily Dickinson (Reading Edition)*, Haz.: R. W. Franklin, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts [ABD] ve Londra [İngiltere], 1999, Şiir no: 1564, Çev.: Selahattin Özpalabıyıklar.

1. Şiirsel İmgelemin Yalnızlığı

Psikiyatri; içsellik, öznellik, içimizde var olan sonsuz duygulanım, deneyim ve şiirsel yaratıcılıktan doğan esinlenme şekillerini araştırmadan *edemez;* şiirsel yaratıcılık, sadece şiirlerde değil, düzyazı metinlerinde ve de şiirsel yaratıcılıktan uzak olmayan bir yaratıcılıkla mühürlenmiş bazı mektuplarda da ışıldar. Yalnızlıkla ilgili düşüncelerde sınır yoktur; ve şimdiye dek söylediklerime, bazı şiirlerden ve mektuplardan doğan düşüncelerimi eklemek isterim. Atıfta bulunacağım şiirler Francesco Petrarca, Giacomo Leopardi, Emily Dickinson, Rainer Maria Rilke ve Antonia Pozzi'ninkiler, mektuplar ise Rilke'nin genç bir şaire yazdıkları olacaktır. Yalnızlık gibi geniş ve sorunsal bir konunun anlam ufuklarına biraz daha yaklaşabilmek, ancak şiir de dahil olmak üzere farklı bakış açılarından bakmakla mümkün olabilmektedir. Paul Celan'ın[50] şu sözü unutulmamalıdır:

> Şairler: Yalnızlığın son kouruyucuları.

Büyük İçsel Yalnızlık

Genç Bir Şaire Mektuplar'da[51] Rainer Maria Rilke yalnızlık üzerine, hülyalı ve şiirsel bir düzyazıyla ifade ettiği muhteşem fikirler geliştirmiştir. 23 Aralık 1903'te Roma'dan yazdığı bir mektupta şöyle demektedir:

50 P. Celan, *Microliti*, Zandonai, Rovereto 2010.

51 R. M. Rilke, *Genç Bir Şaire Mektuplar*, Çev.: Kâmuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul 2001, 2. basım.

> Noel yaklaşıyor, bir selam yollamadan edemedim size. Yalnızlığınıza her zamankinden güç katlanacağınız bayram günlerinde sizinle olacak selamım. Ama yalnızlığınızın büyüklüğünü de duyumsarsanız buna sevinin; çünkü diye sorun kendinize, büyüklüğü içermeyen bir yalnızlık neye yarar? Topu topu *tek* bir yalnızlık vardır, o da büyüktür, kolay katlanılacak gibi değildir. Dolayısıyla, herkesin yaşamında öyle saatler vardır ki, insan yalnızlığı verip ne denli yavan ve ucuz olursa olsun bir beraberliği almak ister karşılığında; iyi kötü ilk rastlayacağı kişiyle, en sıradan bir kişiyle sözde birazcık bir anlaşma uğruna yalnızlığı elden çıkarmak ister...

Kuşkusuz ki yalnızlık, insanın dinlenilmek, kendinden-başkalarıyla diyalog içinde olmak ya da hiç olmazsa kendi yalnızlığını başkalarıyla paylaşmak ihtiyacı hissettiği o saatlerde, Noel gibi zamanlarda, daha da acılı ve can yakıcı olmaktadır. Ancak yalnızlık, zahmetli bir şey olsa da, hayatın bir parçasıdır; öte yandan, sahip olduğu derin anlamlar, kendi içselliğimizin sırlarıyla yüzleşmemizi sağlayan anlamları da yadsınamaz. O halde yalnızlık dediğimiz nedir? Onu, kendinde olmanın, dünyadan kopmanın, acının ve umudun kaynağı oluşuyla, ikilemli yönleriyle nasıl tanımlayabiliriz? Yalnızlığın sınırları ve türleri bu mektubun bir başka yerinde de çok güzel bir şekilde ortaya çıkmaktadır; öyle ki tekrar tekrar okunduğunda bile daima hayretli bir sarsılma ve bekleyiş hissi uyandırmaktadır; bu bekleyiş, bizim de yalnızlığın anlam ufuklarını yaşayabileceğimiz saatin bekleyişidir.

> Ama belki de yalnızlığın büyüdüğü saatlerdir bunlar; çünkü onun büyüyüşü de tıpkı oğlanların büyümesi gibi birtakım acı ve sancılarla gerçekleşir ve baharın ilk günleri gibi hüzünle dolup taşar. Ancak, şaşırtmasın bu sizi. Bizlere gereken yalnızlıktır, büyük, içsel bir yalnızlık. Kendi içine yürümek ve saatler boyu kimselere rastlamamak... İşte erişilmesi gereken şey bizler için. Erişkinler büyük ve önemli buldukları nesnelerle sarmaş dolaş sağa sola koştururken, yalnızlık içinde yaşayan bir çocuk gibi tıpkı, erişkinlerin hamaratlıklarına bir anlam veremeyen ve yaptıkları işlerden bir şey anlamayan bir çocuk gibi.

Yalnızlık böylelikle, kendi içselliğimizin baş döndürücü derinliklerine inen ufuklarda çocukluk dönemi ve hatıralarla, ışık ve gölgelerle, arzu ve lütuflarla beslenir.

> İçinizde taşıdığınız dünyayı düşünün, sevgili dostum ve bu düşünmeye dilediğiniz adı verin. İnsanın kendi çocukluğunu anımsaması diye niteleyebilirsiniz bunu ya da insanın kendi geleceğine karşı duyduğu bir özlem diye gösterebilirsiniz. Ancak, içinizde yekinip kalkana karşı uyanık bulunun, çevrenizde algıladığınız her şeyin üstünde yer verin buna!

Yalnızlık, önümüze açılan bir uçurumdur: Bizi emer ve sırrına erilmez büyüleriyle sarıp sarmalar. Yalnızlık, onun farkına varmadığımızda da, *kaderimizdir*; ve Maria Rilke, İsveç'ten 12 Ağustos 1904'te genç şaire yazdığı bir başka mektupta bize bununla ilgili önemli ve kendinden geçirici şeyler söylemektedir.

> Yine yalnızlık konusuna dönersek, gerçekte ortada bizim seçmemiz ya da seçmememize bağlı bir şeyin bulunmadığı giderek daha açıklık kazanmaktadır. Yalnızız *bir kez*. Hani aldanabilir, durum hiç de böyle değilmiş gibi davranabiliriz. Hepsi o kadar. Oysa yalnız olduğumuzu görmek, hele böyle bir görüşten yola koyulmak ne kadar daha yerinde bir davranıştır. Doğru, başımızın döneceği kuşkusuzdur; çünkü gözlerimizin üzerinde dinlenegeldiği tüm nesneler çekilip alınacak elimizden, artık yakın diye bir şey kalmayacak ve tüm uzaklar sonsuz uzak'a dönüşecektir. Kim odasından alınır da önceden hemen hiç hazırlıksız, bir geçiş dönemi yaşamadan götürülüp ulu bir dağın doruğuna bırakılırsa, aynı baş dönmesini duyacaktır ister istemez: Eşine rastlanmadık bir güvensizlik, o isimsiz'in ocağına düşmüşlük duygusu canına okuyacak, bir yerlerden aşağılara düştüğünü, boşluğa fırlatılıp atıldığını ya da binbir parça edildiğini sanacaktır: Artık beyni ne kuyruklu bir yalan uydurmalı ki, duyularının yardımına koşup onları bir açıklığa kavuşturabilsin.

İç dünyamızın uçsuz bucaksız alanlarıyla bizi yüzleştiren bir deneyim olarak yalnızlığın köktenliği ve baş döndürücü derinliği,

barındırdığı manzara ve tezatlarla, kaygı ve uzaklıklarla nasıl daha iyi bir şekilde ifade edilebilir ki? Bu sayfaları okuyup (tekrar tekrar okuyup da), taptaze güncelliğini ve altüst edici yoğunluğunu, duygusal sıcaklıklığını ve lirizmini kavramamak, hissetmemek mümkün müdür? Ancak bu mektupta, yalnızlık olgusu anlamsal nihai ufuklarıyla yeniden ortaya çıkmaktadır. Simgesel varoluş nedeninin ışığında yaşanan her yalnızlığın sınırlarını aniden genişleten cüretkâr ve huzursuz edici sözlerdir bunlar.

> *Yalnız kişi* için tüm uzaklıklar değişir, değişir tüm ölçüler ve dağın doruğundaki o insan gibi alışılmadık birtakım kuruntular, tuhaf birtakım duygular içte doğar. Öylesine duygular ki, gelişip büyüyerek tüm katlanılabirliğin sınırlarını aşar gibidir. Ama işte *bunu* da yaşamamız gereklidir bizim. Kendi varlığımızı alabildiğine *geniş kapsamlı* bir nesne gibi görmek zorundayız; bu varlık içinde her şeyin, o ana dek işitilmedik şeylerin bile gerçekleşmesi mümkündür. Doğrusu bizlerde aranan tek cesaret: En acayip, en şaşılacak, en açıklanamaz şeyler karşısında gözüpek davranmaktır.

Söylediklerimin eşiğinde, böylelikle, karşımıza hemen, Rilke'nin yalnızlığın karmaşık fenomenolojik ve antropolojik, psikopatolojik ve felsefi bütününe yaklaştırıveren esrarlı ve baş döndürücü düşünceleri çıkmaktadır ve Rilke'nin büyük önsezileri, yalnızlık arayışında bakmak istediğim sabah yıldızlarıdır, umudum bu yöndedir: Yalnızlık, her mistik deneyimin ön şartı da olan varoluşsal bir koşuldur. Örneğin, Westerbork'taki Hollanda toplama kampmdayken taş kesmiş olan ve iç dünyasında yalnızlığın, iç sızlatan ve kurtarılabilir de olsa bir umutsuzluğun kök saldığım söyleyen, sonradan da Auschwitz'e ölmeye gidecek olan Etty Hillesum'unki böylesi bir iç durumdur:

> İçimde geniş ırmaklar akıyor, ulu dağlar yükseliyor. Huzursuzluğumun ve kaybolmuşluk hissimin çalılarının arkasında huzurumun ve teslimiyet hissimin geniş ovaları uzanıyor. İçimde her manzara var, şimdi pek çok yere sahibim, içimde yeryüzü de var gökyüzü de.

Bu takatsiz ve ışıl ışıl sözlerde Rilke'nin yankıları mevcut değil midir yoksa?

Yalnız ve Düşünceli

Şiirsel imgelem, psikiyatrinin ve hatta felsefenin değinmeyi bile hayal edemediği *Stimmung*, ruh hali, yaşam tarzı mahiyetindeki yalnızlığın bazı manidar yönlerini yakalamamıza yardımcı olmaktadır.

Francesco Petrarca'nın *Canzoniere*'sindeki[52] yalnızlık; yıllar öncesinde kalmış lise zamanlarımdan bu yana hiç kararmamış, hiç silikleşmemiş, kıymetli taşlar misali o sözleriyle belleğimde yeniden parlamaktadır.

Bu mükemmel sonede olduğu gibi:

> Yalnız ve düşünceli, en ıssız kırları
> tartarak geçerim yavaş, ağır adımlarla
> ve dikkatle bakarım kaçmak için
> insan izi kalmış her kumdan.
>
> Başka sığınak bulamam kendimi sakınacak
> belirgin fark edişlerinden insanların,
> çünkü hareketlerimde, neşesi yitmiş,
> dışardan okunur içimde nasıl yandığım.
>
> Öyle ki, sanırım artık dağlar ve kıyılar
> ve ırmaklar ve ormanlar bilir ne halde
> hayatım, başkalarından saklanan;
>
> ama gene de öyle sarp, ne öyle yabanıl yollar
> aramayı bilirim, Aşk'ın hep yanıma gelip
> benimle konuşmayacağı ve benim onunla.

Bu harika sonenin *leitmotivi* yalnızlıktır ve orada, şairin yüzündeki neşesizliği, aşkla nasıl da yandığını hemencecik fark ede-

52 F. Petrarca, *Canzoniere*, Çev.: Kemal Atakay, YKY, İstanbul 2002.

cek gözlerden kaçınmasını sağlayan yalnızlık vardır sadece. Şairi yalnızlığa sığınmaya sevk eden korku budur ve duyguları diğer insanlardan gizli kalır; gömüldüğü içsel durumun ne olduğunu sadece doğa bilmektedir. Yalnızlık aşka bir telafi bulmak için de aranmaktadır; ancak çetin ve yabani patikalar fayda etmez: Aşk şairle konuşmayı sürdürür.

İçsel yalnızlık ve dışsal yalnızlıktan ibaret olan yalnızlık, Francesco Petrarca'nın içselliğinde, uçsuz bucaksız içsel hayatında, olağanüstü bir çağdaşlık gösteren bir dille kök salmıştır ve şiirin temaları, hem dünün hem de bugünün hem yakıcı hem de soğuk temalarıdır.

Kadim Kulenin Tepesinden

Giacomo Leopardi'nin şiirsel düşüncesi, hayatta yer alan büyük meselelere, yaşamanın ve ölmenin anlamıyla ilgili eziyetli düşünümlere, muazzam bir şekilde ele alınan yalnızlığın uçsuz bucaksız konularına uzanır. *Leitmotivi* yalnızlık olan *Şarkılar*'dan[53] söz ederken, en yoğun ve esrarlı, en lirik ve güzel şiirlerden biri olan *Yalnız Serçe*'ye değinmeden edemem.

Şiirin ilk iki kıtası şöyledir:

Kadim kulenin tepesinden,
Münzevi serçe, köye
Gidersin cıvıldayarak gün ölünceye dek;
Ve gezinir ahenk vadide.
Çevreyi sarmış bahar
Havada ışıldar ve kırlarda sevinçle coşar,
Göz gördü mü, yüreği bir hoşluk sarar.
Duyarsın kuzuların melediğini, seslerini ineklerin;
Diğer kuşlar şen şakrak, yarış peşinde,
Açık gökte dönüp durur yüz kere,
Kutlarlar altın çağlarını;
Sen bir kenarda, düşünceli, seyre dalarsın hepsini;

53 G. Leopardi, *Poesie e prose, Tutte le opere di Giacomo Leopardi I*, Haz.: F. Flora, Mondadori, Milano 1973.

Eşlik etmez, uçmazsın,
Neşeyle dolmaz için, sakınırsın eğlenceden;
Cıvıldarsın ve böylelikle geçer
senenin ve ömrünün en güzel çiçeği.

Ah, ne de benzer
Halim haline! Eğlence ve kahkaha,
Taze yaşların tatlı yuvası,
Ve gençliğin kardeşi,
İlerlemiş günlerin acılı iç çekişi, aşk
Bilmem nasıl, hiç ilgilendirmez beni; hatta onlardan
Kaçarım neredeyse uzaklara;
Neredeyse ırak ve yaban kalırım ben
Doğduğum bu yere,
Geçerim kendimce baharımı yaşamaktan.
Akşama teslim bu günde,
Kutlama âdettendir köyümde.
Duyarsın berrak gökte çınladığını çanın,
Duyarsın sık sık tok sesini gürleyen namluların,
Yankılanır uzaklarda evden eve.
Şenlik için kuşanmış
Köyün gençleri
Evlerinden çıkıp koyulurlar yollara;
Bakışıp dururlar ve neşelenir yürekleri.
Ben münzevi
Ve uzak kalırım, çıkarım köyün bu yakasından,
Her eğlence ve oyunu
Ertelerim başka bir zamana ve bakışım
Asılıyken günlük güneşlik havaya
Yara alır güneşten, o dağların arasından,
Dingin günün ardından,
Batıp giderken söyler gibidir,
Mesut bahtiyar gençliğin neredeyse yitip gittiğini.

Leopardi'nin sözlerindeki bu dile gelmez semantik genleşme ve kalbimize daimi olarak süzülüveren bu parlaklık karşısında, yalnızlıkla ilgili olarak benim dile getirdiğim sözler de, psiki-

yatrinin sözleri de çözülüvermekte, un ufak olmaktadır. Yalnızlık, bu şiirde simgesel bir şekilde, bitkin düşmüş bir melankoliyi sıyıran seyrek gölgelere nüfuz etmiştir ve *Zibaldone*'nin meşhur sayfalarında melankolinin şiirsel yaratıcılığın kökenindeki kökten önemi kuramsallaştıran da Leopardi'nin kendisi olmuştur. Ancak, ben, şimdi, kendisinin *Zibaldone*'de[54] yalnızlıkla ilgili yazmış olduğu muhteşem şeylerden bir kısmını alıntılamak isterim.

> Yanılsamadan çıkmış, yorgun, uzman, bütün arzuları tükenmiş insan, yalnızlıkta yavaş yavaş yine güç bulur, kendine gelir, hani neredeyse tenine, nefesine kavuşmuş gibi olur ve içinden zekâ fışkırsa ve pek talihsiz de olsa, ama az ama çok coşkulu bir şekilde, dirilir.

Bunun nedenleri:

> Yoksa bu gerçeği bildiğinden mi olur? Yo, hayır, gerçeği unutmaktan olur bu, deneyimlediği ve gördüğü şeyler duyumlarından ve zihninden uzak kalmış, hayallerden geçmiş, dolayısıyla güzelleşmiş, farklı ve müphem imgelere bürünmüştür. Ve insan gene ummaya ve arzulamaya ve yaşamaya koyulur ve sonradan her şeyi yine yitirir ve yeniden ölür, ama dünyaya yeniden dahil olacak olursa, öncekinden bir hayli erken ölür.

Yalnızlığa övgü:

> Sözü edilen değerlendirmelerden çıkan budur: İnsan ne kadar hikmetli ve bilgeyse, yani ne kadar bilgiliyse ve gerçekliğin mutsuzluğunu ne kadar hissediyorsa, bunu ona unutturan ya da gözlerinin önünden bunu çekip alan yalnızlığı da o kadar sever.

Kuşkusuz ki, Leopardi'nin büyük ve eşsiz şiirinin kuramsal kaynağı budur.

54 G. Leopardi, *Zibaldone di pensieri*, I e II, Ed.: F. Flora, Mondadori, Milano 1973.

İnmeye Cüret Edilemeyen Yalnızlık

Öyle yalnızlıklar vardır ki, melankolinin hafif ve nostaljik kanatlarıyla hareket eder, depresyona dönüşmez, Leopardi ve Dickinson'ın, Rilke'nin ve Bachmann'ınki gibi içli bir *Stimmung*, bir ruh halinin sınırları içinde kalır; kırılgan ve narin, canlı ve elemli, sessiz ve alacakaranlık, duyarlı ve hassas, içsel ışıkla ve zaman zaman sırrına erilmez bir gizle kaplı yalnızlıklardır bunlar. Böylelikle de yalnızlıktan doğan, konularını yalnızlıktan alan şiirler vardır.

Yalnızlık, Emily Dickinson'ın yaşam tarzını ve lirik üslubunu belirlemiştir: Tıpkı bu şiirde olduğu gibi:

Yalnızlık Kişinin inmeye cüret edemediği –
Ve Mezarında anlamak için çevresini
Yoklaması gibi ancak
Tahmin yürütebildiği –

En kötü korkusu onun Yalnızlık
Kendini görmesin diye –
Ve yok etmesin kendi önünde
Sadece bir inceleme için –

Gözlenemez bu Dehşet – sadece
Kenarından geçilir Karanlıkta –
Askıda kalmış Bilinçle –
Ve Kilit altındayken –

Korkarım ki bu – Yalnızlıktır –
Ruhun Yaratıcısı
Onun Mağaraları ve Dehlizleri
Aydınlat – ya da mühürle –[55]

55 *The Poems of Emily Dickinson (Reading Edition)*, Haz.: R. W. Franklin, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts [ABD] ve Londra [İngiltere], 1999, Şiir no: 877 ve şiir no: 1696, Çev.: Selahattin Özpalabıyıklar.

Gizemli ve yer yer de acımasız bu mısralardan yalnızlığın karanlık ve acıklı hatları doğmaktadır. Yalnızlığın sahip olduğu binbir çehre arasında, aydınlık ve acılı, tefekküre yönelik ve kaygılı, nostaljik ve umuda açık olanlarının yanı sıra, derinliğine dalınmaya, bakılmaya, hatta hatta görüntüsünü yoklamaya cüret bile edilemeyeni vardır. Emily Dickinson acılı ve ateşli, su gibi ve cüretkâr bir içe bakışın uçurumlarından fışkırır gibi duran bu karaltılı ve kapalı anlatımlı şiirinde, kendi kendine "Bu durumda ne olur?" diye sorar; yanıt, yalnızlığın o anlarda kendine bile bakamadığıdır: Korkuya ve ölüme gömülmüştür çünkü.

Kuşkusuz ki, imgelerin gizemli bir ritimle ışıldadığı yalnızlıkla ilgili bir başka şiiri daha da esrarlı ve hafiftir.

Mekânın bir ıssızlığı vardır
Denizin bir ıssızlığı
Issızlığı Ölümün, ama hepsi de
Kalabalık sayılır kıyaslandığında
Daha engin olan o yerle
Bir ruhun kendine açtığı
O kutup mahremiyetiyle –*

Her birimizin içinde yalnızlığın yarattığı bir mekân vardır; denizin enginliğiyle ölümün sessizliği ahenkle yalnızlığa yansır, ancak en derin yalnızlık, uç bir gizliliğe kapanıp da, sonlu da olsa kendi sonsuzluğunda kendi kendisiyle yüzleşen, kendi sınırları tarafından engellenmiş olan, hatırlanması olanaksız sınırlarıyla sadece sezilmiş olan ruhun yalnızlığıdır.

Acı, beden acısı ve ruh acısı, sevdiğimiz bir kişinin kaybını izleyen ani ve yürek dağlayan acı, zaman zaman beraberinde hiç kapanmayacak yaralar getiren hastalık acısı, bizi hayata ve hayata dair genel algımıza karşı yabancılaştıran acı, aşılmış ve dönüşmüş acı, uçurumun eşiğine götüren acı, hırsız ve hokkabaz olan acı, dili olmayan acı, Emily Dickinson'ın bazı şiirlerini ateşli ve göz kamaştırıcı bir şekilde kateden muhteşem metaforlardan bazılarıdır. Kendini hiç tekrarlamaz, aşırı duygusal meyil de göstermez; kırılmış yüreği, acı ve yitmişlik izlerini taşıyan bu süreçte ıstıraba

* Bkz. s. 19

aşina bir başka yüreğe açtır. Lirik ifadelerle dolu bu dönmedolapta, her birimiz, hayatını yaralamış ve zaman zaman da hayatında silinmez ve karanlık olarak varolmayı sürdüren bir şeyde kendimizi bulmadan edemeyiz. Bunlar gerçekten de çok güzel, büyüleyici şiirlerdir; hayat boyunca, özellikle de hüzün elle tutulmaz ve sessiz, esrarlı ve kırılgan bir şekilde içimize çöküp de bizi yalnızlığın karaltılı göllerine sevk ettiğinde okumamız geren şiirlerdir. Emily Dickinson'm parçalanmış sözleri, metafizik sonsuz yankılarıyla da dayanmamıza yardımcı olmaktadır.

Biz Yalnızız, Korku Yalnızıyız

Yine Rilke: Westerbork Toplama Kampı'nda bile eserlerini okumaya devam eden Etty Hillesum'un hayatma eşlik eden şiirsel sözler yine ona ait. Şiirlerinde akıveren konular sayısızdır ve yaşamak ve ölmekle, kaygı ve umutla, sessizlik ve yalnızlıkla ilintilidir.

Aşağıdaki, kendisinin gençlik şiirlerinden biridir:[56]

> Biz yalnızız, korku yalnızıyız,
> bir başkasındadır tek dayanağımız,
> her söz bir orman gibi olacak
> bizim bu yolumuzda.
> İstem, sadece rüzgârdır
> bizi iten, döndüren ve kovalayan,
> biz kendimiz
> filizlenen özlemin kendisiyiz.

Bizi acılı ve esrarlı olan, korkuya eşlik eden yalnızlıktan ancak *başkası*nın mevcudiyeti, başkasıyla ilişki içinde bulunmak kurtarabilmektedir ve sözler, yürüdüğümüz her yolda orman misali, gizlenme ve tefekkür yeri olacaktır. İstem, bizi uzaklara, görünmez hedeflere götüren rüzgârın metaforu oluvermektedir; olağanüstü güzellikteki son iki mısra ise, kırılgan ve uçup kaçıcı şekilde filizlenen bir özlemin doruklarındadır.

56 R. M. Rilke, *Poesie (1895-1908)*, I, Ed.: G. Baioni, Einaudi, Torino 1995.

İmgeler Kitabı'nda,[57] Rilke'nin büyük şiir dizisinde, gerek başlığında gerekse içeriğinde çok güzel ve büyüleyici imgelerle yalnızlıktan söz eden, yoğun ve karanlık duygusal yankılar uyandıran bir başka şiir daha vardır.

Yalnızlık bir yağmur gibidir.
Akşamlara doğru denizden yükselir;
uzak ve sapa düzlüklerden gelir,
çıkar gökyüzüne, onundur her zaman.
Ve gökyüzünden kente düşer ardından.

Yağmur olup alaca saatlerde iner,
sehere dönerken bütün sokaklar
ve aradığını bulmadan bedenler,
bezgin ve üzgün birbirinden kopar;
ve birbirine nefret dolu insanlar,
bir yatakta yan yana yatarsa:

o zaman akar yalnızlık ırmaklarca...

Paris'te kaldığı seferlerin birinde, bu büyük şehirde insanı yiyip bitiren terk edilme, sefalet ve yalnızlık sahnesinde Rilke'nin içinde uyanan kaygı şiire yansımış gibidir. Ancak ilk kısım, bize şiirin doğmuş olabileceği her somut koşulu aşan bir yalnızlığın muhteşem bir imgesini sunmakta ve yalnızlığın hiç beklenmedik ve asıl yönlerini kavratmaktadır. Bir yağmur gibi denizden göğe ulaşan ve gökten şehre inen bu yalnızlık, kanaatimce, yalnızlığın sonsuzluğuna ve dağılımına, her birimizin kalbine engel tanımaz şekilde yayılışına tanıklık etmektedir.

Akşam Olunca

Francesco Petrarca ve Giacomo Leopardi'nin yalnızlıkla ilgili meşhur şiirlerinden, onların baş döndürücü şiirsel derinliklerinden uzak olmakla birlikte, Leopardi'nin dillere sığmaz me-

57 *İmgeler Kitabı*, Çev.: Yüksel Pazarkaya, Cem Yayınevi, İstanbul 2009.

lankolisi tarafından yutuluvermiş bir şairdir Antonia Pozzi. Yalnızlık: Kendisine, yaşamı boyunca yaşadığı ve şiirlerinde dönüştürerek yansıttığı yalnızlık bağlamında da atıfta bulunmadan edemem. Ve yalnızlık, ister gölgede bırakılmış ve gizlenmiş, ister yürek paralayıcı ve can yakıcı şekilde olsun, onun bazı şiirlerinde hâkim düşünce konumundadır. Bunlardan birini, başlığında yalnızlık sözcüğü geçen, şairin daha on yedisindeyken yazdığı şiiri alıntılamak isterim: Bu, şairin, daha ergenlikten beri (güzellik, zekâ, refah ve dolu dolu ilişkilerden yana hiçbir eksiği yok gibi görünürken) büyük bir lirik ifade yeteneğine sahip olduğunu gösteren hayal gücünün simgesidir.

Kollarımda sızı ve takatsizlik:
Saçma bir istek, kendimden küçükmüş gibi
hissettiğim, canlı bir şeyi
sıkıca tutmak uğruna. Akşam olunca, aniden
kaçırmak ve ardından da, koşar adım götürmek isterim,
ağır yüklerimden birini;
onu korumak uğruna, karanlığa hücum etmek
isterim, tıpkı kayalara vuran deniz gibi;
onun için savaşmak isterim, öyle ki bana
bir hayat ürpertisi kalsın; sonra düşmek isterim,
sokakta, en dipsiz gecede,
ay ve kayın ağaçlarıyla yaldızlı
nemli bir göğün altında; kıvrılıvermek
bağrıma bastığım bu hayata–
onu uyutmak– ve kendim de uyumak isterim, en nihayet...
Yok: Yalnızım. Yalnız büzülüveriyorum
zayıf bedenimin üzerine. Fark etmiyorum,
sızlayan bir alın yerine, bir deli misali
dizlerimin gergin tenini öpmekte olduğumu.[58]

Bana öyle geliyor ki şiirin ilk kısmı acıklı bir yabancılık, yaşama şevkinin kaybı ve canlı, kıpır kıpır hayat dolu bir şeylerin umutsuz arayışı deneyiminin izini taşımaktadır: Antonia Pozzi

58 A. Pozzi, *Poesia che mi guardi*, Haz.: G. Bernabò - O. Dino, Luca Sossella, Roma 2010.

bunu, her türlü yoksunluğa ve uzaklığa karşı korumak istemektedir. Büyük bir hüzne bağlanan karanlık ve esrarlı imgelerdir bunlar, canlı olan bu şeyi, bu yükü yitirmemek konusundaki niyeti ateşli ve kararlıdır, ancak hayattaki hiçbir şeyin ulaşılabilir ve canlı tutulabilir olmadığının bilincine sahiptir. İkinci kısım ise hayatı kurtararak ve uyutarak, bağrına basma çabasıyla damgalanmıştır; öyle ki şair, yalnız olmanın tiz ve çığırtkan hissine kapılır: Üzerine kıvrıldığı, yanılsama kaynağı olan zayıf bedeniyle yalnızdır. Sızlayan bir alnı, kendinden-başkasının alnını değil, bir deli misali, kendi dizlerini öpmektedir. Bunlar hayatın anlamsızlığının, yanılsamalı her umudun sonunu ima eden metaforlar mıdır? Bu soruya verilecek yanıt yoktur.

Şiir ve Psikiyatri

Şimdi kendi kendime şu soruyu sormak isterim: Psikiyatrik bir kitapta sürekli şairlerden söz etmek, şiirlerden alıntı yapmak estetiği çok fazla ön plana almak mıdır yoksa? Bunlar, acıya ve hastalığa, acıyı ve hastalığı *düşünme* konusuna, yabancı değil midir?

Buna ilişkin olarak, 1939'da İtalya'dan ayrılıp Amerika Birleşik Devletleri'ne göç ederek New York Medical College'in Klinik Psikiyatrisi'nde profesör olan, sayılı ünlü İtalyan psikiyatrlarından, Musevi kökenli Silvano Arieti'nin yazdıklarına değinmeden edemem. Kendisi, psikotik deneyimler ile yaratıcı deneyimler arasındaki ilişkileri araştırdığı bir kitabında, çok güzel şeyler yazmıştır.

> Bana göre, şiir; günlük hayatı aşmamızı ve hiç umulmadık güzellikler ve hiç beklenmedik hakikatler bulmamızı sağlayan sihirli sentezlerden biridir. Sözünü ettiğim aşma durumu, dünyayı reddetmek anlamına gelmez. Sihir, dünyayı yeniden keşfetmemizi, Thomas Gray ile okyanusun hiç keşfedilmemiş karanlık mağaralarında değerli taşlar bulmamızı ve Richard Lovelace ile birlikte hapishane hücrelerinin parmaklarından ve duvarlarından geçmemizi sağlar. Statford-on-Avon'un

şairiyle, "ceviz kabuğuna kapanıp da, kendimizi sonsuz mekânın kralı hissetmemizi", bu yüce başkalaşımı, sağlayan şey, sihirdir.[59]

Psikiyatrinin sadece kuramsal değil, klinik dünyasını da değiştiren Ludwig Binswanger'in[60] ve V. E. von Gebsattel'in[61] ve de Silvano Arieti'nin andığımız eseri ile G. E. Morselli'nin[62] metinlerinde psikiyatri ile şiir arasında var olan karşılıklı konusal bağıntılar net bir şekilde vurgulanmıştır; bu kitaplar okunurken, bazı psikopatolojik deneyimlerin anlaşılması ve açıklığa kavuşması yönünde lirik sezinin oynadığı esaslı rol karşısında hayran kalmamak elde değildir. Yalnızlığın ve sessizliğin anlam ufukları hakkındaki söylemim Francesco Petrarca'nın ve Giacomo Leopardi'nin, Emily Dickinson'ın ve Rainer Maria Rilke'nin, Antonia Pozzi'nin ve daha başka alıntı yapabileceğim şairlerin şiirsel deneyimleri sayesinde zenginleşmekte, yalnızlığı yaşama biçimlerinin anlamlarına, duygusal yoğunluğuna, etki gücüne, derinliğine ve köktenliğine daha derinden bakılmasını sağlamaktadır: Şiirlerde, içselliğin, öznelliğin, yaratıcı imgelemin uçsuz bucaksız alanları harekete geçer; yalnızlık kavranılır ve gizli saklı kalmış olduğu dağ eteklerinden gün ışığına çıkarılır. Ancak sonsuz sayıdaki insan duygulanımlarını yansıtan içsellik ve öznellik konusu; delilikte var olan derinden derine insani olguları araştırmakla mükellef olan her psikiyatri dalının alanına (da) girmez mi?

Yalnızlık ve sessizlik gibi duygusal deneyimlerin kökenini, büyük şiirsel ilhamlar olmaksızın kavramak olanaksızdır.

(Paul Celan'ın şiire yüklediği ideal hedeflerin albenisini, psikiyatrinin hissetmemesi mümkün müdür?

59 S. Arieti, *Creatività. La sintesi magica*, Il Pensiero Scientifico, Roma 1990.

60 L. Binswanger, *Der Mensch in der Psychiatrie*, Neske, Pfullingen 1957; Schizophrenie, Neske, Pfullingen 1957; *Melancholie und Manie*, Pfullingen, Neske 1960; A. Warburg, *La guarigione infinita. Storia clinica di Aby Warburg*, Neri Pozza, Vicenza 2005.

61 V. E. von Gebsattel, *Christentum und Humanismus*, Klett, Stuttgart 1947; *Prolegomena einer medizinischen Anthropologie*, Springer, Berlin Göttingen Heidelberg 1954; *Imago Hominis*, Neues Forum, Schweinfurt 1964.

62 G. E. Morselli, *L'esistenza psicopatologica*, Minerva Medica, Torino 1975.

> Özgün şiir yazmak, otobiyografik bir şeydir. Şairin vatanı, kendi şiiridir, vatanı bir şiirden diğerine değişir. Uzaklıklar çok eski, ebedidir: Her şiirin kendini -miniminnacık- bir yıldız olarak ortaya koymaya çalıştığı o alan gibi sonsuzdur. Onun ben'i ile onun sen'i arasındaki uzaklık kadar da sonsuzdur. Köprü her iki yandan, her iki taraftan kurulur: Ortada, yol ortasında, ana direğin öngörüldüğü yerde, üstte ya da alttadır şiirin mekânı. Yukarıda: Görünmez ve belirsizdir. Altta: Uzak, sonsuzluğa uzanan bir geleceğin umudunun uçurumundadır.[63])

Şiir ve Felsefe

Psikiyatrinin, daha insani bir şekilde yaşanması için, sadece şiire değil felsefeye de ihtiyacı vardır; felsefenin de şiire ihtiyacı vardır. Felsefi düşünce ile şiirsel yaratıcılık, düşünme ile şiir yazma arasındaki ilişki, dili baş döndürücü bir karmaşıklık barındırmakla birlikte, özgün hermeneutik yönleri açısından okunması ve incelenmesi ihmale gelmemesi gereken Heidegger'in bir kitabında[64] ustalıkla ortaya konmuştur. Filozof şöyle yazmaktadır:

> Düşünmek ile şiir yaratmanın ortak kökeni o kadar yakın görünmektedir ki, bazı düşünürler kendi düşüncelerini şiirsel öğeyle ifade ederler ve bazı şairler, sadece, düşünürlerin özgün düşünme şekillerine yakın olduklarından dolayı şairdirler. Batı felsefesinin son filozofu, Friedrich Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'teki "şair"e istinaden seve seve "filozof-şair" olarak adlandırılmaktadır.

Nietzsche'den Hölderlin'e, filozof-şairden şair-filozofa; Heidegger sözünü şöyle sürdürmektedir:

> Öte yandan, biliyoruz ki şair Hölderlin, derin düşünmesinin kapsamlılığını, sahip olduğu potansiyeli ve de ziyadesiyle sez-

63 P. Celan, *Microliti*, Zandonai, Rovereto 2010.
64 M. Heidegger, *Introduzione alla filosofia. Pensare e poetare*, Bompiani, Milano 2009.

> diklerini, felsefeyle olan eşsiz yakınlığına borçludur – böylesi bir yakınlığın, Yunan şairleri Pindarus ve Sophokles haricinde, eşi benzeri yoktur, kaldı ki Hölderlin bu iki şairle daimi bir diyalog içindedir.

Heidegger, Nietzsche'ye ve Hölderlin'e, onların hayranlık uyandıran şiirsel düşüncesine atıfta bulunarak, bir kez daha şunları söylemektedir:

> Nietzsche düşünürün bir şekilde şair olduğunu, Hölderlin de şairin bir şekilde düşünür olduğunu söylemekte bir yerde haklıdır, şiir yaratmak ile düşünmek birbiriyle eşsiz ve harika bir şekilde bağıntılı – hatta belki de birleşiktir.

Böylesine keskin ve kökten olan bu çıkarımlar, çok farklı tarihsel ve biyografik bir bağlama sahip olsa da, Giacomo Leopardi'nin takdire şayan şiirsel ve felsefi söylemi için de geçerli olamaz mı?

Yalnız Yaşandığında

Nietzsche'nin, filozof-şairin yalnızlıkla ilgili olarak yazdığı şeyler; sadece felsefi bakımdan değil, psikolojik ve insani bakımdan da asli bir önem taşımaktadır; kendisi, bunları, ışıltılı ve unutulmaz bir şiirsel imgelem yağmurunun içinden geçen bir söylemle dile getirmiştir. Bunlar, yalnızlığın uçsuz bucaksız anlam ufuklarını, bir başka yoldan su yüzüne çıkaran imgelemler, metaforlardır; can yakıcı esler taşımaktadırlar. Nietzsche'nin her birimize yönelttiği davet, yalnızlığımıza, her birimize ait farklı şekillerdeki yalnızlığımıza kaçmamızdır; bizi çevreleyen, büyük insanların gümbürtüsünden ve küçük insanların iğnelerinden uzaklaşmamızdır. O bizi, daha sonra, bu dediğinin bir uzantısı mahiyetinde, denizin üstünde yükselen ağaç gibi, taş gibi susmaya davet eder. Yalnızlık bittiğinde, panayır başlar. Şöyle yazar Nietzsche:

> Kaç dostum, yalnızlığına! Büyük adamların gürültüsünden serseme döndüğünü ve küçüklerin iğneleriyle sokulduğunu görüyorum senin.
> Orman ve kaya seninle birlikte saygıyla susmayı bilirler. O sevdiğin geniş dallı ağaca benze yine: sessizce ve dinleyerek asılı durur o, denizin üstünde. Yalnızlığın bittiği yerde başlar pazaryeri; ve pazaryerinin başladığı yerde başlar büyük oyuncuların gürültüsü ve zehirli sineklerin vızıltısı.[65]

Nietzsche'nin daha başka sözlerinden de, yalnızlığa dair lirik, parlak bir imgelem filizlenir.

> Yalnız yaşandığı zaman, çok yüksek sesle konuşulmaz, fazla yüksek sesle de yazılmaz, çünkü boş yankıdan – su perisi Eko'nun eleştirisinden korkulur. Ve yalnızlıkta, bütün sesler farklı bir tını edinir.

Bu, bana göre, hayatımızın en karanlık ve acılı saatlerinde bile, vazgeçemeyeceğimiz yalnızlıktır ve bu, Nietzsche'nin yaratıcı imgeleminin en yoğun ve en gizemli ışıkla aydınlattığı yalnızlıktır.

65 F. Nietzsche, *Böyle Söyledi Zerdüşt*, Çev.: Mustafa Tüzel, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 45-46.

2- *Yalnızlık ve Psikotik Deneyimler*

Tecrit, bir kez daha yineleyeceğim gibi, içsel yalnızlığın karşıt deneyimidir ve tecritte, beni acıklı bir iletişimsizliğe: Sözlerin ve duyguların çözüldüğü bir anafora sürükleyen baş döndürücü bir kaygıya teslim olmuş durumdayımdır. Tecritte olma ve tecridi yaşama tarzlarıma damga vuran uzak ve yalnız kıyılara yanaştığımda, dünyadan ve dünya meselelerinden uzaklaşırım ve görünüşte içinden geçilmez duran parmaklıklar, pencereden muaf bir monadlar dünyasının kısırdöngüsünde hayatımın ufkunu kapatır. Ancak Leopardivari bir umut kıvılcımının doğması halinde sıyrılabileceğim bir şey tarafından, kökten bir psikotik deneyim tarafından dayatılmış tecridimden çıkmakta artık özgür değilimdir. Bu, Eugen Bleuler'in dâhiyane bir şekilde betimlediği, psikiyatride *otistik* durum olarak tanımlanan olgudur; ancak bu psikotik durumdan ayrı olarak, bizleri sosyal tecridin ıssız mekânlarına sürükleyebilecek ne vardır? Hayatımızı anlamsızlığın karanlık ve hareketsiz gölüne batıran ve hayat yollarımızı parçalayan, Kierkegaard'ın sözünü ettiği ölümcül hastalık; her türlü insani olanaklarımızı tüketen acımasız bir deneyimle sonuçlanan varlıksal bir mat olma; sessizlik içinde ve terk edilişlerle ilerleyen yaş; başkalarının kalbimizin yüksek sessizliğinde neler olup bittiğini dinlemek konusundaki yeteneksizliği; sevgi çölü; depresyona teğet geçen gölgeler...

Psikotik Bir Ergenlik

Bunlar, her birimizin hayatını kökten bir tecride itebilecek psiko(pato)lojik ve insani durumlardır ve bu durumlarda, içinde yaşadığımız topluluklardan ayrı kalır, bunların dışında yer alırız; peki ama bu, kesinlikle böyle midir? Bazı klinik, psikotik durumlar vardır ki, zaman zaman, hatta çoğunlukla, kökten bir çözüme kavuşurlar ve öyle durumlar vardır ki, hiçbir sonuca kavuşamadan zaman *içinde* yayılırlar; özellikle ergenliktekilerin durumları bunlara dahildir. Ama daha az sıklıkla rastlanan bu durumlar aslen daha çok ihtimam istemektedir; bunlara, aşırı bir duyarlılık, bitkin düşürücü, takatsiz bir kırılganlık sinmiştir ve bize, ergenliğe has psikotik durumlardan su yüzüne çıkan acı ve şefkat uçurumlarını ifşa ederler. Bu durumlardan birinden, Emilia'nınkinden, onun hayatında daima mevcut olan nezaketten ve onu sağlık merkezlerinde tedavi edenlerin dinlemeye ve sözle söylenmeyeni algılamaya derinden meyilli olması beklentisinden söz etmek isterim. İnsanlarla ilişki kurmaktan kopma; bir niyetten (iradeden) *değil de*, hastalık nedeniyle oluştuğunda olumsuz yalnızlığı, tecridi de haysiyetiyle birlikte tanımak durumundayız.

Yalnızlık, psikotik tarzlara, özellikle de baş döndürücü ve yıpratıcı iniş ve çıkışların manidar yeri olan ergenliğin psikotik tutumlarına kazman bir hayat ve ölüm deneyimidir. Ergenlik yaşamının psikotik (şizofrenik) bir biçiminden doğan yalnızlık, düşünülebilecek en kökten yalnızlıktır; ve *otistik* yalnızlık tanımı, bunun özünü kavramamızı sağlamaktadır. Genç bir hastanın, Emilia'nın kaderini değerlendirip tahlil ederken, ergenlikteki psikotik kaynaklı yalnızlık olgusu ve bu olgunun anlaşılıp çözümlenmesini sağlayacak duygulanımsal bilgi türleri hakkında düşünmek isterim. Emilia hastam olduğunda, on altısındaydı. Annesi onu şöyle anlatıyor: "Daima içine kapanık ve sinirliydi. On iki yaşından beri ışığı yanık, kapıyı da açık bırakıyor. Her şeyden ürküp korktuğunu söylüyor. Canı ne istediyse onu yaptı daima. Bana hep acımasız sözler sarf etti, kocama karşı da saldırgan davrandı. Bir süre evvel bazı şeyleri parçaladı; altı aydır da durumlar kötüye gidiyor. Kızım hiçbir işin yükümlülüğünü taşıyamıyor. Okulda asla başarılı olmadı ve yalan söy-

lemekten başka bir şey yapmadı." Annede yoğun bir kaygının hâkim olduğu görülmektedir: Böyle olması da makuldür, ama kızına olan sevgisinin içten ve derin olduğu şüphe götürmemektedir. Bununla birlikte, kızının ve kendisinin yaralı duygularını kavramasını ve göstermesini sağlayacak ifade zenginliğine sahip değildir. Emilia'nın kâh savunmasız ve kasvetli, kâh gergin ve huzursuz yaşamında; yalnızlık sınırına varan, bitkin bir yalnızlık arayışına ve sonu olmayan bir umutsuzluğa dayanan duygusal bir atalet ve kırılganlık durumu belirgindir. Onda delilik deneyimleri olmadığı gibi, halüsinasyon deneyimleri ve ben'le yabancılaşma deneyimleri de mevcut değildir. Birkaç ayın ardından, çevresinde ve psikiyatri hastanesinde ortaya çıkan durumlara daha iyi uyum sağlayacak bir duruma geldikten sonra klinikten çıkmış, bir süre sonra da tekrar gelmiştir.

Karşımdayken nasıldı? Kaygı ve huzursuzluk onu yiyip bitirmişti, içine kapanmıştı: Şiddetli bir şekilde *yalnız*dı; dünyaya karşı ışıltılı, ani açıklıkları, kendi içinde kökten ikilemleri vardı. "Bazı şeyleri yapmak istiyorum ama sonra istemiyorum. Bir şeyler yapmayı düşünüyorum ama yapmazsam daha iyi." Otistik kapalılık, semptomolojinin en belirleyici olgusal yönüdür; bunda kendine yönelik saldırganlık baş gösterir: Emilia ellerini tırmalamakta, saçlarını koparmaktaydı, umutsuzluğunun bir sınırı yoktu ve kendinden geçmiş bir halde, intihara meyliyordu. Emilia'nın durumunda benmerkezci deneyimler bulunmaktaydı, ancak zayıflıklarına ve tutarsızlıklarına karşın, delilik kapsamına girmiyorlardı. Babasının ölümünü unutmuş gibi görünmekte, ancak zaman zaman, bu ölüm, dehşetle ve kaybolmuşluk hissiyle tekrar su yüzüne çıkmaktaydı. Kendini tecrit etmekte ve her hastadan duygusal olarak kendini geri çekmekteydi, ama bütün bunlara rağmen, onda belli belirsiz bir temas ve konuşma özlemi seçilir gibiydi.

Emilia ile İçsel Diyalog İçinde

Şimdi, Emilia gibi kendi yalnızlığına dalmış bir hastayla olan karşılaşmamın içsel hayatımda, duygusal hayatımda neler uyandırdığını anlatıp çözümlemeye çalışacağım. Emilia'nın,

rasyonel bir bilgiyle kavrayabileceğim semptomlarının ötesinde ve dışında, kaygıya ve içsel parçalanmaya dalmasını, yüreğimin cüretkâr ve iflah olmaz köşelerinde derhal hissettim. Hal böyleyken insanın içine sadece kaygı, kaçınılmaz ve ani itkilerle beliren yalnızlık yaratan kaygı değil, Emilia ile bir ilişki haline geçememenin kaygısı da çöküverir. Bizi ondan ayıran duygusal bir temasın yokluğu *değildir*, acılı yalnızlığından bitkin düşmüş ve nostaljik bir şekilde, kişiler arası görüşmeler kurabilmeyi arzulayan Emilia'yı öznel anlamda çok uzak değil, aksine *yakın* hissederiz; ancak, bizi ondan kendi dünyamız ile onun dünyası arasında yatan uyuşmazlık ayırır. Emilia'daki kaygıyı, yoğun ve çok insani bir deneyim olarak hissedip ona manyetik bir çekimle yaklaşmaktaydım. Ama bu yiyip bitiren ve can çekiştiren kaygıya, bu umutsuzluğa, pek olağan ilaç tedavisinin yanı sıra ve her zaman, Leopardivari bir umut kıvılcımına yabancı olmayan sonsuz diyalog eksenli bir bağlamın içine dalmış, sessiz ve kederli bir şekilde tanıklıkta bulunabilirdim.

Yaklaşan ve uzaklaşan, ikilemli narinliğiyle aniden açılıp baş döndürücü bir yalnızlığın ufkunda yeniden kapanıveren Emilia'yla yaşadığımız uçsuz bucaksız deneyimlerin (kendi deneyimlerimin) kapsamını bir kez daha incelemek isterim. Hem narin hem taşlaşmış, hem aydınlık hem karanlık, hem şakıyan hem de eşsiz bir sessizliğin içine dalmış bir tablo...

Kaygı ve yalnızlık uçurumlarını, sezgi yoluyla, gönül gözüyle, duyguların o çok duyarlı ve sihirli alıcılarıyla çıkarsadığımız şizofrenin yazgısıyla karşılaştığımızda, kalbimizde yaşadığımız deneyimlerden bazısı bu saydıklarımızdır. Duygularımız, hastalıklı duyguların, örneğin bizimkine öylesine yakın ve bizimkilerden çok uzak olan Emilia'nın duygularının üstüne çıkmaktadır.

Şizofrenik bir yaşamın parçası olan duygusal parçalanmayı, belli belirsiz duygusal çelişkileri netlikle bilmeyiz ancak bunların, içimizde hareket halinde olduğunu, kıpırdandığını hissederiz; tekrar ediyorum, bu, soğuk, rasyonel bir bilgi dahilinde olan bir şey değildir. Her halükârda, Emilia'nın insani ve psikopatolojik deneyimi, bizde, benim içsel hayatımda, karanlık yankıları bulunan sımsıcak ve esrarengiz bir iz bırakmakta, acı-

lı ve iç sızlatan bir kehanete yol açmaktadır: Bu kehanet, dipsiz uçurumların kenarında, ucunda duran, çıldırmış denizkızlarının şarkısı ve esrarlı çağrışımların anaforu gibi, ulaşılmaz bir uzaklıktan çağıran gizemli sesler gibidir adeta.

Emilia'nın Yalnızlığı

Anlattıklarım, hastalığının ilk üç yılında, on altısından on dokuzuna dek Emilia'da ve bizde ortaya çıkan klinik ve psiko(pato)-lojik deneyimlerdir; bu zaman süresince psikotik durum, akut bir acı şeklinde kendini göstermiştir: Kaygı ve umutsuzluk, kendisini tedavi eden ve yanında ona yardımcı olan kişiyle diyalog eksenli bir görüşme arayışı, –klinikten çıkarılmasına dair her deneme başarısızlıkla sonuçlansa da– eve dönme isteği tespit edilmiştir. Evdeyken kaygı derhal, yeniden baş gösteriyordu ve böylelikle de ısrarlı ve korkutucu bir intihar meyli doğuyordu. Yapılan ilaç tedavileri; delilik nöbetlerinin, halüsinasyonun görülmediği durumlarla ve ergenlikte baş gösteren psikotik deneyimlerle ilgili alışılageldiği üzere, semptomolojik olarak somut herhangi bir değişiklik yaratmıyordu. İçinde bulunduğu kopukluğu ve ortamdan ayrı düşüşünü, aradan uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen hâlâ dün gibi hatırladığım o savunmasız yumuşaklığı ve bir şeyin, daima bilinmedik kalmış bir yerlerin cesur özlemiyle yakaran bakışları ve gizemli gülümsemeleriyle çatlamış olan taşlaşmış yalnızlığını psikoterapik çalışmalar da engelleyemiyor ve bu yalnızlığı parçalayamıyordu. Zaman Emilia'nın algısında belirgin hiçbir iz bırakmadan geçip gidiyordu ve genç kız umutsuz yalnızlığının içine kapanıyordu.

Yalnızlıklar, hayatın mihenk taşı olan çeşitli yalnızlıklar ve çeşit çeşit yalnızlıkların filizlendiği temel yapı mahiyetindeki yalnızlıklar konusu; hastalıkla –kuru klinik dille psikotik, şizofrenik hayat biçimi ve bunun baş döndürücü yönleriyle– ilişkilendirilince ister istemez acı ve iç sızlatıcı olmaktadır. Ama bana öyle gelmekte ki, çeşitli yalnızlıkları birleştiren esrarengiz bir hat mevcuttur. Emilia'nın hastalığının başlangıcına yol vermiş olan yalnızlık, ona hayatı boyunca, ergenlikten yetişkinli-

ğe dek eşlik etmiştir. İçinde yanan yalnızlık, sözcükleri söndürüyordu, ruh hallerini dillendiren tek şey yüz ifadeleriydi ve nezaketi, intihar arzusuyla örtüşüyordu: Ergenliğinde ona öylesine büyüleyici gelen, öylesine cesur ve öylesine önüne geçilmez (gibi görünen) bu arzu zamanla zayıfladı. İçselliğin dipsiz uçurumlarından, Emilia'nın davranışlarına ve dünya*da*ki –bir psikiyatri hastanesinin kapalı da olsa her şeye rağmen açık olan dünyasındaki– varoluş biçimlerine yayılan bir yalnızlıktı bu. Onu o sessizliğiyle ve diğerleriyle, yabancılıkları ve tanınmazlıkları ile yaşayan diğerleriyle temastan kaçarken yeniden görür gibi oluyorum. Zaman zaman, Emilia'nın aniden gözleri parlıyor, yüzü aydınlanıyordu. Umutsuz bir yardım, imkânsız ve boş yere aranan bir yardım çağrısıydı bu. Kuşkusuz, akut bir hastalıktan akut olma*ma* durumuna geçiş sırasında başa gelen bir durumdur bu...

Ophelia

Her türlü benzerliğe meydan okuyarak, psikotik bir deneyim; zayıflık ve kırılganlığa, nezaket ve yaralı haysiyete, şefkate dönmüş acı ve her umuda karşın umut mahiyetindeki ölüm arzusuna dönüştüğünde Shakespeare'in muhteşem karakteri Ophelia'yı düşünmeden edemediğimi ifade etmek isterim: Bu karakter, deliliğin, şiirin bahtsız kız kardeşi mahiyetindeki deliliğin en yüksek ve eşsiz temsillerinden biridir.

Hamlet'in IV. perdesinin VII. sahnesinde şöyle denmektedir:[66]

> Bir söğüt var şurda, ırmağın üstüne sarkmış,
> Gümüş yaprakları sularda yansıyan
> Ophelia oraya geldi garip çelenklerle,
> Düğün çiçekleri, sarı yaban otları, papatyalar,
> Bir de o uzun mor çiçeklerden, şu çobanların
> Söylemesi ayıp bir ad verdikleri

66 W. Shakespeare, *Hamlet*, Çev.: Sabahattin Eyüboğlu, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996, 7. basım.

Genç kızların ölü parmağı dediği çiçekler.
Orda, çelenkleri asmak için belki
Tırmanırken söğüdün sarkan dallarına,
Kıskanç bir dal kırılıvermiş.
Ve Ophelia, düşmüş bütün çiçekleriyle
Gözyaşları içine ırmağın.
Etekleri açılıp yayılmış da sulara
Bir süre kalmış üstünde denizkızı gibi, /.../

Ve sonra Ophelia'nın boğuluşunu muhteşem bir hafiflikle sergileyen anlatılmaz o son sözler:

Başına gelenden habersiz,
Ya da sularda yaşamak için yaratılmış gibi,
Türkü söylüyormuş Ophelia
Bölük pörçük eski halk türküleri.
Ama ne kadar sürebilir bu?
Su içip ağırlaşınca etekleri
Kesip zavallıcığın güzelim tatlı sesini
Ölüm çamurlarına batırmışlar Ophelia'yı.

Kraliçenin Ophelia'nın ölüşüne ve ölümüne ilişkin anlatımına sadece Laertes'in, Ophelia'nın kardeşinin yürek parçalayıcı sözlerini eklemek isterim:

Zavallı Ophelia'm benim, sulardan bıkmışsındır artık
Yaşlarımı tutmalıyım onun için. Ama olmuyor,
Kötü alışmışız, mayamıza işlemiş bu alışkanlık.
Ayıpsa ayıp olsun ağlamak. Ama bu yaşlarımla
Çıkıp gidecek içimden kadın yanım.

Ophelia'nm hayalî kaderiyle Emilia'nm gerçek kaderi arasında hiçbir benzerlik bulunmamaktadır; bununla birlikte, şiirsel sezgi ve fenomenolojik sezgiyle bu ikisini birleştiren bir şeyler yakalanabilmektedir ya da hiç olmazsa, delilikle ilgili edinilmiş parçalı fikrin ışığında, bu ikisi birbirinden tamamen uzaklaştırılamamaktadır.

Hastalık Zamana Yayıldığında

Hastalığı akut olma özelliğini yitirdiğinde ve Emilia, kronik –zamana yayılan– bir gidişatın muhtemel çölünde eridiğinde, kendi içimde onun kaderine bakışım nasıl değişir? Kaygı durulduğunda ya da hiç olmazsa gizlendiğinde duygusal dünyaya ve delilik dünyasına ait olma biçimleri ne şekilde değişir? Akut durumlarda bakışlara ve yüzlere yansıyan büyük duygusal alevlerin silinmesiyle diyalog eksenli bağlam, ilişkiye yönelik durum nasıl değişir? Akuttan kroniğe geçişte, yaşayan bedenin dili, ağlama ve gülümseme, selamlama ve el sıkışmadaki nezaket nasıl değişir? Bu ikisindeki: Akuttaki ve kronikteki içsel yalnızlık deneyimleri nasıl bir değişim gösterir? Emilia gibi bir hasta, kendini daha da yalnız mı hisseder? Umutsuzluğun ve sessizliğin dolambacına daha da mı kapılır? Peki, biz onda ne fark ederiz? Mevcudiyetimize ve hep psikiyatri kokan kırılgan ve güvensiz sorularımıza gelen yanıtların duygulanımsal yoksunluğunu mu? Zamanın, –kum saati mahiyetindeki zamanın *değil* de– yaşanan zamanın, Augustinusçu anlamıyla geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman arasındaki sonsuz döngüselliğe sahip içsel zamanın deneyimi nasıl değişir? Bunlar öyle sorulardır ki, illa ki onları cevaplama arayışına gidilir.

Acıyla ve umudun yitimiyle böylesine derin yaralar almış, artık akut olmayan bu tür duygusal durumlarda insanın kendi içinde yaşamış olduğu deneyimi gün ışığına çıkarması, her halükârda bir psikiyatr için bile kolay değildir. Ancak bunu, bu alanda da çok güzel şeyler yazmış olan H. C. Rümke'nin[67] fenomenolojik izlerini katederek yapma arzusundayım. Akuttan kroniğe geçen psikotik hayattan mustarip her hasta gibi Emilia'da atalet, acılı bir duyumsamazlık, olağan etkinliklerde azalma, girişim eksikliği, tecrit olmaya, yalnızlık kalesine kapanmaya, artık delilik dünyasın*da* değil de, delilik dünyası *ile* yaşamaya dair duygusal izler belirginleşiyordu. Bu izler, henüz akut durumlarda hissedilen beklenti ve umutları yıkıyordu ve Augustinusçu anlamdaki zamanın içsel deneyimi değişiyordu:

67 H. C. Rümke, *Eine blühende Psychiatrie in Gefahr*, Springer Berlin Heidelberg New York 1967.

Zaman geçmişten ve gelecekten elini ayağını çekmiş, şimdiki zamanda taşlaşmıştı. Ama buna karşın gerçek hayata dair bir emare hastalığa direniyordu: Sessizlik ve yalnızlık içinde ateşli bir iletişim ve diyalog özlemiyle yandığını hissediyordum ve her ilgi hareketini, ifade edilemezi dinlemeye yönelik her bir jesti kabullenen bitkin tebessümünde umutsuz, insani bir kırılganlığın titreştiğini görüyordum. İntiharı arayan Ophelia değil de, bitkin düşmüş bir şefkatin, daimi olarak yıpranmış ve parçalanmış bir aşkın, kırık bir kalbin Opheliası'ydı artık. Emilia'yı o incecik, hani neredeyse cismani olmayan o görüntüsüyle ve ıstırabın ve ruhun acısının ötesinde, yalnızlığa da tanıklık eden hayatının takatsiz bir şekilde sunduğu o anlamla hatırlıyorum.

Psikotik Bir Deneyim Nedeni Olarak Yalnızlık

Psikotik deneyim, depresif ve manik deneyim ve şizofren deneyim, özellikle de ergenlikte, beraberinde tecrit-yalnızlığım, olumsuz yalnızlığı, kendi içine kapanma mahiyetindeki yalnızlığı getirir.

Şimdiye değin bu konuyu işledim ve artık konuyu kökten bir şekilde değiştirmek arzusundayım: Psişik bir acının, psikotik bir deneyimin sonucu olan yalnızlık, yalnız yaşama yerine, şimdi de psişik bir acı, psikotik bir deneyim nedeni ve kaynağı olan yalnızlığı, yalnız yaşamayı ele almak isterim. Klinik deneyimim bana sözünü ettiğim bu semptomatolojik gerçeği de göstermiştir: Her dönüm noktası gibi yoğun varoluşsal sorunlara konu olan bir yaşın eşiğindeyken, ellili ile altmışlı yaşların arasındayken, bu gerçeklik hatırı sayılır bir sıklıkla yaşanabilmektedir. Ancak bu yaş eşiğinin şu ya da bu tarafındayken de, yalnız yaşandığı takdirde, özellikle de kadınların yalnız yaşaması halinde, psikotik bir sarsıntı her zaman için mümkündür. İlişkilerin azalmasına ve bunun sonucu olarak da yalnızlığa –aranmayan ve de arzulanmayan, şartların dayattığı yalnızlığa– karşı daha duyarlı olan yine kadınlardır.

(Yalnız olmak, yalnız yaşamak iki yalnızlığın, içsel yalnızlık ile dışsal yalnızlığın arasındaki sınırın her zaman çok belirgin olmadığı, zaman zaman iç içe girdiği bir yaşam halidir.)

Yalnızlık durumuna patogenetik olarak bağlı böyle bir psikotik semptomatolojiye sahip kadın hastalarımdan iki tanesinden, Lucia ve Laura'dan söz etmek isterim; bu iki hastamın, hatırı sayılır aile ilişkilerinin çözülmesiyle doğan büyük boşluğu doldurur ve önler gibi duran halüsinasyon ve kendinden geçme deneyimleri vardı. Psikopatolojik ve klinik durumları bir yana bu gibi hastalar, hayat planlarının değiştiği bir yaşta, büyük bir umutsuzluğun ve başkalarına güven kaybının koşullarını yaratabilen yalnızlığın, yalnız olmanın ve yalnız adamlar ya da yalnız kadınlar olarak yaşamanın simgesel ve kökten önemini düşündürmektedir; böyle bir durumun uzantısı anlamsızlık denizine ve patolojiye batmak, intiharın albenisine kapılmaktır. Psikiyatri alanında çalışanlar da, insanların kalplerinde olup bitenlere dikkat etmeye meyilli olan herkes de, yalnızlığın her birimizin hayatının kaderini belirlemekteki önemini görmekten kaçamaz. Psikiyatri, *sosyal* psikiyatri, yalnız insanlara, yaşamakta zorluk çekenlere, Kalkütalı Teresa'nın umudun yakıcı tutkusuyla sevdiği kişilere, her türlü yönelim ve olumlu teşviki göstermekten kaçınamaz. Bu anlam ufuklarını ve bu idealist görevleri ihmal edemez, kaldı ki bunlar her nevi tedavinin de ön şartıdır.

Lucia'nın Klinik Öyküsü

Lucia'nın hayat hikâyesi, beraber yaşadığı, yaşça kendinden çok daha genç olan kız kardeşinin evlenmesine, dolayısıyla onu elli sekiz yaşında yalnız bırakmasına dek normal bir seyir izlemiştir. Böyle bir olay, yalnız kalmasından kısa zaman sonra, Lucia'da aniden deliryum özelliklerinin tezahür etmesine yetmiştir. Onu izleyen ve birikimlerini almak üzere evinin etrafmda dolanan bazı kişilerin olduğu kanısına kapılmıştır. Zehirlenme korkusuyla, kaygı içinde eve kapanır: Her türlü tedaviyi reddeder. Sonradan hastaneye yattığında, psikotik semptomatolojisi pek çok yönüyle ortaya çıkmaya başlamıştır. Zehirlenmeyle ilgili delilik deneyimleri izlenme saplantısına bağlanıyordu: Duygulanımsal açıdan, hayali düşüncelerin

gitgide yükseldiği bir durumdaydı. Buna göre; Lucia İngiltere Kraliçesi'nin kızıdır, üniversiteyi bitirmiştir, Amerika ve Avustralya'da bulunmuştur, eğitim vermiş ve pek çok dil bilmektedir. Antipsikotik (nöroleptik) ilaç tedavisi, bu semptomların aslen gerilemesini sağlamıştır. Yayılımcı ruh hali neredeyse hemen silinivermiş; ancak işitsel halüsinasyon deneyimlerine eşlik eden kendinden geçme deneyimleri sürmüştür: Lucia ailesine, komşularına güvenmemesini söyleyen *sesler* duyuyor ve yüksek sesle, sanki oradaymışlar gibi onlarla konuşuyordu. Ruh halinin klinik gidişatındaki bu uyumsuzluk, halüsinasyon ve deliryum durumları, psikopatolojik analizde belirlenmiş olanı doğrulamaktaydı; bir diğer deyişle hâkim öğenin kendinden geçme ve halüsinasyon olduğunu, duygulanımsal dönüşümün ise bunun bir uzantısı, ikincil bir öğe olduğunu göstermekteydi. Ancak uzun süreli bir ilaç tedavisinden sonra, kendinden geçme belirtileri –öncelikle geçmişe dair hayalî imgeler, sonradan da izleniyor olma deneyimleri– silinmeye başlamıştır. Psikotik deneyimlerden duygulanımsal olarak boşalmasını, duygulanımsal olarak bunlardan soğumasını ve bunların kendi deneyimsel alanından uzak kalmasını eleştirel bir bastırma izlemiştir, yani bunların gerçek dışılığını fark etmiştir. Böylelikle çok net bir şekilde hastalık bilinci gelişmiştir. Yalnızlığın başkalaşımları gerçekten de çeşitli ve köklüdür; kendinden geçirici ve halüsinasyon üreten psikotik oluşumların belirmesine katkıda bulunan yalnızlığın, psikiyatride önemi büyüktür: Her tür psikotik hayat biçiminde öylesine sorunsal olan tedavinin bütünlüğünü kavrama ve planlama aşamasında ortaya çıkan öğelerin karmaşıklığı üzerine düşünmek de kaçınılmazdır.

Laura'nın Klinik Öyküsü

Laura'nın hayat hikâyesi, elli yedisine dek kayda değer varoluşsal bunalımlara maruz kalmadan geçmiştir. Anne babasının vefatı ona acı vermiştir vermesine, ama onu içsel olarak yalnız bırakmamıştır çünkü derinden bağlı olduğu aile üyelerinden bazılarıyla duygusal açıdan iyi ilişkilere sahiptir ancak bu

kimseler başka bir şehre taşındıklarında her şey değişmiştir. Laura'nın sadece çevresel, dışsal yalnızlığı değil, içsel yalnızlığı da keskin ve iç sızlatıcı olmaya yüz tutmuştur; onda, açıkça psikotik olan kendinden geçme ve halüsinasyon semptomlarıyla birlikte derin bir kaygı baş gösterir olmuştur. Evi, onu, evdeki eşyaları kırıp dökmeye sevk eden "kötü ruhlar"la doludur. İşitsel halüsinasyonları gitgide artmış ve Laura, kendisinin radyo ve televizyondan kontrol edildiğini hissettiğini söyler olmuştur. Böylelikle elektrik kablolarını kesmiştir çünkü onlarla hayatına kastedilmektedir. Yemek yemez, uyku uyumaz olmuştur. Tedaviyi reddeder, böylelikle kendisini hastaneye sevk gereği doğar. Halüsinasyon deneyimleri aniden vicdanın sesi olarak belirir ve özellikle de, hüküm ve reddediş düşünceleri ortaya çıkar: Örneğin: "Sesler bana çalışmaya gitmemi söylüyorlar ve göze göz, dişe diş sözünü yineliyorlar; bana 'çalışmayana aş yok' da diyorlar." Halüsinasyonla ilgili semptomatolojisinin kapsamı, var olmayan ısrarlı söz ve seslerin işitsel algısıyla radyodan gelen iletilerin yanlış algılanması arasında gidip gelir. Deliryum oluşumu şu ya da bu kişiye yönelik bir zulme ve de otoreferansı olmayan gerekçesiz deneyimlere odaklıdır. Deliryum düşüncelerinin ortaya çıktığı duygusal arka plan çok yoğundur. Antipsikotik ilaç tedavisiyle halüsinasyon deneyimleri birkaç gün içinde dinmeye yüz tutmuştur; deliryum deneyimleri ise daha uzun sürmüştür, onları önceden katı duygulanımsal bir uzaklıkla yaşar olmuştur, sonra da, zamanla, bu deneyimler daha hafif ve belirsiz hale gelmiştir. Laura'da da, şüphe götürmeyecek olan psikotik kaynaklı kendinden geçme ve halüsinasyon oluşumu, yalnızlık haliyle derinden ilintili olarak ortaya çıkmıştır: Bu durum, gönülden bağlı olduğu anne babasının ölümü ve işinin sona ermesiyle başlamış, çok bağlı olduğu ve uzun yıllardan beri beraberce aynı şehirde yaşadığı aile üyelerinin onu yalnız bırakmasıyla hızla kötüye gitmiştir.

Bir kez daha yalnızlıktaki başkalaşımlara rastlamaktayız ve yine karmaşık bir psikotik semptomatoloji olan halüsinasyon ve kendinden geçme karşısında bulunmaktayız.

Yalnızlığın Başkalaşımları

Psikotik deneyimler ile yalnızlık deneyimleri arasındaki olası bağıntılara ilişkin yaptığım tanım ve analizlerde, birbirinden derinden farklı iki gerçeklikle karşı karşıya kaldım.

Emilia'nın ergenlikte akut olarak beliren psikotik deneyimi, onu hızla kökten bir yalnızlık durumuna sevk eden bir hastalık olarak ortaya çıkmıştır: Büyük bir kırılganlık ve aşırı bir duyarlılıkla ortaya çıkan bir yalnızlık halindeydi: Yalnızlığı, insanlar arası ve çevresel etkilere hem kapalı, hem açık; umutsuz bir diyalog ve sevgi özlemiyle dolu bir yalnızlıktı. Ancak onu dinleyerek, ergenlikten geçen psikotik yaşamını kapatan ve işgal eden yalnızlık engelleri aşılarak, hastalığının klinik sürecinden ayrı olarak, gerek kanadı kırılmış gerekse el değmemiş umutları kavranarak ona yardım edilebilirdi. Her şeyin ve her tedavinin ön şartı, her halükârda, teknik bilgilerimizden ve kayıtsızlığımızdan yara almış, psikotik ergen kızın talihsiz kaderine bizi yaklaştıran ve uzaklaştıran duygularımızın arayışına çıkmak ve onları tanımaktan geçmektedir: Zaman zaman ergen, kabulü güç, hele ki yüreklere sığdırılması daha da güç bir sessizliğe ve hayat nazarında atalete kapılabilir; ancak bizim bunu kabul etmemiz, yüreğimize sığdırmamız ve ergenle, söylemeye çalıştığım şekilde, kabul ve anlayış çerçevesi içerisinde yürümemiz lazımdır.

Sözünü etmiş olduğum ikinci gerçeklik ise Lucia ve Laura'da gördüklerim olmuştur; her ikisinin yaşamı, kendilerini farklı farklı nedenlerle *yalnız*, umutsuz bir yalnızlığa kapılmış hissedene dek, olağan bir normallikte seyretmiştir.

Yalnızlık, Emilia'da olduğu gibi özellikle de zaman *içinde* yayılım gösteren psikotik bir deneyimin uzantısı olabilmektedir, ama Lucia ve Laura'da olduğu gibi, psikotik bir deneyimin kaynağı, kendinden geçme ve halüsinasyon semptomlarının nedeni de olabilmektedir. Onların başına gelmiş olduğu gibi *yalnız bir kadın* olmak, *yalnız bir kadına* dönüşmek, hayatın belli bir dönüm noktasında meydana geldiğinde, hatırı sayılır bir etki yaratmaktadır. Zira yalnızlık, yaşın ilerlemesiyle, psikopatolojik hayat biçimlerine yön veren, bunları ortaya çıkaran ola-

sı nedensel bir anlam edinir; bu, özellikle de kadınlarda böyle olmaktadır. Bu saptamalar konusunda, elbette ki, psikiyatrinin klinik ve sosyal bir bilinç edinmesi gerekmektedir; zira günümüzde istemli ya da istemsiz, kendiliğinden ya da dayatılmış olarak meydana gelen toplumdan dışlanma olguları baş döndürücü bir şekilde artmaktadır ve bunlar psikotik kaynaklı aşikâr semptomlara neden olan yıkıcı bir yalnızlık durumuna yol açmaktadır. Bu; klinik ve sosyal bakımdan son derece önem taşıyan büyük ve sancılı bir sorundur.

3. *Hastalık Durumunda Yalnızlık*

Elbette ki psikiyatrinin hastalıkla, somatik hastalıklarla, tıbbın çeşitli ve hep daha karmaşık özel alanlarına dahil olan bedensel hastalıklarla bir ilişkisi yoktur. Bununla birlikte, her somatik hastalığa, zaten zayıf düşmüş, ıstıraba ve zaman zaman da umutsuzluğa sürüklenmiş kişinin acısını kesinlikle artıran ve hastalığın gidişatını etkileyebilecek duygusal yansımalar eşlik etmektedir. Hastalık karşısında en sık rastlanan, en manidar tepkiler arasında, zaman zaman akut ruhsal acı seviyesine varan kaygının ya da hüznün yanı sıra, yalnızlık da vardır: Her ne kadar unutulup görmezden gelinse de, yalnızlık en acılı duygusal deneyimlerden biridir. Hastalık üzerimize, bedenimize indiğinde kendimizi derhal *yalnız*, hiç olmazsa daha yalnız hissederiz ve hastalık sadece hastanede tedavi edilecek cinsten ise, durum daha da sancılı olmaktadır: Hastaneler, daima, özdeşleşim ruhunun *zirve yaptığı* ve hastanın acısına duygusal anlamda katılımda bulunan yerler değildir.

Bu bölüm, keskin bir yalnızlık hissinin ortaya çıkmasına neden olabilecek bir hastalık durumunun olası duygusal nedenlerinin arayışına ayrılmıştır; yalnızlığı neyin dindirebileceğini imleme niyetinden de uzak değildir.

Hastalığın Karanlık Gölünde

Bir kişinin psikolojisini bilmek, ruh halini, duygularını, umut ve korkularını bilmek kolay bir şey *değildir;* basit değildir ancak eğer dinleme, açık ve içten bir tutumla başkalarıyla ilişki kura-

bilme yetilerine sahipsek bu mümkündür. *Hasta* olan, organik (fiziksel) bir hastalıktan mustarip kişinin ruh halini bilmek daha da karmaşık bir şeydir; yine de, hasta olduğumuzda kendi psikolojimizde, her birimizin psikolojisinde oluşan değişimleri ve koşulları birlikte düşünürsek bunu bilmemiz de mümkün olacaktır. Hasta bir insanın ruh hallerini ve duygularını bilme, nasıl bir yardıma ihtiyacı olduğunu kavrama yolunda ilerlemek için psikoloji ya da psikiyatri okumuş olmaya gerek yoktur; duyarlılığa ve dikkate, cömertliğe ve sezgiye ihtiyaç vardır ve bu vasıfların varlığı ya da yokluğu, edinilmiş eğitime bağlı değildir. Ayrıca, acı çeken kişilere yöneltilecek söz, yapılacak davranış üzerine de düşünmek gereklidir.

Elbette hastalıktan hastalığa fark vardır: Burada sözünü ettiğim grip ya da bademcik iltihabı gibi sıradan bir hastalık değil; uzun süreli tedavi isteyen, özellikle de hastaneye yatırılmayı gerektiren hastalıklardır. Bu tür hastalıklar arasında, akut bir süreci olanlar ile zamana yayılan bir süreç izleyenler arasında bir ayrım yapmak lazımdır. Her halükârda, sadece ruhsal olan değil, her nevi hastalık her birimizin yaşam biçimini derinden etkileyip değiştirir. Hele hastalık hastane ortamında tedavi edilmeyi gerektiriyorsa, kendimizi normal hayattakinden çok daha farklı psikolojik ve insani durumlar içinde buluruz. İnsan artık kendi gününü programlama özgürlüğünden yoksundur; doktor ve hemşirelerin vereceği kararlara tabi olmak zorundadır; kaldı ki doktor ve hemşireler, hastalanınca aniden kırılgan ve zayıf düşen insanları gerçek anlamda dinlemeye ve anlamaya her zaman meyilli de değildirler. Kendini özgür hissetmeme, özgür olmama hali, kolay kolay kaçınılamayacak kadar acılı bir deneyimdir.

Bir hastaneye girilir girilmez yalnızlığın, içsel yalnızlığın ve dış yalnızlığın mevcudiyetiyle karşı karşıya gelinir. İnsan, artık, çok zaman müphem ve yüzeysel olmakla birlikte kişisel ilişkilerle, yapılacak ve tasarlanacak şeylerle dolu gündelik hayatın içinde bulunmaz; alışageldik ilişkilerin uzakta kaldığı, yalnızlıktan ve içsel sessizlikten taşa dönmüş çehrelerin mevcut olduğu bir hayatın karanlık gölünün içinde yer alır. İnsan hasta olduğunda, özellikle de hastaneye yattığında, kendisini dinle-

yecek kişilere ihtiyaç duyar ama doktor ve hemşirelerin bunu yapmaya her zaman vakitleri yoktur, kendi gündelik sıkıntılarına dalmış hasta yakınları da her zaman dinlemeye, hatta orada bulunmaya hazır değildir.

Hastalandığımızda zamanla ilgili öznel algımız da değişir: Şöyle ki, sağlıklı olduğumuzda program yapacak, umut edecek, bekleyecek, yaşamımızı planlayacak durumda oluruz; oysa, hastane odasına kapandığımızda içimizdeki kaygının altında ezilir, bir geleceğimizin kalmamış olmasından korkarız. Hastaneye yatmadan önce hayatımızın bir parçası olan programlar, paramparça olup yitiverir. Ancak şimdiki zamanda, acının ve yalnızlığın şimdisinde yaşar, geleceği, varoluşsal bir boyut olarak hissedemez oluruz.

Şimdi, bu öncüllerden yola çıkarak, hastalığın, hasta-olmanın karmaşık yapısında yatan öğeler ve anlam ufukları üzerine düşünmek isterim.

Ruhun Çölleri

Hafif ya da ağır hastalıklar; hastalık nedeniyle yaralı ya da korkulu olan iç dünyamızın gizli patikalarında ilerlememize ya da ilerlememe mize bağlı olarak, bir diğer deyişle içe bakışın kırılgan ve ele avuca sığmayan kanatlarının içimizde çırpması ölçüsünde farklı farklı yankılar uyandırır. Ancak, ne olursa olsun, hasta olduğumuzda, hastalık üzerimize hızla ya da yavaş yavaş indiğinde, yalnızlık deneyimi kaçınılmazdır: Yalnızlık, hastalığın doğasına ve ailevi koşullara bağlı olarak, farklı farklı yaşamsal kesitlerle, tekrar tekrar yaşanır. Hastalığı, kaygı ile depresyon, umutsuzluk ile uçup kaçıcı, huzursuz umut arasında gidip gelen çeşitli duygusal *geri tepmeler* izler; zaman zaman da, yalnız olmaya kolaylıkla eşlik eden hayatın ve ölümün anlamı üzerine düşünülmeye konulur.

Hastalığın yalnızlıkla bağıntılı olarak içimizde yol açtığı sonsuz içkonuşmaların ve ortaya çıkardığı ruh manzaralarının acılı ve bitkin, ama aynı zamanda bitip tükenmeyen yaratıcı bir imgelemle, edebiyatın hem lirik hem de aydınlık zarafetiyle

dönüşmüş olan çehresi; Virginia Wolf'un sözlerinde eşi benzeri olmayan bir şekilde görülmektedir. Virginia Wolf'un, içli ve o sonsuz gidişatıyla hiç bitmeyecek gibi duran bir cümlesinde, dalgalar, görünür ve görünmez kayalıklarda bir doğar, bir ölür gibidir. Bu, nefesi deniz gibi olan ve bizleri hastalığın anlamları –belki de başımızdan geçmiş olan hastalıkların ve sevdiğimiz insanları bizden daimi olarak uzaklaştırmış, anıların geniş çayırlarında yeniden doğmuş yokluk-*mevcudiyet*lerinde yitirip de asla yitirmediğimiz insanların hastalıklarının anlamları– hakkında düşünmeye sevk eden bir cümledir.

İşte Virginia Wolf'un engin cümlesi:

> Hastalıkların ne kadar yaygın olduğunu, ne de korkunç bir ruhsal değişikliğe sürüklediğini, sağlığın ışıkları sönünce nasıl hayret verici dünyalar keşfedildiğini, hafif bir soğuk algınlığının bile ne gibi bir hüznü ve ruh çöllerini gün ışığına çıkardığını, azıcık bir ateşin ne gibi uçurumları, nasıl da renkli çiçeklerle bezeli kırları ortaya çıkardığını, eski ve sağlam meşeleri nasıl da yere, ölüm kuyusuna serdiğini ve hiçleşim sularının nasıl da başımıza doluştuğunu, diş çektirdikten sonra kendimize geldiğimizde nasıl da meleklerin ve arp çalanların hüzurunda olduğumuzu sandığımızı ve diş doktorunun koltuğunun yüzeyine çıktığımızda "ağzınızı çalkalayınız"ı –"ağzınızı çalkalayınız"ı bize hoş geldin demek için göğün zemininden eğilen bir ilahın selamıyla karıştırdığımızı göz önünde tutunca–, bütün bunları ve daha başka birçok şeyi düşününce ve de düşünmek zorunda kalınca, işte o zaman, hastalığın edebiyatın aşk, savaş, kıskançlık gibi en büyük konularının arasında yer almamasına şaşası geliyor insanın.[68]

Yalnızlıkta, içsel hayatımızı, duygusal hayatımızı çoğu zaman kurutan gündelik ilişkilerden uzaklaştığımızda, içinde bulunduğumuz yerlerde bu engin manzara dönüşümleri ortaya çıkar ve her türlü simülasyon siliniverir.

68 V. Woolf, "Dell'essere malati", *Saggi, prove, racconti*, Mondadori, Milano 1998, s. 267-281.

Yine Virginia Wolf'un dediği gibi:

> Hastalıkla beraber simülasyon biter. Bize yatmamızı buyurduklarında, ânında koltuğun yastıklarının içine gömülür, ayaklarımızı yerinden azıcık olsun oynatmayız, seçilmişler ordusunda asker olmayı bırakır, asker kaçakları oluveririz. Diğerleri savaşta ilerler. Biz akıntıda, dalların arasında salınırız; çimenlerin üzerinde kuru yapraklarla birlikte uçuşuruz, artık ne sorumluyuzdur, ne de ilgili ve belki de yıllar sonra ilk kez, etrafımıza ya da yukarı –örneğin göğe– bakar oluruz.

Gökyüzüne, mesela Rosa Dağı'ndan görünen, günbatımında yanar döner bir ışıkla alevlenen, geceyle kararıp sadece Büyük Ayı'nın yıldızlarıyla aydınlanan kış göğüne bakmaktan daha bilindik olan ve bundan daha seyrek yapılan, ne vardır? Kısacası hastalık, gökyüzünün sırlı dilini: Etty Hillesum'un acıda da, kaygıda da sevincin ve umudun imkânsız alevini kalbinde canlı tutmasını sağlamış dili yeniden keşfetmemizi sağlar.

Gökten Çalabildiğimiz Kesitler

Hastalığa kapıldığımız zaman, göğün sahneleri, göğe bakışımız kökten bir şekilde değişir; Virginia Woolf, bunu, yoğun ve hülyalı sözlerle ifade etmektedir.

> Bu olağandışı gösteri karşısında duyulan ilk izlenim tuhaf bir şekilde sürükleyicidir. Genellikle göğe uzun bir zaman boyunca bakmak imkânsızdır. Böylesi bir durumda, yayalar göğe bakan gözlemci seyirciler karşısında tökezler, şaşakalırlardı. Gökten çalabildiğimiz kesitlerin görüntüsü, kısmen baca ve kiliselerle örtülüdür, arka plan işlevi görür, yağmur ya da iyi hava anlamına gelir, pencereleri altınla kaplar, dalların arasındaki boşluğu doldurarak Londra meydanlarında sonbaharda çıplak kalmış çınarların *pathos*[69]unu tamamlar.

69 Gr. Duygulanım, etkilenim, tutku, çile. Yunan felsefesinde *Logos*'un (aklın) karşıtı, insanın akıldışı diye nitelenen yanına tekabül eden duygu durumları. (ç. n.)

Hep aynı şekilde algılanmaz gökyüzü: Dönüşür ve yenilenir.

> Uzanmış haldeyken, bir yaprağa, bir papatyaya dönüştüğümüzde, göğün farklı, hem de öylesine farklı olduğunu keşfederiz ki, bunun karşısında hayretler içinde kalakalırız. İşte uzun zamandır bizim bilgimiz olmaksızın süregiden buymuş –şekiller bir çözülüp bir birleşirmiş, bulutlar üst üste biner ve gün ortasında, kuzeyden, uçsuz bucaksız gemi ve vagon dizisini, sonu olmayan yaldızlı ışıkları ve mavi gölgeleri tattıran, durmadan açıp kapanan ışık ve gölge perdelerini beraberinde sürüklermiş, güneş kendini bir gösterir bir gizlermiş, kayalık burçlar havada bir birleşir bir yıkılırmış – meğer, Tanrı bilir kaç beygir gücünde buhar harcanırmış, yıllardır onun istemine göre süregiden, sonu olmayan bir etkinlik varmış.

Virginia Wolf'ta hastalık ve hastalığa eşlik eden yalnızlık, o ham acı ve ıstırap boyutundan soyunup gündelik hayatın körelttiği ya da söndürdüğü düşünüm ve imgelem kaynağına dönüşmektedir. Burada söz konusu olan, umudun anlam ufuklarını boşaltan bir hastalık, yani ruhun ya da bedenin ölümcül bir hastalığı değildir; hastalıktan, her halükârda, farklı yaşam biçimleri doğmaktadır: Hastalıkta, daha önceden görmezden gelinmiş ya da bastırılmış yeni ruh halleri, anlamlar keşfedilmektedir. Virginia Wolf'un renkli ve aydınlık sözleri, hasta olduğumuzda göğe bakış şeklimizin nasıl değiştiğini, kendi içimizdeki uçurumlarda olup bitenlerin farkına vardığımızı anlatır ve bizleri, hastalığı kişisel bir yenilenme deneyimi olarak yaşamaya davet eder. Hastalık bizi hastaneye mahkûm ettiğinde, dinleme ve duygusal katılımdan pek de nasibini almamış bir şekilde gerçekleştirilen, sadece bildiğini okuyan ve içinden çıkılmaz ilaç terapilerine maruz bıraktığında, bu büyük İngiliz yazarının yapmış olduğu gibi bir dönüşüm, psikolojik ve insani bir başkalaşım yaşamak pek de kolay değildir kuşkusuz. Kaldı ki, ilgi gördüğümüzü hissetmek ve hayatı yaşanır kılmak için *öylesine* gerekli olan nezaketten çoğu zaman uzak kalan bir ortamda gerçekleşen, hep daha suni, hep daha yabancılaştırıcı teknolojik inceleme silsilesine maruz kaldığımızda, yaşadığımız duygusal uzantılar da söz konusudur.

Kırılganlık İçimizdedir

Hastalık beraberinde kırılganlığı getirir, onu besler, büyütür; her birimiz hastalığı farklı şekillerde yaşarız. Hastalığa ve hastalığın taşıyıcı olduğu kırılganlığa yakalanmış, kapılmış birisine yardım etmek isteyen kişi, bu durumda da, o hastanın ne hissettiğini ve içinde bulunduğu duruma hangi anlamları yüklediğini sezinlemeye çalışmalıdır. Her hasta zayıflığı ve kırılganlığı kendine göre yaşar, günün birinde hastalandığımız takdirde, bu, bizler için de geçerli olacaktır. Bir diğer deyişle hastalık, potansiyel insan kırılganlığı adını verebileceğim bir bilinci ve bilgiyi gün ışığına çıkarır: Bu bizde, bir hastalığın –ruhsal ve de bedensel bir hastalığın– acılı ve üzücü süreci doğana kadar üstü kapalı ve bilinçsiz bir şekilde de olsa, her daim, hayatımızın her mevsiminde mevcuttur. Kırılgan olmanın, kendini kırılgan hissetmenin çeşitli şekilleri vardır. Oysa dünyanın gözünde kırılganlık, çoğunlukla şiddetli, keskindir ve hayatın içinden çıkılması güç çelişkilerini algılamaya ilişkindir. Dünyeviliği ve sonluluğu aşan varoluşsal anlam ufuklarına kök salmamış bir hayatın içinde yer alan, nüfuz edilmez gizle ilgilidir. Kırılganlığın binbir yüzünü nasıl tanımalı, anlamlarını nasıl çözmeli ve onu kendi haysiyeti ve ahlaki temeliyle nasıl kabullenmelidir? Kırılganlığın değerini ve onda yatan simgesel duyarlılığı öylesine görmezden gelen çeşitli psikolojik çağrışımlarla nasıl yüzleşilmelidir? O kırılganlığı kendi olası kırılganlığımız gibi görme, hissetme konusunda ne de beceriksiz, ne de duyarsızızdır; kırılganlığın şüphe götürmez izlerini taşıyan kişilere tokalaşma gibi basit bir dayanışma işaretini bile göstermeye hazır değilizdir. Kalbin Pascalvari mantığını bilmiyorsak şayet, her kırılganlıkta seçilebilir olan acının ve umudun sessiz çığlığını duymakta her birimiz, doktor olalım ya da olmayalım, psikiyatr olalım ya da olmayalım, nasıl da beceriksizizdir. Modern tıpta nasıl da derin bir soğukluk, nasıl da yoğun bir teknolojik ideoloji hâkimdir; modern psikiyatri de, çoğu zaman kırılganlıkla, hastalığın yarattığı kırılganlıkla yüzleşirken böyledir: Hasta tatlı bir sözden medet umar, ama hiçbir zahmet gerektirmeyen o tatlı söz, ağızlardan bir türlü çıkmaz.

Hayatımız kırılgandır ve hastalık, bunu acı bir şekilde ortaya koyar; bu kırılganlığa saygı duymak, onu taşıdığı değer ve anlamıyla yeniden değerlendirmek gerekmektedir.

Hasta Beden

Hastalığın beraberinde getirdiği en köklü değişiklik, bedenin hali ve eyleme şeklidir. Sağlıklı olduğumuzda bir bedene sahip olduğumuzu bile fark etmeyiz: Oturur kalkarız, yürürüz, bedenimize ne istersek onu yaparız, bedenimiz hayatımıza ket vuran bir şey değildir. Susuzluk hissedersek elimize rahatça bir bardak alırız, rahat rahat oturur, mekân değiştirir, merdivenleri iner çıkarız, bisiklete biner, koşar, kayak kayarız ve bedenimizi kullanmak için başkalarına, başkalarının yardımına ihtiyaç duymayız. Bizi yatakta kalmaya mecbur eden bir hastalığa kapıldığımızda ve bedenimiz kendine yetmez olduğunda ise her şey nasıl da değişiverir; bir bardak su içmek bile meşakkatli, zaman zaman da imkânsız oluverir. Kısacası, hastayken asi ve inatçı bir *şeye* dönüşen, artık kendine yetemeyen, hastalığa esir düşmüş bedenimizle savaş haline gireriz. Sadece bir bedene, fiziksel ve ölçülebilir bir *bedene sahip* değilizdir, aynı zamanda bir *bedenizdir*: Yaşayan bir beden. Elimiz, kendi elimiz, cerrah onu ameliyat ettiğinde ancak bir şey, cansız bir nesnedir; ancak bu el, duygu ve umutlarımızı, beklenti ve kaygılarımızı dile getirdiğinde, sözlerimize eşlik ettiğinde başka bir şeye dönüşmektedir. Yaşayan bedenin dili zaman zaman ruhun dilinden de manidardır. Hastalıkta, fiziksel acı ânında, yaşayan beden; kendiyle kendi duygu ve umutlarıyla, kendi umutsuzluğuyla ilgili tanıklıkta bulunmayı sürdürür; oysa sahip olduğumuz beden, nesneler dünyasıyla iletişim kurmamızı sağlamaktan gitgide daha uzaklaşır, gitgide daha âciz düşer. Hastalık yayıldığında, zaman zaman, neyin canımızı yaktığını söylemeye, hatta yardım isteyecek bir söz söylemeye mecalimiz kalmaz; bu noktada, talep ve ihtiyaçlarımızı ancak bedenimiz aşikâr kılar. Bedenin, yüzün ve bakışın, tebessümün ve ağlayışın dilini çözmek; hastalık baş gösterdiğinde, yaşam ufku ve planları gitgide daha

incelip kararmış insanın –her birimizin– iç dünyasında, duygu, hayal, düşünce ve istek yaşamında neler olup bittiğini anlamak için atılması gereken ilk adımdır. Hastayı, her hastalık deneyiminde ihtimal dahilindeki ve beraberinde sonu olmayan bir acı kaynağı mahiyetindeki kaygı ve huzursuzluk, hüzün ve umutsuzluk getiren ölümün gölgeleri de sıyırır. Acı ve yalnızlık içinde can çekişen yüzlerde yaşayan beden dili, bilinç durumunun gidişatının anlaşılmasını, vahamet derecesinin değerlendirilmesini de sağlar. Yaşayan beden, işgal edilmiş bir özgürlük bağlamında da olsa, bütün bunlara muktedirdir; ancak fiziksel beden başkalarının, doktor ve hemşirelerin iradesine mahkûmdur: Onların rehinesi durumundadır ve sanki bir canı yokmuşçasına bir şeye, bir nesneye dönüştürülmüştür. Görmezden gelinen bu durum nedeniyle var olan genel duyarsızlık ve yalnızlık çölleri hastanelerde durmadan kanayan ahlaki yaralardır.

Akut Hastalık ve Kronik Hastalık

Gerek tıpta gerekse psikiyatride *akut* ve *kronik* kategorileri, gerek hastaların gerekse onları tedavi eden doktorların tarzlarını ve yaşama şekillerini değiştirir. Akuttaki ve kronikteki zaman deneyimi farklıdır: Her ikisinin de gerek nesnel zamanları, saat zamanları gerekse de öznel zamanları, içsel zamanları farklıdır. Akut hastalığı şimdi, kronik hastalığı ise gelecek yiyip bitirir: Bu ikisinin duygusal uzantıları, şimdi ile gelecek zamanlarının arasında kurdukları farklı kesintisiz bağıntılar da birbirinden farklıdır. Akut hastalıkta geleceğe açık olma mahiyetindeki umut hiçbir zaman eksik olmaz; kronik hastalıktaysa gelecek hep aynı olan bir şimdiki zamanın sonu olmayan bir tekrarıdır: Zaman zaman da her nevi umudun ötesinde yer almaktadır. Bir hastalığın zaman içindeki gelişiminde –bu özellikle de psikiyatride böyledir– kişiler arası ve çevresel öğelerin tartışılmaz bir patojenik rolü vardır. Hastalık akuttan kroniğe dönüştüğünde, zaman deneyimi, zamanın Augustinusçu yapısı derinden değişir ve her hasta kendi kendine kaygı içinde şunu sormadan edemez: Hayatım nasıl olacak? Ne tür ilişkiler kurabileceğim?

Hayatımın anlam ufkunda hangi bekleyiş ve umutlara yer kalacak? Hangi işleri yapmayı sürdürebileceğim? Diğerleri, ailem zayıflığımı ve kırılganlığımı nasıl karşılayacak, içine dalacağım yalnızlığa nasıl çare olabilecek? Kronik olma hali daha tıbbi bir gerçeklik teşkil etmeden bile, gelecek, ilerisi; ister istemez, kaygı hissi, kaygılı bekleyiş ve kaygı mevcudiyeti: Ölüm kaygısı olarak yaşanır. Kronikliğin zamanı böylelikle kaygı zamanı, kendi kimliğimize –her defasında bilinmezliğin ve "Aynada gördüğüm hâlâ ben miyim? Aynanın bana gösterdiği kişi ben miyim?" şeklindeki huzursuz sorular sorma tehlikesine giren ben'in kimliğine– yönelik köklü bir bunalım zamanı olur. Kroniklik, hastaların doktorla olan ilişkisini farklı bir biçime sokar; hastaların, özellikle de hayata ve doktora olan güvenleri eksilir. Ludwig Binswanger'in çok güzel sayfalarla dile getirdiği gibi, güven her birimizin hayatındaki yapıtaşıdır; hayatımı ve hastalığımı bir *başka* kişiye, bir doktora emanet etmemi sağlayan güven, ancak zamanı, geleceği açık bir ihtimal olarak yaşadığımda mümkündür. Zira bir insana, sadece *bugünlük* değil, *yarınlık* da güvenirim. Yaşamsal bir koşul olan güven un ufak olduğunda, kronik hastalıktan mustarip herhangi bir kişinin yalnızlığı da, haliyle, yayılır; bunun yanı sıra, doktorun da tarzı ve iyileştirme şekli köklü bir biçimde değişir.

Kronik Hastalık ve Doktor

Kronik bir hastalık söz konusu olduğunda doktorun görevi ve anlam ufku, tedavi etmek ve kökten bir şekilde terapötik işlev görmek değil, hayatının bir parçası oluveren hastaya bakmak ve refakat etmektir. Hiçbir doktor, onu şimdiki zamanın kaçınılmaz davetinden koparıp alan ve donuvermiş, atıl kalakalmış, değişiklik göstermeyecek bir gelecekle yüzleştiren kronikliği kökten bir meydan okuma olarak görmeden edemez. Doktorun içsel zamanı, öznel zamanı da ister istemez hastalarının içsel zamanına uymaya çalışır; kendi iletişim ve özdeşim, dinleme, duygusal katılım kıstaslarını ve hastaların yaşadıkları deneyimleri kavrama paradigmalarını dönüştürür. Bir doktor, ister iste-

mez, hastası mevcut değilken bile, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde, onunla tam zamanlı olarak ilgilenmeden edemez; bir diğer deyişle, hastası, yokluğunda da, onun için bir sorun olarak mevcut olmayı sürdürür. Doktorun kendi kendisiyle ve hastayla olan içsel sohbeti kesintisizdir; başlayıp da biten bir viziteyle ya da *akut* hastalıklarda söz konusu olduğu gibi sınırlı bir zamana dayalı bir tedaviyle sona ermez, *kronik* hastalık zamana kesintisiz olarak yayılır. Bu nedenle de, doğal olarak, gerek hastada gerekse doktorda güvensizlik ve çekince, işe yaramazlık ve yabancılık hisleri tezahür eder. Kronik bir süreci olan bir hastalığın tedavisinin bir ön şartı da, farmakoterapötik stratejilerin yanı sıra, her bir hastanın, kendisini net ve kati bir şekilde kırılgan ve zayıf kılan ve de sonu olmayan bir acı kaynağı olan kronikliği *nasıl* yaşadığını çözümlemek ve belirlemektir.

Nasıl Bir Yardım?

Hasta bir kişiye, özellikle de hastaneye yatırılmış bir kişiye nasıl davranmalı, ona ne demeliyiz ve acısını daha az keskin kılmak, yalnızlığını biraz olsun hafifletmek için ne yapmalıyız?

Söyleyeceklerim basit şeylerden ibarettir; ama belki de, kendini kötü hisseden kişiler buna, soyut ve biçimsel şeylere duyduklarından daha çok ihtiyaç duyuyordur. Bir odaya girdiğimiz zaman, kapıyı daima çalalım ki beklenmedik misafir olmayalım. Hasta kişinin elini aşırı bir hararetle sıkmayalım, ses tonumuzu değiştirmeyelim, üzüntümüzü, mümkünse, sade sözcüklerle ve içtenlikle dile getirelim ve ona, yaşamsal sınırlarını ihlal etmeden, sakınımla yaklaşalım. Aceleye kapılmayalım ve acelecilik hissi uyandırmayalım. Hasta yatağının yanında beş dakika kalıp huzursuzluk emaresi vermemek, başka şey düşünüyor hissi uyandırmamak da mümkündür; uzun süre, hatta bir saat kalıp da zamansızlık ve ziyareti bir an evvel bitirip gitmek istiyormuş hissi uyandırmak da mümkündür. Hastanede yatan bir kimseye söylediklerimiz, onun aklında kalır, hafızasına kazınır; oysa günlük hayat koşuşturmasında sözleri, unutma canavarı yutar, bizler duyduklarımızı unutmaya mey-

lederiz. Hasta bir kişiyi ziyaret ettiğimizde ya da ona refakat ettiğimizde, ona, kendisine ayırdığımız zamanın kalbimizden gelen, içten bir ilgi ürünü olduğunu bu şekilde göstermeye çalışalım. Bu söylediklerim çok basit, neredeyse sıradan şeylerdir, ancak kendini kötü hisseden kişide olumlu bir duygu uyandırması, onun yalnızlık deneyiminin hiç olmazsa biraz daha az iç sızlatıcı olmasını sağlaması açısından çok önemlidir; buna ilişkin daha başka düşünceler de öne sürmek mümkündür. Odada birkaç dakika kalacaksak bile hasta kişinin yanına oturalım ama yatağına oturmayalım. Yaşadığı alanı, onu başkalarının mevcudiyetinden ve bakışlarından koruyan evindekinden hayli farklı, ziyadesiyle hassaslaşmış ve kırılganlaşmış sınırlarını –onu simgesel olarak diğerlerinden ayıran sınırları– ihlal etmeyelim. Saate bakmayalım ve ziyaretimizi sonlandıracağımız zaman gerekçelere, uydurma bahanelere başvurmayalım. Ve unutmayalım ki, kendini kötü hissetme hali, hastalık, her türlü sohbeti zahmetli kılabilir. Hasta bir kişinin yanında olduğumuz zaman, onun ruhuyla ilgili, beklenti ve umutlarıyla ilgili bize bir şeyler söyleyen –ama huzurlu ve aydınlık, ama kaygılı ve hüzünlü, ama umutsuz ve mutsuz, ama esrarengiz ve hülyalı, ama sabit ve taşlaşmış– gözlerine bakalım. Bir hastaya en çok acı verecek, yüreğini yok yere parçalayacak şeylerden biri, kendisi orada değilmişçesine, "durum"uyla ilgili olarak doktor ve hemşirelerle konuşmak ya da kendisinin duymayacağı şekilde konuşmaktır. Bunlar hastalığın zaten var olan yaralarına eklenivеren kanayan yaralardır; savunulacak hiçbir yanı olmayan bir kalpsizlik ya da alelade bir özensizlik nedeniyle, hastaneden hastaneye acımasızca yinelenen yaralardır. Bunlar; ister kronik ister akut olsun (maalesef daha başka bir tabir bulamıyorum, kaçınılmaz olarak zaman*da*: Dur duraksız ya da kısa aralıklarla yayılan) hastalığa –bizi öncesinde yaptığımızı bile neredeyse hatırlamaz olduğumuz işlerden ve bildik (günlük) ilişkilerden alıkoyan, hem bedenimize hem de ruhumuza kasteden hastalığa– yakalandığımızda, içinde bulunduğumuz büyük yalnızlık hissini baş döndürücü bir hızla artıran ve serpilten, ama kasıtlı ama kasıtsız yapılan ahlaki ihlallerdir.

Soru Sormadan Dinlemek

Hasta bir kişiye yaklaştığımızda, daima içsel dinleme tutumunu sergilemeye gayret gösterelim. Söylenen sözler kadar, söylenmeyenleri de: Manidar bir sessizliğe gömülmüş olan sözleri de dinlemeye çalışalım. Fazla soru sormadan dinleyelim; insanların mahremiyetine ve içe dönüklüklerine, çekingenliklerine sonuna kadar ve Schelervari bir saygı gösterelim. Tabii ki hepimizin hasta bir kişinin karşısında hissedilen duygu ve korkuları tahlil etmeye alışması ve kendisini bu konuda eğitmesi gerekmektedir; eğer huzursuzluk ya da korkudan, kaygıdan ya da duyduğumuz manevi acının yarattığı bunalımdan mustaripsek, o zaman irademizin dışında ve kabahatimiz olmaksızın bile olsa, içimizde bu duyguları uyandıran kişiye yardım etmekten vazgeçmemiz çok daha iyi olacaktır. Özellikle de hastaneye yatırılmayı gerektiren bir hastalığa yakalanmış kişiler, içimizdeki kaygıyı ve güvensizliği, çok duyarlı antenleri sayesinde ânında hisseder ve bu halimiz, hasta kişinin kendisini daha kötü hissetmesine neden olur. O böylelikle, kendini daha yalnız, daha da yalnız hissedecek, kendisini kötü hissetmenin ne anlama geldiğini hiç de anlamıyor görünen sağlıklı insanlardan inanılmaz derece uzak düşecektir.

Bu söylediklerim, psikiyatrinin ele aldığı büyük meselelerin nazarında uygunsuz, gayet basit ve sıradan kalmaktadırlar, öyle ki onları yazmamaya meylediyordum; ancak bunlar, hastalığa çok zaman eşlik eden ruh acısını kavramak için gereklidir belki de.

4. Ölümdeki ve Ölmekteki Yalnızlık

Batılı Anlayışta Ölüm ve Ölmek

Hayat ve ölüm birbirleriyle çakışır; yaşamak ve ölmek ise, iç içe geçen deneyimlerdir. Ölmek, henüz yaşıyor olmaktır: Kaygı ve umutsuzluk, yitmişlik hissi ve yalnızlıkla aşınmış bir yaşamaksa da, gene de yaşamaktır. Yalnız ölünür: Georges Bernanos'un yüce ve kehanet kokan sözüdür bu. Ölüm, hakkında ancak hayatın yadsıması olduğu söylenebilecek bir bilinmezdir; ölmek ise, yaşamdan ölüme geçiştir. Ölünmekte olunan saat, yaşanan saat değildir. Yaşamakta, her saati bir *başka* saat, her ânı bir *başka* an izler; oysa ölmek söz konusuyken her saat son saat olabilir: Bir *başka* saat, bir *başka* an gelmeyebilir. Ölürken, geleceğin *içine* doğru olası her aşkınlık batarken, saatin kız kardeşleri kalmaz artık.

Ölümü bastırmak Batı'ya has bir anlayış gibi durmaktadır; ölmenin bastırılması ise, gerçekleştirilmesi daha güç bir deneyimdir daima. Zamanımızda pek çokları sadece ya da özellikle ölmekle (ölme biçimleriyle) ilgileniyor ve ölmek için, kaygılardan arınmış, fark edilmeyen ve duyguları-alınmış bir yol arıyorsa, bu, ölümün, anlam ve giz ufukları bağlamında düşünülmek isten*me*diği anlamına (da) gelmektedir.

Son yalnızlık deneyimi, kuşkusuz ki, ölmekteyken, ölüme doğru yüründüğünün ya da hiç olmazsa ölümün yaklaştığının keskin ve acıklı bilincine sahip olunduğunda gerçekleşir ve ölen kişinin yalnızlığı, sessizliğin ve ifade edilemezin uçurumlarına kapılır.

Görünen odur ki, günümüzde, ölüme, insani açıdan hiçbir derin anlam taşımayan bir olay gibi bakılmaktadır: Ölüm, büyük bir hafiflikle öncelenebilecek bir şey gibi görülmekte; sadece, hayatın sönmesine eşlik eden acıdan ve kaygıdan sakınılmaya çalışılmaktadır. Ölümün saklı anlamı, yaşamanın ve ölmenin anlamı (ölümün dünyeviliği ya da aşkınlığı) üzerine derin bir sorgulama yapmak, Batı bilincine gitgide yabancı kalmış görünmektedir: Sanki bu sorgulama, çözümsüz olan her nevi insani sorundan kaçma ihtiyacı tarafından yakılıp kül edilmiş, yenip tüketilmiştir. Rainer Maria Rilke'nin *Malte Laurids Brigge'nin Notları*'nda[70] ortaya çıkardığı ölüm kaygısı, günümüzün deneyim ufkundan (böylelikle) kaybolmaya yüz tutmuş bir ölümdür; bununla birlikte, bu kaygı, görünüşün ötesinde, ruhun gizli uçurumlarında gizlenmiş ve maskelenmiş bir şekilde yaşamaya devam etmektedir.

(Rilke, Malte'nin dedesi, mabeyinci Cristoph Detlev Brigge'nin ölümünü betimlerken onun edebiyatıyla aramızdaki uzun yıllara rağmen, peşimizi bırakmayan ateşli ve fantastik bir dilden faydalanmaktadır.

Kitaptaki bazı metinleri yeniden okuyalım:

> Cristoph Detlev'in ölümü, işte günlerdir, günlerdir Ulsgaard'da yaşıyor ve herkesle konuşuyor ve istiyordu. Taşınmak istiyordu, mavi odayı istiyordu, ufak salonu istiyordu, büyük salonu istiyordu. Köpekleri istiyordu; gülünsün, konuşulsun, oynansın ve susulsun istiyordu ve hepsini birden istiyordu. Dostlarını, kadınları ve ölmüşleri görmek istiyordu: İstiyordu. İstiyor ve haykırıyordu.
>
> İşte gece olup da nöbeti olmayan yorgun mu yorgun uşaklar uyumaya çabaladıklarında, Cristoph Detlev'in ölümü haykırıyordu; haykırıyor ve inliyordu; öyle uzun ve ısrarlı bağırıyordu ki, ilkin onunla birlikte uluyan köpekler susuyor, yatmaya cesaret edemiyor ve titreyen uzun, narin bacakları üstünde durarak korkuyorlardı. Danimarka'nın o engin, gümüş rengi yaz gecesinde, bütün köy halkı, onun haykırışlarını işittikçe, fırtına

70 R. M. Rilke, *Malte Laurids Brigge'nin Notları*, Çev.: Behçet Necatigil, Can Yayınları, İstanbul 2006.

> varmış gibi kalkıyor, giyiniyor ve feryat kesilene kadar hiç konuşmadan lambaların çevresinde oturuyorlardı.

Her tür sessizlik karşısında paralanan, anlamsız ses ve bağırtılar tarafından altüst olan ölüm, bağıran ve inleyen bu ölüm, son kısımda şu şekilde anlatılmaktadır:

> Mabeyinci Brigge, kendisinden başka bir ölümle ölmesini isteyene kim bilir nasıl bakardı? O, kendi ağır ölümünü öldü.

Her halükârda, Rilke, bu ölümün karşısına bir başka ölüm, sonsuz derecede daha insani ve üzerinde daha çok düşünülmüş bir ölüm koymaktadır. İşte söylediği sözler şunlardır:

> Gördüğüm ya da kendilerinden söz edildiğini işittiğim başka kimseleri düşündüğümde: hep aynı şey. Hepsi de kendi ölümlerini öldüler. Ölümü bir esir taşır gibi zırhlarının altında taşıyan o erkekler; çok yaşlanıp küçülen, sonra muazzam bir yatak içinde, bir sahnede gibi, bütün ailenin, hizmetçilerin, köpeklerin önünde, kibar ve saltanatla göçüp giden o kadınlar. Hatta çocuklar, en ufakları bile, rasgele bir çocuk ölümünü değil, kendilerine hâkim olup bulundukları ya da ilerde olacakları hale göre bir ölümü ölüyorlardı.

Bunlar görünürde bizim bildiklerimizden uzak, çok uzak ölüm şekilleridir; abartılı ve dönüştürülmüş anlatımına rağmen, kendi hayat ve ölüm deneyimlerimizdeki günlük ve ortak modelleri oluşturan ölümün ve ölmenin imge ve metaforlarını yansıtmaktadır.)

Psikiyatri –doğal olarak kastım biyolojik değil, fenomenolojik psikiyatridir– bizlere, kronik hastalığın psikolojik ve insani kaderiyle karşılaştığımızda ölmeye ve yaşamaya, ölüme ve yaşama dair ne diyebilir? Her kronik hastalık sırasında arzulanan bir ölüm, istençli bir ölüm olabilecek ölüm hakkında psikiyatri bize ne söyleyebilir? İnsan ölümün sırrı mahiyetindeki geleceği silmeye dair umutsuz bir düşünceden dolayı mı, yoksa Maurice

Blanchot'un dediği gibi, "gelecek sırsız olsun, sırrı çözülemez ölümün karanlık payı olmasın" diye mi kendini öldürür, öldürmek ister?

Yalnızlığın karanlık gecelerine, ölüm, sevdiğimiz kişi bizi terk ettiğinde kalbimizi yaralayan yalnızlık konuları eşlik eder. Ölmek meselesi de, ölmekte olan kişinin benzersiz ve anlatılmaz yalnızlığı da, yalnızlığın derin sessizliğinin içinden filizlenen, arzulanan ve aranan ölüm meselesi de devrededir.

Yalnızlığın anlamsal ve varoluşsal ufukları üzerindeki çözümlemelerimi sonlandırırken, üzerinde düşünmek istediğim konu başlıkları işte bunlardır.

Parçalanmış Bir Ruh Taşıyordum

Kısacası, günümüzde, ölümü bastırma, onun gerçekliğini ve görüntüsünü silme eğilimi gitgide yayılmaktadır; bu bastırma, sevdiğimiz bir kişinin ölümü neredeyse elle dokunur olduğunda azalmaktadır. Karl Jaspers'in çok güzel yazdığı satırlarda dile getirdiği gibi, sevilen bir kişinin ölümü, her bastırmanın ötesinde *bizim* ölümümüzün, *benim* ölümümün imgesi olmaktadır. Novara'daki psikiyatri hastanesini yönetirken yapmış olduğum araştırmalar sırasında, çeşitli ölümü yaşama şekline tanık oldum; sadece insanın kendi ölümünü değil, kronik psişik ve bedensel bir hastalık bağlamında sevilen bir insanın ve aile dışındaki *başka* insanların ölümünü yaşama biçimleriyle karşı karşıya kaldım; şefkat ve dostluk bağı kurulan insanların ölümü karşısında yoğun ve acılı duygusal yankılara rastladım. Hastalık ve hastalığın kronik oluşu, ölüm nazarındaki duygusal yaşam kaynaklarını kurutmuyor, söndürmüyordu: Ancak yabancı kişilerin nazarında aksi gerçekleşiyordu.

Sevilen bir kişinin ölümünde yaşanan acının gizinin tarif edilemezliğiyle ilgili olağanüstü bir tanıklığa, Augustinus'un ölümsüz eseri *İtiraflar*'da rastlarız; kronik, psişik ya da bedensel bir hastalıktan mustarip olmayı ya da sapasağlam olmayı bir yana bırakarak, bu eserin ölüm nazarında gerek geçmişin gerekse bugünün kaygı ve huzursuzluklarını yansıtan birkaç

parçasını alıntılamak isterim. Augustinus'un sözleri, depresif olarak adlandırabileceğim bir halin küllerinden doğmaktadır ve yaşamın, ölümün gizlerini, sahip oldukları varoluşsal parlaklığıyla ortaya koymaktadır. Nietzsche'nin sözünü ettiği çöl; içimizde, ancak bu sözlere yansıyan duyguların doğması halinde, büyümeyecektir. Augustinus, derinliği ve eşsiz acı tanıklığı, etkileyiciliği bakımından unutulur gibi olmayan sözlerle bir dostunun ölümüne eşlik etmektedir.[71]

> Bu duygunun tersi bir duygu içimde yükseliyordu: Hayattan bıkmıştım, ama aynı zamanda ölmekten korkuyordum. Arkadaşımı ne kadar çok sevdimse, öyle sanıyorum ki, benden onu alan ölümden, zalim bir düşman gibi, o kadar nefret ediyor ve korkuyordum, aynı zamanda arkadaşımı yok ettiği gibi birden bütün insanları da yok edebileceğini düşünüyordum. O zamanki ruh halim, anımsayabildiğim kadarıyla böyleydi.

Augustinus'un, sevdiğimiz bir kişiyi yitirdiğimizde bizi yakalayan, altüst eden huzursuz edici yabancılık hissini anlatan daha başka sözleri de vardır. Bu yabancılık, bizi kendimize yabancı kılan bir yabancılıktır: Sanki yaşamamız sadece ve sadece ölmemiz demektir; sanki başkasının ölümü karşısında yaşamamız imkânsızdır. Bunlar ölümün gizine dair bir şeyler anlamamızı sağlayan sözlerdir.

> Başka ölümlülerin hâlâ nasıl yaşayabildiklerine hayret ediyordum. Çünkü hiç ölmeyecekmiş gibi sevdiğim kişi ölmüştü; onun ölümünden sonra hâlâ nasıl yaşadığıma şaşıyorum, çünkü ben bir başka oydum. Bir ozan arkadaşından söz ederken, onu "ruhunun yarısı" olarak çok güzel ifade etmiş. Onun ruhuyla kendi ruhumun iki vücutta tek bir ruh yaptıklarını hissetmiştim. Yaşam bana çok ağır bir yük gibi geliyordu, bu yüzden yaşamak istemiyordum. Çünkü yarım yaşamak istemiyordum. Buna karşın o kadar sevdiğim kişinin tamamen öleceği korkusuyla ölmekten de korkuyordum!

71 Augustinus, *İtiraflar*, Çev.: Dominik Pamir, Temuçin Yayınları, İstanbul 1997.

Yaşamak, yaşamaya devam etmek konusunda, her halükârda iç sıkıntısı ve kaygı mevcuttur, ruh paralanır, can çekişir.

> Yalnızca kendim tarafından desteklenen ve artık bana katlanamayan yaralı ve iç paralayıcı bir ruh taşıyordum ve onu nereye koyacağımı bilemiyordum.

Sevilen bir kişinin ölümünden kaynaklanan yalnızlık; bu yalnızlığın köktenliğini ve derinliğini, yürek paralayıcılığını ve sonsuzluğunu anlamış olan Augustinus'un sözlerinde belirir ve yalnızlık deneyimi, annesi Monica'nın ölümüyle de yoğun ve tarif edilmez bir hal alır. Augustinus bundan, annesinin ölmekte olduğu andan itibaren *İtiraflar*'da bahseder.

> Gözlerini kapadım. Yüreğimde büyük bir üzüntü duydum. Gözlerimden yaşlar boşanmaya hazırdı. Büyük bir güç harcayarak gözyaşlarımı içime attım. Bu savaşım çok acı vericiydi.

Monica öldüğünde, Augustinus iman ve umutla doludur, bununla birlikte kalbi acı ve yalnızlıkla dağlanmıştır.

> Peki neden içten öylesine acı çekiyordum? Kuşkusuz birlikte yaşamanın getirdiği o tatlı ve sevgili alışkanlıktan birdenbire kopmanın yol açtığı taze yara nedeniyle öyle büyük acı duyuyordum. Son hastalığı sırasında bana söylediği sözler benim için çok avutucu oldular. Kendisine gösterdiğim bakım için beni övdü, büyük bir sevgiyle iyi bir evlat olduğumu söyledi ve ağzımdan kendisine karşı ne sert bir söz ne de bir hakaret çıktığını duymadığını belirtti. Bununla birlikte bizleri yaratan Tanrım, benim ona karşı yaptıklarım, onun bana karşı yaptığı fedakârlıklar karşısında nedir ki? Böylesine büyük bir teselli kaynağından yoksun kalmak beni yaralamıştı, onunla bir olmuş yaşamım adeta parçalanmıştı.

Gözyaşları Augustinus'un acısını hafifletemiyordu, ancak sonra:

> Tutmuş olduğum gözyaşlarımı bıraktım istedikleri gibi döküldüler. Yüreğimin bütün üzüntüsü bu yatakta boğuldu gitti. Yüreğim huzur buldu.

Augustinus'un acı ve yalnızlık kasırgalarını ancak inanç dindirebiliyordu.

Gözyaşları

Augustinus'un gözyaşlarıyla ilgili söylediği bu muhteşem sözler, gözyaşlarının onun kalbinin altında bir minder gibi uzandığını söylemesi, ayrılık ve vedalaşma ânında içimize iniveren acı ve ağlayış hakkında, bir tebessümün hazin ve yalnız yankıları olan gözyaşları hakkında çok şey anlamamızı sağlar. Gözyaşı gibi psikolojik ve insani bir deneyimde ne de engin anlamlar yatmaktadır: Yüreği dağlanmış ve unutulmuş, bastırılmış ve sıradanlaştırılmış bu deneyim, hüznü ve yalnızlığı, umutları ve yara almış arzuları anlamamız için gereklidir. Augustinus'un umutsuzluk ânında söylediği sözler, gözyaşlarının fenomenolojik ve antropolojik yönünü yeniden keşfetmemizi sağlamaktadır. Artık gözyaşımız kalmadığında, gözyaşları duygusal hayatımızın arka planı olmayı kestiğinde, sevdiğimiz kişinin içimizde açtığı yalnızlığı, kaybı ve yokluğu gözyaşlarına akıtamadığımızda, acı daha da keskinleşir ve geleceğe ilişkin umut ufuklarımız kararır. Ancak dipsiz uçurumlardan kayarak uzaklaşılabilen derin ve ulaşılmaz yarıklar boyunca cüretkârlıkla tırmanan bir konunun dönemeçleridir bunlar. Gözyaşları Augustinus'un yanaklarından süzüldüğü gibi, bizim de yanaklarımızdan süzüldüğünde, dünyanın imgeleri ve yaralanmış ama her halükârda diyaloğa ve beklentiye, umuda açık bir acı ve şefkate tanıklık eden insanların imgeleri belirir. Hiç olmazsa bir an için bile olsa sevdiğimiz kişinin görüntüsünü bize geri getiren, elle tutulmaz bir kurtuluşun tadı mahiyetindedir gözyaşları ve hiç hayal edilmemekle birlikte acımasız bir şekilde gerçekleşmiş ve hayata dahil olmuş saatlerin hayretli sessizliğinde, yalnızlığın ve ayrılığın, baş döndürücü uzaklığın ve sadece gizden medet ummanın trajik düğümlerini çözen de gözyaşlarıdır.

(Sevilen kişilerin ölümünün beraberinde getirdiği kanayan yara, harika bir romanın[72] başkahramanının arkadaşlarından

72 W. G. Sebald, *Austerlitz*, Çev. Gülfer Tunalı, Can Yayınları, İstanbul 2008.

birinin, Věra'nın ağzından dinlediği sözlerde (de) yeniden doğmaktadır, bu sözler sürgünün yürek parçalayıcı yolları boyunca ilerleyen sıradan ve nezih insanların, çocuk ve yaşlıların bulunduğu alayı hatırlatmaktadır; sıra numaralarını boyunlarına bağlı bir sicimle taşıyan bu kişilerden her biri, kısa zaman içinde sessizlik ve unutuluşla yitecektir. İçlerinden biri, Agàta, Věra'ya yönelir: Ona, sessizliğe ve özellikle de, var olmamasına ramak kala unutulma ejderhasına terk edilmemenin zarif ve ince, gizli ve aydınlık bir yolunu gösterir.

Věra'nın anlatılmaz bir acıyla örülü güzellikteki sözleri şunlardır:

> Kısa bir süre sonra Agàta oradan ayrılmamı istedi. Vedalaşırken bana sarıldı ve şöyle dedi: Bak Stromovka Parkı tam karşıda. Arada bir benim yerime orada gezer misin? Bu güzelim yeri her zaman çok sevmişimdir. Belki gölcüklerin karanlık sularına baktığında, talihli bir günde, yüzümü görürsün.

Artık var olmayan bir kişinin gözlerindeki, çehresindeki ışığı kapabilmek ve onu yaralı bellekte saklamak ve bir bataklığın hareketsiz sularında ya da Orta'nınki gibi bir gölün hafif esintileriyle dalgalanan sularında yakalayabilmek, bu büyük romanın sayfalarından doğan ışıltılı ve gizemli bir imgedir ve bizlere, ruhun yalnızlık saatlerinde eşlik etmekte, edebilmektedir.)

Yas Günlüğü

Bu, Roland Barthes'ın[73] annesinin vefatının ardından iki sene boyunca yazdığı çarpıcı parçalardan oluşan günlüğünün adıdır. Bunlar sonu olmayan, her umuda kapalı olan bir acının uçurumlarının kapılarını ardına dek açan yürek paralayıcı bir yalnızlığın kesitleridir ve bu nedenle, bir kez okunduktan sonra unutulamayacak, tabiri caizse içimizde silinmez izler bırakan bu incecik kesitlerden bazılarını vurgulamak isterim.

Sevilen ve yeri dolmaz birinin ölümüne eşlik eden acının ve boşluğun kahredici imgelerinden biri şudur:

73 R. Barthes, *Yas Günlüğü*, Çev.: Mehmet Rifat - Sema Rifat, YKY, İstanbul 2009.

> Şimdi, beklenmedik bir anda, patlayan bir kabarcık gibi içimde bir şey iyice belirginleşiyor: *O yok artık, o yok artık*, sonsuza dek ve tamamen. Donuk bir şey bu, sıfatı yok – *anlamsız* olduğu (yorumlama olanağı bulunmadığı) için başdöndürücü.

Sonra, acı, görünüşte daha hafif bir sayıklama haline gelir:

> Paltom o kadar iç karartıcı ki, o her zaman taktığım siyah ya da gri boyun atkısına sarınım anneciğim katlanamazdı, biraz renkli bir şeyler kullan diyen sesini duyar gibiyim. Bunun üzerine renkli (ekose) bir boyun atkısı ediniyorum.

Georges Bernanos'un dediği gibi, ruhun keskin bir ifadesi şeklindeki bir duygu olan kederin olağanüstü ve çarpıcı bir tanımı şudur:

> Keder, bir taş gibi...
> (boynumda,
> içimin derinliklerinde)

Günlüklerin özel konusu olan ve sürekli yalnızlıkla ilişkilenen keder, muhteşem bir başka kesitte yer almaktadır ve Barthes'ın Urt'a, annesinin doğduğu yere geri dönmesinin ardından filizlenmektedir:

> Urt. Yoğun ve sürekli keder; devamlı aşırı duygululuk. Yas daha da kötüleşiyor, derinleşiyor. Ne tuhaf, başlangıçta yeni durumu (yalnızlığı) dikkatle incelemeye bir tür ilgi duyuyordum.

Keder, bir kez daha, acılı saatlere eşlik eden bir hayat deneyimi olarak ortaya çıkar: Aslen iyi bir şeydir, bir hastalık değildir.

> Kedere karşı, sanki bir hastalıkmış gibi, "sahiplenilmiş bir şeymiş" gibi, bir yabancılaşmaymış gibi (sizi yabancı kılan bir şeymiş gibi) –depresyon bahanesiyle– bir ilaçtan medet umma olanaksızlığı, bayağılığı; oysa keder, özde var olan kişisel bir şey...

Ve acılı bir şekilde:

> Herkesin kendi keder ritmi vardır.

Son günlük kesitlerinden birinde, 22 Aralık 1978'dekinde keskin bir kendine gelme arzusuyla birleşmiş bir başka hüzün imgesi bulunmaktadır.

> Ah, içe dalma, bir köşeye çekilme, "Benimle ilgilenmeyin" demenin *derin* arzusunu dile getirmek; bu bana hiç sapmadan dosdoğru kederden gelmekte, "sonsuz"muş gibi –içe dalış öylesine *gerçek* ki önlenemeyen küçük kavgalar, imaj yaratma oyunları, yaralanmalar, insan *varlığını sürdürmeye* başlar başlamaz kaçınılmaz olarak meydana gelen şeyler derin bir suyun yüzeyindeki tuzlu, acı bir köpükten başka bir şey değildir...

Evden uzaklaşmak, sonra da eski bir hayat sırrı misali yolculuk etmek artık mümkün değildir; çünkü Roland Barthes, şimdi artık ancak evde kalarak annesinin yaşam tarzını ve benimsediği değerleri izleyip yaşayabilecektir. Bunlar, günlüğün bizlere yaşatmakta olduğu, kanayan düşünceler, yaralardır.

> Neden yolculuk yapmaya katlanamıyorum artık. Neden hep kaybolmuş bir çocuk gibi "evime dönmek" istiyorum hep? – ama anneciğim orada yok artık. Anneciğimle "konuşma"ya devam etmek (paylaşılan konuşma var olmanın kendisidir) iç konuşmayla yapılamaz (ben hiç onunla böyle konuşmadım), yaşam biçimiyle yapılır: Gündelik hayatta onun değerlerine göre yaşamayı sürdürmeye çalışıyorum: Onun yaptığı yiyeceklere, onları kendim yaparak kavuşmak, onun ev düzenini, onun o eşsiz yaşam biçimi olan, gündelik yaşam biçimi olan etik ile estetiğin o birleşimini korumak. Oysa evdeki ampirik düzenin bu "kişiliği"ni korumak yolculukta olanaklı değil. O ancak benim evimde olanaklı. Yolculuk etmek, benim ondan ayrılmam demek –o şimdi yokken bu fazlasıyla böyle– çünkü o artık gündelik yaşamın en özeli olmasından başka bir şey değil.

Her halükârda keder, günlükte boyuna gün ışığına çıkmaktadır: "Kederimin içinde yaşamaktan başka bir şey istemiyorum." Ve keder, annesinin ölümü düşüncesine bağlanmaktadır: Bu, kendi ölümünün, Rolan Barthes'ın kendi ölümünün de imgesi ve çağrışımıdır. Günlüğün son sözleri, artık hayatta olmayan kişiyle ilgili anıların geçiciliği hissini uyandırmakta, bizi yalnızlığın kıpırtısız mevcudiyetiyle yüzleştirmektedir.

> Bana söylediği o sözleri anımsamanın gün gelip de artık beni ağlatmayacak olabilmesini ürkütücü bir şey diye görüyorum...

Ve son olarak da:

> Bugün, saat 17'ye doğru, her şey aşağı yukarı halledildi; yalnızlık tam anlamıyla çöktü, bütün ağırlığıyla; benim kendi ölümümden başka bir son yoktu artık.

Yalnızlığın Yutuveren Alevi

Roland Barthes'ın romanının her sayfasını bir acı alevi gibi yutuveren derin ve tarif edilemez yalnızlık kesitleri; açık ve hani neredeyse dayanılmaz duygusal yollarla bir kaybın, sevilen bir insanın ölümünün köktenliğine ve geri dönülemezliğine işaret etmekte, sevilen kişi olmaksızın hayata anlam veren ne bir ilişki ne de bir kurtuluş gemisi kaldığına tanıklık ediyor gibi gelmektedir bana. Bu sayfaları okurken insanın boğazı düğümlenir, yalnızlığın sırrına erilmez uçurumlarına dalınır. Bu sayfalara, Augustinus'un, dostunun ve annesinin ölümü karşısında duyduğu acıdan daha az bir acı bulanmış değildir, ancak bu sayfalarda umutsuz bir acı vardır. Evet, Barthes'ta da zaman zaman umut ve gizin ve ötenin belli belirsiz arayış ve kabulü bulunur ama bunlar yıldırım hızıyla siliniveren hafif ve geçici izlerdir: Bu izlerin ardında, duygusal bir parçalanmanın daha da şiddetli gölgesi kalır; Roland Barthes'ın annesinin ölümünden iki yıl geçmiş olmasına karşın zamanla acısının tek bir dikeni bile eksilmemiştir, aksine keskinliği daha da artmıştır. Yalnızlık, bu

noktaya vardığında, üzerinde sanki her yanılsamanın ve her umudun sönüp parçalandığı bir kaya oluşuverir. Bizden-*başka*sının ölümünden doğan yalnızlık deneyimi, bizi yaralanmış ve yitirilmiş sevginin giziyle karşı karşıya bırakır, sevilenin kaybından önce bizlere anlamlı gelen, kendini gerçekleştirme gibi gördüğümüz hiçbir hayat deneyimi bu boşluğu dolduramaz. İşte, her gün içinde yer aldığımız ama insani çok-anlamlılığının daima bilincinde olmadığımız yaşam-dünyasından, Husserl'in tabiriyle *Lebenswelt*ten[74] yalnızlığın binbir çehresini su yüzüne çıkarmaya çalışmaktayım.

Böyledir, sevdiğimiz bir insanın ölümü kökten ve mutlak bir yalnızlığın içine dalmamıza neden olur. Roland Barhtes'ın, gözyaşlarından dolayı ertelenmiş ve eğilip bükülmüş sözlerle söylediği gibi, sevdiğimiz bir insanın ölümünü izleyen yabancılık hissinden dolayı en derin ve içsel özümüz, kendimiz için de başkaları için de tanınmaz olur. Eskilerde içimizde görünmez ve hani neredeyse dile gelmez, kaçamak ve geçici olarak doğuveren ve derhal anlam kazanıveren hareketlerimizin, sessizliklerimizin, kalp atışlarımızın içi boşalıverir; bundan da önemlisi, etrafımızdaki kişilerde hiçbir yankı uyandırmaz olur. Bu yalnızlık; yaşamın her yönünü –aniden boğuluveren, hiçe dönen daha başka kendini gerçekleştirme nedenlerini de– delip deşen bir yalnızlıktır. Umutsuzlukta umut; acıda, ıstırapta neşe izleri bulmamızı sağlayan sevilen kişinin kaybı halinde, artık, onun sessizlikle bile dolu dolu kıldığı günlerin duygusal ve ruhsal bir seçeneği kalmaz. Böylelikle kendimize ve başkalarına yabancılaşırız; hiçbir aile ya da eş dost ilişkisinin dindiremediği bir yalnızlığın uçurumlarına dalarız. Başkalarının gözünde yalnız değilizdir. Sevdiğimiz kişinin kaybından önce yaptıklarımızı yapmaya devam ederiz, ancak her şey özündeki anlamı, duygusal ışığını yitirmiştir. Böylelikle, insanlarla ilişki kurma şeklimiz öncesine göre değişir; varlıkların ve nesneler dünyasının bizimle kurduğu gizemli konuşma dili değişir: Eskiden sıcaklık ve ışık yayan sarhoş edici dağların, denizlerin dili, başkalarıyla yaşamanın sonsuz anlam çağrışımlarının

74 E. Husserl, *Idee per una fenomenologia pura e per una filosofia fenomenologica*, Einaudi, Torino 1965.

dili... Bunlar, Rolan Barthes'ın ruhumda uyandırdığı nihai düşüncelerdir.

Kaygı ve Yalnızlık İçinde Ölmek

Sevilen bir kişinin ölümünü izleyen yalnızlık Augustinus'un ve Roland Barthes'ın tanıklıklarında dile getirilmiştir; peki ama ölmekte olan kişinin iç dünyasına, yalnızlığına yaklaşmak nasıl mümkündür?

Depresif bir kaygının ateşiyle yanmak insanı öldürür. Bu çok acı verici bir şeydir, içeriği ölmekten, ölüme varmaktan ne kadar ayrıdır bilmiyorum ama burada, gene de metaforik bir ölüm söz konusudur. Kaygıyla bitip tükenmiş genç bir hanım hastamın umutsuz sözlerinden bir bölümünü aktarmak isterim:

> Öldüğümü hissediyorum. Dün sabah ölüyordum. Öldüğümü hissediyorum. Kendimi bir trajedinin içinde gibi hissediyorum. Bu kadar da değil, hep uyumanın hayalini kuruyorum ve sonunda da, öldüğümün hayalini kuruyorum ama bu son hayalim, ölümüm ailemin canını yakar diye sarsılıyor. Bu yüzden intiharı hiçbir zaman ciddi olarak düşünmüyorum. Ölmek kolay değil. Kendimi kaptırmamaya çalışıyorum umutsuzca. Öldüğümü hissediyorum. Canım yaşamak istemiyor çünkü yaşamak demek ölmek demek.

Bu son sözlerde yaşamanın ve ölmenin ne demek olduğuna dair yakıcı bir tanıklık bulunmaktadır: Metaforik olmakla birlikte, kanayan bu ölüm, kaygı ve ölümün yiyip bitirdiği yaşamaktır.

(Maurice Blanchot'nun[75] dediği gibi:

> Sadece sonsuzluğa ölüyormuşuz gibi ölmek. Ölmek: Buzun üzerindeki yansıma, belki de, bir görüntünün yokluğunun kıvılcımı...

Ve bunlar sadece sözden ibaret değildir.)

75 M. Blanchot, *Lo spazio letterario*, Einaudi, Torino 1967.

Her depresif durumda, ölüm ve ölmek, ölümün ikilemliliği ve ulaşılmazlığı, imkân ve imkânsızlığı konularına rastlanır; depresyonun fenomenolojik kökeninin derinliklerine, ancak, ölümün ve ölmenin can alıcı keskinliğiyle buz tutmuş ve sislenmiş yolu katedilerek ulaşılır. Depresyonda, depresyonu kökten bir şekilde belirleyen yalnızlıkta hayat sönmez, bununla birlikte V. E. von Gebsattel'in dediği gibi, depresyondayken *zaten* hayatın sonundayızdır; içsel olarak ölmüş-olma deneyiminin gölgesinin vurduğu anlatılmaz bir boşluğun çölündeyizdir. Ölümü bekleme, yaşamı beklemedir: Yeni bir yaşam biçimini beklemedir ve ölüm, mümkün bir ölümdür: Adeta bilindik bir şey gibi elle tutulur ve aşinadır, tek bir ânın cisimsiz hafifliğiyle kesintiye uğratılabilecek bir şeydir. Elle tutulamayan, sonu olmayan bir ölüm sürecini sona erdirecek bir ölüm umudu bile olmadığında, kaygı, genç hastamda da olduğu gibi, hiç dinmez:

> İntihar edemeyeceğimi hissediyorum ama bu, acımı ve kaygımı daha da derin ve sancılı kılıyor. İntihara umut bağlayabilseydim, öylesine yakın bir ölüme bel bağlayabilseydim, ölümü seçebilseydim, bu korkunç acıya daha kolay dayanırdım çünkü sonumu biliyor olurdum. Ölümden yana umudum yok.

Ölüm ve ölme kaygısının ve bunlara eşlik eden yalnızlığın ifşası ve arkeolojisi, "Karmelit Diyaloglar"ında[76] altüst edici yönüyle anlatılır: Bu, Georges Bernanos'un eserinin doruk noktasıdır. Ancak bu muhteşem diyaloglara atıfta bulunuyorsam, bunun yegâne nedeni, yazarın tümör nedeniyle ölmesinden iki ay önce tamamlanmış olmalarıdır; bu diyaloglarda, özellikle de manastırın iki başrahibesinden birinin can çekiştiğinin gösterildiği sahne, Bernanos'un kendisinin eli kulağındaki ölüme doğru yollanırken yaşadığı, belki de yaşamaktan korktuğu kaygılardan bazıları anlatılır gibidir. Ölümcül bir hastalıktan mustarip Karmel'in başrahibesi, mère Henriette de Jesus, ölüm üzerine tefekkürle geçmiş bir hayatın, bir dua hayatının hiçbir şekilde dindiremediği bir yalnızlığın ve kaygının uçurumlarına gömüldü-

76 G. Bernanos, "Dialogues des Carmélites", *Oeuvres romanesques*, Bibliothèque de la Pléiade, Paris 1961, s. 1563-1719.

günü hissetmektedir. Kendisinden sonsuz kat daha katı ve emin olan bir rahibeyle yaptığı can alıcı konuşmada şöyle demektedir:

> Evet, Rahibe, öldüğümü görüyorum, doğru. Hiçbir şey bu görüntüyü benden alıp götüremiyor. Tabii ki sizin ilginiz beni hislendiriyor, buna karşılık da vermek isterim, ancak ilginizin bana herhangi bir yardımı dokunamıyor: Siz benim için geçmiş görüntülerden ve geçmiş hatıralardan hayal meyal seçebildiğim gölgeler gibisiniz ancak. Yalnızım, Rahibe, kesinlikle yalnızım ve hiçbir tesellim yok... (...) Tanrı'nın kendisi bile bir gölgeye dönüştü... Vah vah, rahibelik yemini ettiğimden bu yana otuz, başrahibe olduğumdan bu yana da on iki yıl geçti. Hayatımın her bir saatinde ölüm üzerine tefekkürde bulundum ve bunun bana şu an hiçbir faydası *yok*.

Rahibeyle, mère Marie de l'Incarnation ile konuşurken başrahibe şöyle demektedir:

> Ne söylediğimin ne önemi var! Ne dilime ne de yüzüme hâkimim artık. Kaygı, tenimi balmumundan bir maske gibi sarıyor... Ah! Şu maskeyi tırnaklarımla sökebilsem!

Bu sözleri delilik olarak tanımlayan diğer rahibeye, şu karşılığı vermektedir:

> Delilikmiş! Delilik! Benim gibi deliren birisini gördünüz mü hiç? Ah, inanın bana, kum torbası gibi yatan bu bedenin daha günlerce çok çekeceği var.

Başrahibe, kendisini doğayla olan savaşını uzatmamaya davet eden rahibeye şunu söylemektedir:

> Doğayla savaşmak mı? Bütün hayatım boyunca bunu yapmadım mı ben? Yapmasını bildiğim bundan başka bir şey var mı ki? Ve işte şimdi tuzaktayım. Mutsuzum! En meşru zevklerden bile men ettiğim şu zavallı bedenime, artık hissetmekten bile âciz olduğum şu bitkin hayvana, şimdi, hayatımda ilk kez, teslim olabilir miyim ki?

Ve Marie de l'Incarnation'un, "Ah, Rahibe, size kim merhamet etmez ki!" şeklindeki buz gibi ve acımasız sözlerine, başrahibe şu karşılığı vermektedir: "Keşke öncelikle ben kendime merhamet edebilsem!" Ölümün hani neredeyse *daha şimdiden* hareketsiz ve bitkin bıraktığı başrahibenin bakışı, rahibenin yüzünde dolaşmaktan vazgeçmez.

Ölmenin ve ölümün gizi, yalnızlığın derin sularına dalmıştır ve ancak *Espérance*'ın gölgeli ışığında bir anlam ufku bulur. Georges Bernanos'un son sözü budur.

Ölmekte Olan Kişinin Yalnızlığı

Büyük Alman sosyologu Norbert Elias, bir kitabında[77] Georges Bernanos'un *Karmelit Diyalogları*'nda betimlediği ölmekte olan kişide doğan delici duygulanımları ele almıştır. Elias, kaygılarıyla, yalnızlık ve birliktelik, umut gereksinimleriyle ele aldığı hayatın bu son deneyimini gerek sosyolojik, gerekse insani ve felsefi açıdan incelemiş, bunun üzerine çok güzel şeyler yazmıştır.

Yalnız ölme fikri, yaşanabilecek en acılı, en yürek paralayıcı şeydir.

> Buradaki "yalnız" karşılıklı ilişki içinde bulunan bir anlam bütününe atıfta bulunmaktadır; ölüm deneyiminin kimseyle paylaşılamayacağının bilincine işaret edebilir; ölümle, ancak ölen kişinin bilgisi dahilinde olan biricik anı, duygu, deneyim, bilgi ve hayallerin ilintili olduğu küçük dünyanın daimi olarak yok olacağı duygusunu da ifade edebilir.

Ama ölüm sırasmda, hayatta bağlı olduğumuz herkes tarafından terk edildiğimiz hissini de kastedebilir. Ölen kişi, etrafındakiler için hiçbir önem taşımadığını hissedip sezdiği zaman, işte o zaman gerçekten *yalnız*dır; yalnızlık çöllerinden ibaret olan pek çok huzurevinde vuku bulan da budur.

77 N. Elias N., *La solitudine del morente*, il Mulino, Bologna 1985.

Norbert Elias'ın söylediği gibi:

> Günümüzde, ölmek üzere olan kişilerle temas halindekiler, onları şefkat ve sıcaklıkla rahatlatma becerisine artık sahip değiller. Bağlılığın da, himayenin de eksilmediğini göstermek üzere, ölmekte olan kişinin elini sıkmakta ya da okşamakta zorlanırlar. Yoğun ve kendiliğinden doğan duyguları ifade etmek konusunda medeniyetin dayattığı abartılı tabu, bu insanların dillerini ve ellerini bağlamaktadır.

Her halükârda, ölmekte olan insanlara sevgimizi ve elemli yakınlığımızı, duygusal bağlarımızın ve şayet kalbimizde mevcutsa, *espérance*mızın devamlılığını göstermek kolay değildir; ancak Norbert Elias'm da dediği gibi:

> Ama belki de, fiziksel ağrının dindirilmesinden ayrı olarak, kalanların ölenlere verebileceği en büyük teselli, tıpkı sevilen kişilerle yaşanan her vedada olduğu gibi, değişikliğe maruz kalmamış bir sevgi hareketi görmektir.

Sönmekte olan her hayat için kaçınılmaz olan ve Georges Bernanos'un Compiégne'deki Karmelit manastırının başrahibesinin ve (belki de) kendi can çekişmesini anlatırken betimlediği gibi, öylesine acılı olan yalnızlık, *ancak* sevgi ve umut ifadeleriyle hafifletilebilir.

Bunlar, ancak sessizlik ve içsel yalnızlığımın içinden yazabileceğim şeylerdir.

Yalnızlık ve İntihar

Ölürkenki yalnızlık; örneğin hasta olduğu için, intiharı seçen ya da seçmeye meyleden yalnızlık gibi değildir; intihar eden kişinin sevdiklerinin, ailesinin bu eylemde yatan gizli nedeni dur durak demeden arayıp da bulamadıkları umutsuz bir yalnızlıktır bu ikincisi.

Gerek büyük bir psikiyatr gerekse büyük bir filozof olan

Karl Jaspers'in[78] sözleri, psiko(pato)lojik ve insani bakımdan gayet etkili bir netliktedir.

> İntihar dramında doğrudan doğruya rol almış kişi, bir şekilde insaniyet becerisi kazanmıştır ve ruhun meselelerini açıkça anlamaya biraz meyillidir; böyle bir kişi, bir şeyi kabul etmenin gerektiğini düşünecektir: O da bu tür bir olayı açıklayacak tek bir neden olamayacağıdır. En nihayetinde intihar daima bir sır olarak kalacaktır.

Karşı konulamadan durulamayacak bazı önyargılar vardır:

> Görünen o ki, en kolay ve rahat yol, bunu, akıl hastalığı varsayımına dayandırmaktır. Zira intihar eden her kişiyi akıl hastası şeklinde tanımlayacak kadar ileri gidilmiştir. Böylelikle intiharın nedeniyle ilgili sorun sona erdirilmiştir. İntihar sorunu çabucak çözülüp normal dünyanın dışına atılıverilmiştir. Ancak hal aslen böyle *değildir*.

Bunlar, intihar konusuna dahil edilebilecek öğeleri tanımlamamıza yardımı dokunan sözlerdir; ancak intihar sırrı hakkında içimizde gene de pek çok soru baş göstermektedir. Her nevi umudun reddinden dolayı mı, yoksa hayatı kesintiye uğratarak, ona yeniden anlam verecek bir şeylerin arayışıyla mı intihar edilir? Bir hastalığın –psişik ya da kronik bedensel bir hastalığın– baskılayıcı koşullarında mı intihar edilir? Yaşama külfetinin ve iflah olmaz acıların yutucu ateşinden umutsuzca kurulan kaçma planından dolayı mı intihar edilir? Bütün denemelere karşın ölmeyi başara*ma*yan kişilerin yürek paralayıcı sözlerinin de tanıklık ettiği gibi, intihar eğilimi farklı farklı gerekçelere dayanır; zaman zaman, biten hayatta, ölümde saklı bilinmez ve kurtarıcı bir geleceğe yönelik karanlık ve sırlı bir umut taşınır. Başarısız bir intihar girişiminden sonra, umutsuzluktan lime lime olmuş bir kişinin dediği gibi:[79]

78 K. Jaspers, *La mia filosofia*, Einaudi, Torino 1948.
79 H. Plügge, *Wohlbefinden und Missbefinden*, Niemeyer, Tübingen 1967.

> Son şeyi denemek ve her şey bittiğinde hayatta hâlâ bir anlam bulmak mümkün mü diye görmek istiyordum.

Ölüm ve ölmek sırrı, intiharın acılı ve yıldızlı hiyerogliflerinde yeniden doğar; ancak yaşamı istemli olarak sonlandırmanın etrafındaki karaltı baki kalsa da, her psikiyatri ve felsefe anlayışına yönelik bu meydan okuyuş karşısında benim daha başka söyleyecek neyim olabilir? Öyle intiharlar vardır ki, gayet net bir kararlılıkla planlanır, ancak sonra başarısızlıkla sonuçlanıp bir teşebbüsten ibaret kalır ve ardından yeni bir teşebbüs gelmez. Gerçekleş*me*yen intihar, arındırıcı bir işlev görür gibidir: İntihar, öncesinde görünüşte yitirilmiş olan, kurumuş umutları yeniden canlandırır ve bu, çevresel durumun değişmesi olayından bağımsız olarak gerçekleşir.

(Bu söz ettiğim, erkeklere göre kadınların kalkıştığı intiharlarda çok daha sık ve de simgesel diyebileceğim bir şekilde gerçekleşir; her halükârda, bu saptamayla ilgili olarak Benigna Gerisch'in[80] yapmış olduğu çok güzel bir çalışmaya atıfta bulunmak isterim; kendisi, öznel olarak geri getirilemeyecek olan ve bazılarının tanık olunmuş bir intiharın haklı ön şartı olarak kabul ettiği ölüm seçiminin, aslen böyle *olmadığını*, intiharın değişken ve rastlantısal gerekçelerden kaynaklandığını, ölüm deneyiminin reel gerçekliğiyle yaşanması halinde, nedenlerinin varoluşsal bakımdan belirleyiciliği olmadığının ortaya çıktığını düşünmeye sevk etmektedir. İntihar arayışına sevk eden itkilerin değişkenliği ve kırılganlığı, zannımca, psişik bulaşma olarak adlandırmak istediğim psikolojik ve insani deneyim tarafından da doğrulanmış görünmektedir: Aralarında Johann Wolfgang Goethe'nin *Genç Werther'in Acıları* kitabının da bulunduğu çok meşhur edebi eserlerde intihar, meydana gelen olaylar karşısında savunmasız kalmış duygulanımların bir yankısı olarak ele alınmıştır; bilindiği gibi sözünü ettiğimiz bu romanı çok sayıda ergen intiharı izlemiştir. Özellikle de ergenlerin gerçekleştirdikleri intiharlarda, görsel (medyatik) malzemeler ve betimlemele-

80 B. Gerisch, *"Sterbe ich vor meiner Zeit, nenn'ich noch Gewinn". Weiblichkeit und Suizidalität*, in *Geschlecht und Suizidalität*, Haz.: R. Freytag-T. Giernalczyk, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2001.

rin payı göz ardı edilemez; bunlar duygusal uzantıları bulunan, altüst edici yankılara sahiptir: Korkunç olanın büyüsüne kapılmasını sağlayıp taklide sevk edebilir.)

Angela

Angela, uzun aylar boyunca izlediğim, kırk yaşında, saplantılı ve değişken bir şekilde seyreden bir depresyona kapılmış bir hastamdı. Onunla geçirdiğim aylar; hastalığın vurguladığı, zaman zaman da alevlendirdiği dalgalı gidişattan kaynaklanan büyük duygusal gerilimlerin izini taşıyan, şimdilerde belleğimin geniş ve uzak semtlerinden yeniden doğan zamanlar olmuştur. Onu tanımıyordum: Henüz ergen olan bir kızın annesiydi, klasik diller mezunuydu, bir lisede öğretmenlik yapıyordu. Bana insani ve kültürel açıdan, duygusal ve zihinsel olarak donanımlı bir kişi olarak tanıtılıyordu: Zaten bunu benim de fark etmem zor olmadı. Psikolojik durumu, tümör tanısı konmasıyla değişmişti; tümör neticesinde önce ameliyat olması, sonra da birkaç ay boyunca süren kemoterapi tedavisi görmesi gerekmişti. Kemoterapi başladıktan birkaç hafta sonra onu görüp izlemeye başladım. Gecenin köründe kalkıp evde, pencereden atlayarak intihara kalkışmış, teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Düşüşü, sadece uyluk kemiğinin kırılmasına neden olmuş, hastaneye yatmasını gerektirmişti. Onunla intihara giriştikten birkaç gün sonra görüştüm: Depresyonda değildi; psikiyatrinin, intihar denemesinin sonuçsuz kalmasının geçici uzantısı olarak tanımladığı patolojik iç parçalayıcı bir mutluluk halindeydi. Bu hale, tıpkı Angela'da olduğu gibi, yapılan harekete dair her hatıranın silinir gibi olduğu ve kanayan yaraların hayal meyal görüldüğü bitmez tükenmez sözler eşlik eder. Bu fazlasıyla iyi ruh hali, neşeli ve ışıl ışıllığıyla –alışıldık mutluluklardan öylesine farklı olan bu mutluluk durumuyla– parçalanmış olan bu ruh hali, Angela'nın bir başka intihar girişiminde bulunmasına engel olamadı; denemesi başarılı olmadı ama beraberinde derin bir ruh hali başkalaşımı, ruhsal hayatının derininden fışkırmış olan depresyon ve kaygıyı getirdi. İlk günler-

deki kesintisiz konuşmaların, gezgin ve öngörülmez çağrışımların yerini duyumsamazlık, hissizlik, aldırışsızlık ve çevreden kopma aldı. Sanki duyguları kurudu ve cansızlaştı. Kocasına ve kızına duyduğu sevgi sanki Angela'nın yaşantısından uzak kaldı, birkaç ay boyunca da bu böyle devam etti. Angela, birkaç hafta sonra hastaneden çıkarıldığında eve döndü ve onunla uzun yürüyüşüm başlamış oldu: Kabullenmekte zorlandığı tümör ve depresyon nedeniyle ilaç tedavisi görüyordu. İniş çıkışları olan depresyonu hafiflediğinde bile, içinde bulunduğu duygu çölü sadece yüzeysel olarak diniyordu: Derin bir duygusal değişikliğin kırılgan ve canlı işareti olan gözyaşlarından ise eser yoktu. Saat zamanı, kum saati zamanı amansız ve kayıtsız bir şekilde ilerliyordu; ancak içsel zaman, ben'in zamanı bazen koşuyor, çoğunlukla da büyük ve sancılı bir yavaşlıkla, bir salyangoz hızıyla hareket ediyordu.

Yalnızlık biçimlerine odaklanmış bir çalışmada, özellikle de intiharı seçme, tasarlama, intihar hayalleri kurma bağlamında, görünürde başka depresyonlardan farksız bir depresyona kapılmış bir hasta olan Angela'dan neden söz ediyorum? Kader birkaç ay boyunca olağanüstü bir duyarlılığa ve büyük bir içgörü yetisine sahip olan, kalbinin derin yalnızlığından dolayı intihar düşüncelerinin gizemli büyüsüne kapılmış bir kişinin yanında kalmamı istedi. Belki de hayatım boyunca, doğmak ve kurumak olgularıyla, Angela'yı her ilişkiden ve her umuttan çekip alan ve hastalığı diner gibi olduğunda bile boğuveren baş döndürücü yalnızlığının gölgelerinin yeniden ortaya çıkması ve ortadan kaybolması olgusuyla hiç bu kadar yüzleşmemiştim. Yalnızlık anlam kaybına eşlik ediyordu, anlam kaybının çağrışımı olan intihar ise yalnızlığı dolduruyordu. Kapalı sözlerinden değil de, bakışlarının dilinden belli belirsiz yalnızlık seçiliyordu ve yalnızlığına umutsuz bir intihar arzusu yansıyordu. Her halükârda ben, onun gözlerinde, hayatın anlamsızlığının karanlık göllerinden ve uçurumlara düşmelerinden dalgalı ve umutsuz olmayan bir ruh haline varan bir kaymanın, bir geçişin izini gördüğüm yanılsamasına kapılıyordum.

(Kendini kötü hisseden kişinin, Angela'nın kökten yalnızlığı ve onu tedavi edenin: Acının, ruhun ıstırabının görünmez

gidişatını ve Leopardivari bir umudun açık yollarını sürme arayışı ve hayalinde olan kişinin acılı yalnızlığı.)

O aylar yüreğim ağzımda geçti: Beraberinde kaygı ve umutsuzluk da getiren kemoterapiye eklenen antidepresan tedavisi, Angela'nın, ortaya çıkıp kaybolması da değişkenlik gösteren kendine yönelik saldırgan itkilerini durduramıyordu. Sözler, sessizlik ve umut sözleri, soyut terapötik sözler zaman zaman üzerine binilecek bir dal gibi görünüyor ama sonradan işe yaramıyordu. Özellikle de geceleyin ailesinde ve de onu izleyen doktorda kaygı baş gösteriyordu, anksiyete karşıtı ilaçlara rağmen Angela'da kıpırdanmalar olabilirdi; ve geceleyin, insan daha da yalnızdır: İçsel olarak ve dışsal olarak daha yalnızdır; ölüm hayaletlerinin dolaşması mümkündür. Ani yarılmalar, ani huzur ve umut ovaları; hüznün yiyip bitirdiği duyguların karanlık gecesini kesintiye uğratıyordu; ancak sonra, bir anda her şey önceki haline dönüyordu. Ama Angela'nın nezaketi ve duyarlılığı, acı ve yaşama külfetinden dolayı yara alsa da, asla eksilmiyordu. Aradan üç ay geçmesine karşın, depresyon hali aynen devam ediyordu, evet, her zaman olduğu gibi durumunda dalgalanmalar vardı, ancak bu, ilaç tedavisi stratejilerinin dışında gerçekleşiyordu. Bazı depresyon örnekleri zamana yayılır, sabittir, kemikleşmiştir ve Angela'dakinden daha ağır semptomları vardır; ancak depresyonun onda olduğu kadar yoğun intihar düşünceleriyle, ölüm arzusunun büyüsüne kapılmayla ilişkilendiği seyrektir. Ve zaman zaman, hiçbir şey kardeşi olmayan saatin uçurumlarından aşağı atlanmasına mani olamaz; ama bu durumda böyle olmadı. Kemoterapi bitiyordu ve böylelikle kaygının ve hüznün nedenlerinden biri sonlanıyordu ve ilaç tedavisi yeniden değişiyordu. İçinde bulunduğu yalnızlık kısmen ufalanıyordu ve yavaş yavaş kendine yönelik saldırganlığı diniyor, ölümün gölgesi bilincinden uzaklaşıyordu. Gözyaşları iyileşmenin ilk işaretidir ("Ağlamak; görmenin, kavramanın, konuşmanın, aynı zamanda da sevmenin bir başka yoludur"[81]) ve Angela'nın duygu çölünden yeniden gözyaşları akmaya başlıyor, ailesinin duygusal dünyasıyla iletişime geçme olanakları da baş gösteriyordu. Duyguların hasta çiçekleri daha

81 J. L.Charvet, *L'eloquenza delle lacrime*, Medusa, Milano 2001.

başka anlam ufuklarına açılıyordu ve hiçbir zaman sönmemiş olan umut korları yeniden yanmaya başlıyordu. Ölüm, böylesine yakın, böylesine eli kulağında olan, böylesine istenen ve arzulanan ölüm artık yoktu. Angela bir geleceğe doğru çekiliyordu ama bu gelecek, artık kaygının değil, umudun geleceğiydi. Kökten bir baskılanma koşullarındaki istemli ölüm bellekten siliniyordu; aynı şekilde, kesintisiz hüzün ve daha da acısı, sonsuz duygulanım eksikliğiyle geçmiş ayların hatırası da bellekten siliniyordu. Nüfuz edilemez ve öylesine zamana yayılmış olan istemli ölüm, aniden duygusal açıdan boş, hastalıklı gelir olmuştu: Angela'nın anlam dünyasının ufuklarına tamamen yabancı kalmıştı.

Psikiyatri budur: İki yalnızlık arasındaki –tedavi gören ile tedavi edenin yalnızlığı arasındaki– diyalogdur; bu ikisi aynada yansıma oyunu oynar ve oyun, ancak hastalık ortadan kaybolduğunda sonlanır. Zaman zaman kesintiye uğrayan, zaman zaman da olanaksız hale gelen bu diyalogda bazen, daha depresyon geçmeden, anlık aydınlanmalar, hafif karartılar olur; öyle ki tedavi eden kişi, kendi sözlerinin, tedavi gören kişi için umut salını hayatın sularına yönlendiren hafif bir rüzgâr gibi olduğunu hisseder. Ve, işte o zaman, her şey, sözlerimizin hiçbir işe yaramadığı izlenimine kapıldığımız sayısız saatlerimiz de dahil olmak üzere her şey, yeniden, gizli ve silinmez bir manaya bürünür.

İşte bu psikiyatridir, psikiyatriye bu da dahildir.

İntihar Giziyle Nasıl Yüzleşilmelidir?

Kaygı ve umutsuzluk tarafından yara almış, intiharın korkunç büyüsüne kapılmış ruhlarla yüzleşmek; hasta kişinin iç dünyasında neler olduğunu, onun neler yaşadığını çözmeyi ve sezmeyi, intiharı düşünen kişinin sessizlik ve yalnızlık içinde çığlık atan gizli saklı duygularına yaklaşmayı gerektirir. Psikiyatrinin ana çizgisi, içinde bulunduğumuz durumdan görülmeyen hüzün ve kaygı gerçekliklerinin anlamlarını belli belirsiz de olsa görmek için büyük bir dikkat göstermek ve mümkünse bu an-

lamları kavramaktır; ve de, hasta tarafından arzulanan, hatta belki de arayışında olunan ölüm fikrinin zayıflaması ya da kararmasıyla, zaman zaman bir gülümsemeyi dolu dolu kılan ve gülümsemeye acılı bir derinlik veren gözyaşlarının şafağını öngörmektir. Dissosiyasyonun ve hüznün, özlemin ve intihar arzusunun yıpratıcı sınırlarına dalmış hastaların iç dünyalarında canlanan ve saklanan değer ve düşüncelerin, Leopardivari duygusal düşüncelerin tutkulu ve ateşli, kolay ve zor, mümkün ve imkânsız arayışına çıkılmaksızın, kayıtsızlıktan ya da kendimde olmaktan kaynaklanmış gibi görünen yalnızlık namına *hiçbir şey* anlaşılmaz; oysa bu yalnızlık, aslen, huzursuzluk ve kuruntu, kaygı ve sessizlik, acı ve umutsuzluk, karar ve kararsızlık, gölge ve alacakaranlıkla doludur.

Hastaların bize söylediği sözleri dinlemek her zaman yeterli değildir; onları, depresyon ya da dissosiyatif bozukluğun semptomolojik ve klinik boyutuyla soğuk gözlerle incelemek ve saptamak da yeterli değildir, hatta bu, tedavi eden ile tedavi olan kişi arasındaki mesafeyi büyük ölçüde artırır; özellikle de her nevi psişik acı ve intihar riski taşıyan durumları, insani bir boyutta ele almak ve yaşamak gereklidir. Eğer böyle yapılmazsa, yalnızlığın insani boyutu belirlenmeye çalışılmazsa, kötü durumda olan kişinin iç dünyası kurur ve söner; ve tedavi eden kişinin tedavisi, günümüzde psikiyatriyi de istila etmekte olan ve tedavi gören kadar tedavi etmesi gereken kişinin de canını yakan, tükenmiş ve mutlaklaştırılmış teknolojik araçlardan ibaret olacaktır sadece. Bunun daha da riskli ve acılı sonucu şudur ki, istemli ölümün elden kaçan ve buzlu suları bu yolla durulmamaktadır.

Hüzün, huzursuzluk, özlem, kaygı, utanç, zaman zaman da görünüşten ibaret neşe bazen üst üste biner, bazen de iç içe girer; istemli intiharın hâkim olduğunu görmeyi imkânsız kılan bir resim çizer ve bu durumda bulunan bir insanın hayatını kurtarabilecek olan görünmez ve dile gelmemiş izi sürmek de her zaman mümkün değildir. Günümüzde de ergenlikte, pek de nadir diyemeyeceğimiz sıklıkta, kendi hayatına aniden kastetme eğilimi vardır: Umutsuzluğun *leitmotiv*ini, bir ergenin çelişkili duygularının ateşli bütününün içinden ayırt etmek ger-

çekten de ağır ve karmaşık bir görevdir. Ve bu hayati satrançta, sürükleyici bir rol oynayan şey sadece böylesine farklı ve çelişkili duyguların üst üste binip birbirine karışması değildir; bin-bir şekilde yorumlanan ama aslen hüzün ve kaygı, tesellisizlik ve umutsuzluk barındıran yalnızlığı –yardım çağrısını– duymamak da bunda rol oynamaktadır.

Ardında bir intihar teşebbüsü –başarısızlıkla sonuçlanmış bir intihar denemesi– yatan ya da yatmayan, depresif olan ya da olmayan, hastalıklı olan ya da olmayan bir psikolojik ve insani imgeye hapsolmuş bir kadın ya da erkek hastayla yapılacak bir görüşmede, her bir görüşmede ne demeli, ne yapmalı, bu görüşmeleri içsel olarak ne şekilde yaşamalıdır? Yazdığım şeyler, her teknik kayıtsızlığı ve duygusal katılımdan yalıtılmış her türlü soyut bilimsel yöntemi silip kırılgan ve programlanamayacak bir ilişki kurmanın ve nasıl olunabileceğinin bazı yollarını ortaya koymuştur. Ama elbette ki her psikiyatrik yaklaşım, kötü durumda bulunan ve içinde bulunduğu fenalığı açıklamayan ya da açıklamak istemeyen biriyle karşılaştığında fütursuzca yalnızdır. Bu, bir başka yalnızlığa yansıyan bir yalnızlıktır: Biri dinlemeye açık ve her nevi acının ötesinde birleştiren bir kader birliği içermektedir; diğeri ise sadece kurtarılmayı bekleyen keskin bir acının içine kapanmış bir yalnızlıktır ve bazen bu kurtuluş kesin ve son bir seçim yapmak pahasına gerçekleştirilmek istenir. Tıpkı Angela ile olduğu gibi kaygı ve özlem yolu boyunca ortak yürünürse, tedavi eden ve tedavi olan kişide umut tükenmezse, intiharın gölgeleri seyrelir; her halükârda, Angela'nın gerçekten neyi hayal ettiğini anlamak için kelimelerin zaman zaman kuru zaman zaman da canlı diline, sessizliğin ve bedenin, yaşayan bedenin dili de eklemlenmelidir, öyle ki sadece psişik değil, fiziksel hastalık tarafından da hırpalanmış, yıpranmış olan ruhta neler hissedildiğine ışık tutulabilsin.

(Angela ile yapmış olduğum görüşme günlüğünün bir parçasının bir an için bellekte, hayali kurulan ve asla tam olarak ortadan kalkmamış olan ölüm kaygısının gerçekleşmesini önlemeyi amaçlayan ve soru cevaptan ziyade, sessizlikten ibaret narin bir yolun simgesi olarak yer almasını dilerim.)

Angela'nın sözleri, ruhunda ölüm arayışına yönelik ne gibi

eğilimlerin baş gösterip söndüğünü anlamama yetmiyordu; ve onun düşünce ve duygularına dair daha güvenilir bir izi sadece gözlerinde buluyordum. İlk olarak fenomenoloji tarafından kanıtlandığı gibi, duygularımızı yaşama şeklimiz, gizemli bir şekilde, tıpkı aynadaki gibi, yaşayan bedenimizin varoluş şekillerine yansır; bununla birlikte, yüzün ve bakışların gizli saklı yerlerini görme, ruhun Proustçu pencerelerini ve yaşayan bedenin varoluş biçimlerinin anlamlı ifadelerini dinleme konusunda kendimizi eğitmemişsek bu farklı dilleri algılamamız kolay olmaz. Duygular katmanlaşır; hüzün ve kaygı, Augustinusçu anlamdaki huzursuzluk ve neşe, saadet ve yitmişlik duyguları, kendilerini, yaşayan bedenin varoluş biçimlerinde fenomenolojik olarak gayet keskin ve net bir biçimde gösterir ve bizlere yaşamanın ve ölmenin kökten önemine dair bir şeyler söyleyen, özellikle de hüzün ve kaygıdır. Günlerimi Angela'nın günlerine kattığım uzun süre boyunca böyle oldu: Angela'da her birimize has kırılganlığı ve hassaslığı görür gibi oluyordum, ama bunlar onda yıpranmış ve parçalanmış haldeydi. İnsani ve uç psikopatolojik durumlarda, kaygı ve hüzünle ilgili hepimizin sahip olduğu bu ortak kaderi paylaşmak ön şarttır; bununla birlikte, depresyona girip de baskılandığımızdaki gibi iç parçalayıcı bir ihtimal halini alan istemli ölüm kaderi de ortak bir kaderdir.

Günden güne belki de kararıp da, sonra derinden aydınlanan o yüzde, o gözlerde ne görüyordum? Kaygıyı, umutsuzluğu, bunalımı, ruhun parçalanmasını, ölüm isteğini ve incecik bir yaşam umudunu, özgür bir seçimde bulunma özlemini ve bunu yapmanın imkânsızlığını, sessiz bir yardım çığlığını görüyordum; ayrıca, Angela, kötü durumda olan bir kişinin, zaman zaman ilaç tedavisinden de çok ihtiyaç duyduğu dostane bir mevcudiyet olarak kendisinin yanında bulunmaya çalışan, tedavisini üstlenmiş olan kişiye bir yaklaşıyor, bir uzaklaşıyor, bu konuda hızlı değişiklikler gösteriyordu. Ve yaşayan canlı bedenin dili, zaman zaman çözümlenebilen zaman zaman da çözümlenemeyen binbir karaltılı anlamı olan sessizliğin diline ekleniyordu. Ama Angela'nın kaygısı, kaçınılmaz olarak, onu tedavi edenin kaygısı oluyordu: Öyle ki, bu kaygı, bazen Angela'nın hissettiğinden ne daha az yoğun ne de daha az acılıydı; peki, kötü

durumda olan insanın, ölüm arzusunun büyük dalgalarından kaçamayan kişinin ruhunda nelerin gizlendiğini açığa çıkarmak, hiç olmazsa çıtlatmak bakımından yüz ifadeleri ve bakışlar gerçekten de bu kadar büyük önem taşımakta mıdır?

(Jean Starobinski,[82] derin bir psikodinamik eğitimi almış olan bu psikiyatr, kayda değer bir edebiyat eleştirmeni olmadan önce ne yazmıştır?

> Hasta, yardım ve tavsiye ister: Onun yüzü bir beklenti taşır ve hasta ile doktorun ilişkisinin tamamını harekete geçiren öncelikle bu beklentidir (...) Ve bu pek de yerindedir: Kaygı, acı ve kendinde olmanın ve dünyadaki mevcudiyetin temel hareketi yüzümüze kazılmıştır. İlk yaklaşımda, tetikte olma, uyuşukluk, bilinçsizlik halinin göstergesi yüzün kendisidir: Hastalığın vahametini ölçmek bu sayede mümkündür. (...) Yüzden okunabilecek şeyler o kadar çoktur ki, zaman zaman *her şeyin* okunabileceği düşüncesine meyledilir. Şayet insan dünyanın özetiyse, yüz de insanın özetidir.)

Angela'nın yüzü, dönüşümleri, katettiğim yol boyunca bana (böylelikle) eşlik etti ve intihar arayışına yönelik meylinin ne olduğunu kavramanın ya da seçmenin kolay olmadığı zamanlarda, bunu yüzünün değişken dillerini göz önünde bulundurarak yaptım. Ancak hayatın karşımıza çıkardığı herhangi bir yüz, belleğimizin gölgesinden ya da aydınlığından ve aniden yakına dönüşen bir mesafeden yeniden doğabilir; bu yüzde birbirini izlemiş hüznü ve neşeyi, kaygıyı ve özlemi, özensizliği ve kayıtsızlığı hatırlayabilir, gerçekten hissedilenleri saklayan sonsuz sayıdaki maskenin, daha başka maskeler doğuran maskelerin ötesinde bunları görebiliriz.

Her yüz ve her bakış, kaygı ve yitmişlik hissi taşıyan yüzler, bizleri, çoğu zaman hızla kaçmak istediğimiz ve parçalamaya meylettiğimiz içsel aynalarımızın yansıttığı acılı imgelere yöneltir. Kum saatinin zamanı, saatin zamanı, (kuşkusuz ki) kaçınılmaz olarak ilerleyen hayatın hafifliğini ve ihtişamını elimizden alır; ancak hayatın anlam ufukları içsel zamana, yaşanmış zama-

82 J. Starobinski, *La coscienza e i suoi antagonisti*, SE, Milano 2000.

na yansır ve bu zamanda yüzler ve bakışlar; kişiler ve özneler arası kökten yönleriyle, kendi aşkınlıklarıyla belirir. Yüzler ve bakışlar, gözler, sahip oldukları o ortak semantik zenginlikle sözcüklerin diline daima eşlik eder, hatta zaman zaman sözcüklerin yerini alır; bu iki dil, depresyonun ya da psikotik dissosiyasyonun yanan çalılıklarında bulunup da kendini kötü hisseden, intiharın büyülü davetinden kaçınamayan kişilerin duygu ve düşünce, imgelem ve hayallerini daha iyi çözmemizi, ya da hiç olmazsa daha iyi çözmeyi denememizi sağlayan ya da hiç olmazsa sağlayabilecek sonsuz bir etkileşim potansiyeli barındırmaktadır. Bu etkileşim, aynı zamanda da, kendini kötü hissetmenin ve umutsuzluğun kaynağı olan yalnızlığın gizli kalbinde saklanan duygusal galaksiler bütününü çözmemizi de sağlamaktadır.

(Yalnızlığın değişkenliği ve bunu daha iyi anlamamızı sağlayan yaşayan bedenin üzerine söylediğim sözlerin sonunda da, Rilke'nin[83] muhteşem şiirsel imgelerinden vazgeçememekteyim: Filozof ve psikiyatrların, daima, özellikle de, kalplerimize ve çehrelerimize hüzün ve kaygı indiğinde, her birimizin iç yaşamında gizlenen dile getirilemez ve görülmez olanın büyük bir tercümanı olarak baktığı Rilke yine.

Simam, simam benim:
kiminsin sen? Neler için
simasın sen?
Nasıl olabilirsin
başlamakla çözülmenin
boyuna bir şeyde biriktiği
böylesi bir İç için sen sima?
Var mıdır ormanın bir siması?
Bazalt dağı dikilmiyor mu
orada simasız?
Deniz yükselmiyor mu
diplerinden
simasız?
Yansımaz mı sende gökyüzü,
alnı yok, ağzı yok, çenesi yok.

83 R. M. Rilke, *Vento e destino*, Haz.: C. Groff ed E. Potthoff, l'ancora del mediterraneo, Napoli 2006.

Bunlar, bizi, sırlı ve içine nüfuz edilemez olan yüzün fenomenolojisine yaklaştıran çok güzel dizelerdir; yüzün gizli diline dair bir şeyler kavramamızı, *başka*sının yüzünde zaman zaman acının ve hüznün gölgesinde kalmış da olsa, kurtulma telaşını keşfetmemizi, her nevi psikolojik ve insani ilişkinin açık denizine dalmamızı sağlar.)

Her halükârda, ister gerçekleşmiş, ister bir teşebbüs olarak kalmış olsun, intiharın gizini aydınlatabileceği yanılsamasına ne psikiyatrik ne de felsefi söylem kapılabilir. Psikiyatriye sadece ruhu yalnızlıkla dolduran acının ve sessizliğin, kaygının ve umutsuzluğun sözlerini dinlemek, böylelikle de hayatta var olan ilgi ve dayanışmanın, sevgi ve umudun değerine gerçek bir tanıklıkta bulunmak kalmaktadır.

Son Sözler

Ölüm ve ölmek konusu çok geniş kapsamlı bir konudur ama bu konunun, bazı fenomenolojik özelliklerini ve bunlarla bağıntılı olan yalnızlık –içsel yalnızlık ve tecrit-yalnızlığı– deneyimiyle ilişkilendirilerek ortaya konabileceğini düşündüm.

Söylediklerim genel hatlarıyla, sevilen bir kişinin ölümünü izleyen duygusal yankılara odaklanmıştır; bunu yapmak için, özellikle de, ölümü ve her birimizin ölüm karşısındaki yalnızlığını ve olası ölüm kaygısını belli belirsiz yansıtan bir ayna işlevi gören Augustinus'un anlamlı acılı deneyimlerinden yola çıktım. Sevilen bir kişinin ölümünden, gerek ölen kişi, gerekse ölmeye tanık olan kişi için iç sızlatan bir yalnızlığa derinden bağlı ölmek deneyimine geçtim. Karmelit rahibelerin diyalogları, özellikle de Compiège manastırının başrahibesinin can çekişmesi, ölüm deneyimiyle ve tümör hastalığının hızla ölüme teslim ettiği Georges Bernanos'un yaşadığı yalnızlıkla doludur. Son olarak intihar deneyimi üzerine –hayatın ve ölümün, yaşamanın ve ölmenin, özgürlüğün ve özgür olmamanın, yalnızlığın ve sessizliğin gizi ile yüzleşilen uç-deneyim üzerine– odaklanılmıştır.

Ucu açık yalnızlık ve yalnızlıklar konusunda sunduğum son imgeler bunlardır.

IV. Yalnızlıkta Tedavi

"Umut" o tüylü şeydir –
Ki ruha tüner –
Ve şakır durur sözsüz bir ezgiyi –
Ve hiç durmaz – hep öter –

Ve – Borada – en tatlı – duyulur sesi –
Fırtına öyle şiddetli olmalı –
Ki yıldırsın bunca insanı ısıtan
Bu küçük Kuşu –

En soğuk ülkede işittim onu –
Ve en yabancı Denizde –
Ama – ne Cefalar çekti de – yine
*İstemedi – tek kırıntımı bile.**

* *Seçme Şiirler*, Emily Dickinson, Çev.: Selahattin Özpalabıyıklar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, Şiir no: 314.

Elbette tek bir psikiyatri anlayışından söz edilemez, olası pek çok psikiyatri anlayışı vardır: Bunlardan her birinin de kendine göre kuramsal ve pratik, bilişsel ve uygulamalı bir arka planı bulunur. Her birinin bir temeli, bir de geçmişi vardır: Her biri çeşitli psişik acılarda, hastalıkta ortaya çıkan semptomları kendine has bir şekilde tanımlayıp eklemler. Ancak tabii ki psikiyatrinin alternatif yollarıyla ilgili yazmak niyetinde değilim; tedavi konusunu, *bir* psikiyatriden, acıya az çok meyletmiş psişik hayatın halleriyle ilgili kendini kötü hisseden kişinin içselliğine, öznelliğine odaklanan ve bunu, çok sayıda etkene –zaman zaman biyolojik de olmakla birlikte, daima kişisel ve kişiler arası faktörlere– bağlı olarak oluşmuş kabul eden fenomenolojik psikiyatriden hareket ederek ele alacağım. Şayet psikiyatri buysa ya da psikiyatri hastanesindeki deneyimimin yanı sıra, modern psikiyatrinin Ludwig Binswanger, V. E. von Gebsattel, Eugène Minkowski, G. E. Moreselli ve Kurt Schneider gibi büyük üstatlarının da savunduğu gibi, bu, olası psikiyatrilerden biriyse, o zaman tedavi sadece ilaç tedavisi değil, bunun yanı sıra ve özellikle de ilişkisel bir tedavi olacaktır: Bir diğer deyişle, bu ilişki, diyalog ve dinlemekten, içe bakış ve özdeşleşmeden, kaygı ve umutsuzluk, hüzün ve huzursuzluk hallerine ve bunların anlamına duygusal olarak iştirak etmekten beslenecektir. Bu; sadece psikiyatrik tedavi alanında değil, günlük hayattaki ilişkilerimizde ve *her* doktorun hastalarıyla gerçekleştirmesi gereken ilişkilerde de gereklidir.

Uç-durumlar

Böylelikle psikiyatri, yalnızlık ve tecrit gibi uç-durumlarla (da) yüzleşmeden edemez. Olası bazı yalnızlık türlerini: İçsel yalnızlığı, yaratıcı yalnızlığı ve de acılı yalnızlığı, olumsuz yalnız-

lığı, arzu ve umut duymayan yalnızlığı, bir diğer deyişle tecridi belirttim. Tecrit; psikotik, depresif ya da şizofrenik bir durumun uzantısı olarak ortaya çıkabileceği gibi, toplumdan kökten olarak dışlanmışlık ifadesi de olabilir, kişiler arası her nevi ilişkiyi reddeden, istemli olarak kendini insanların ve şeylerin dünyasına kapatmaya ilişkin kişisel bir seçimin ürünü de olabilir. Doğal olarak ki, içsel yalnızlığın, sonsuzluk arayışı mahiyetindeki yalnızlığın, tefekküre dalan ruhun, dışarıdaki hayatın yaygın sıradanlıklarından kaçış anlamındaki yalnızlığın bir tedavisi yoktur. Ama ucu tecride dokunan ya da tecride dönüşen yalnızlığın tedavisi vardır, mümkündür. Böyle bir durum, diyalog, karşılıklı görüşme, hayatın bir parçası olan varoluşsal ve duygusal alaboralarda can simidi olacak söz ve hareketlerin arayışıyla desteklenmezse, ilaç tedavisi kesinlikle yeterli gelmeyecektir.

Hastaların Sözleri

Kendini kötü hissettiği için bir yardım talebi, çoğu zaman bir tek söz, küçük bir anlayış ifadesi, minik bir dayanışma emaresi beklentisiyle doktora –hele psikiyatrsa diyalog ve ilişki kurmaktan yana becerikli olması zaruri olan doktora– yönelen hasta neler anlatır?

Hastalar bize kaygı, hüzün, özlem, endişe ve yalnızlıklarından, kırılmış umutlarından, geçmiş deneyimlerinden ve iç hayatlarından söz ederler; ve her psikiyatr, ancak hasta ile arasında bir ilişki kurulursa, sadece sözlerden değil de, bakışlardan ve sessizlikten de beslenen bir iletişim doğup yinelenirse, bir hastalığın semptomu değil de, yaralı ve acılı insani bir durumun *izleri* olan bu varoluş ve yaşama şekillerinin bilincine varıp tanıyabilir. Her halükârda hastaların sözleri, psikiyatride, tıbbın *diğer* alanlarından daha önemli bir rol oynamaktadır çünkü bu alanda, teşhis yapılmasını ve uygun ve net tedavi programlarının hazırlanmasını sağlayan teknolojik aygıtlar bulunmamaktadır. Psikiyatride, yaşanmış *yaralı*, acı veren deneyimlerin, rahatsızlıkların doğasını ve kökenini teş-

his etmeye yarayan şey sadece ve sadece hastaların sözleridir. Kısacası hasta ile doktor arasında kurulan diyaloğun, resmî ve soyut *değil*, canlı ve sıcak olması şarttır. Dolayısıyla hastaları konuşmaya teşvik etmek, onların sözlerini yorumlamak; onların, sözlerinin dinlendiğini ve zayıflıklarının kabul edildiğini, yargılan*ma*dıklarını, nesneleştirilmeklerini, içselliklerinin ve öznelliklerinin –kuşatılmış özgürlüklerinin– tanındığını hissetmeleriyle mümkündür. Ayrıca, hastaların kullandığı sözcükler sıklıkla gazetelerden, doğruluğu olmayan tıbbi bilgilerden, televizyondan ve sözlüklerden dolayı deformedir, saptırılmıştır, yanlıştır: Dolayısıyla da bunlar, hastaların kendi somut içsel deneyimlerini ifade etmelerine ve iletmelerine zaman zaman engel olmaktadır. Bu da, sadece her psikiyatrın değil, her doktorun, hastasının söylediği sözlerin gizli, zaman zaman da esrarlı anlamını çözmesini gerektirmektedir. Bununla birlikte hastaların kendi ruh hallerini ve kaygılarını anlatmak için kullandıkları sözler, zaman zaman sadece hastalığın doğasından kaynaklanmakla kalmayıp hâkim ve bildik *slogan*ların etkisi altında da olan imgelem ve metaforlarla yüklüdür. Böylelikle, birçok hasta depresyonda olduğunu söyler; ancak elbette bu teşhise güvenmemek gerekir. Bitmez tükenmez şekilde ve her fırsatta depresyondan söz eden medyatik anlambiliminin etkileri nedeniyle, depresyon, aslen bu hastalıkla hiçbir ilgisi olmayan, başka cinsten rahatsızlıkları ifade etmekte kullanılan bir şablon halini almıştır. Dolayısıyla sadece psişik sıkıntıların değerlendirilmesinde değil, temel tıbbın, genel tıbbın alanına giren çeşitli psikosomatik sıkıntılarda da sözcüklere ve bu sözcüklerin ifade ediliş şekline büyük bir dikkat gösterilmelidir; ve bu, hastanın doktoruna güveneceği, yaşadığı gerçek deneyimleri keşfedip yorumlamada doktora yardımcı olacağı bir tedavi ilişkisi bağlamında gerçekleşmelidir. Kişiler arası ilişkinin zayıf olması halinde, hastaların kullandıkları sözcüklerin gitgide daha karanlık ve bulanık olacağını vurgulamaya ise gerek bile yoktur.

Tedavi Eden Sözler

Psikiyatride dil, Friedrich Hölderlin'in psikotik kaygı ve deha izleri taşıyan sözlerinde geçtiği gibi, insanlığa verilmiş en değerli ve en tehlikeli şeydir; öyle ki, sözcükler, kırılganlığı ve geri alınamazlığıyla, bir ilişkinin, beklenti ve umut yüklü gökkuşağının ya da kayıtsızlık ve acıyla taşlaşmış eşiklerinin habercisi olabilmektedir. Tedavi edecek ve umudu besleyecek sözcükleri içselliğimizin uçurumlarından çekip almak kolay değildir; yardım çağrısında bulunan hastaların gereksindiği sözler, her halükârda, günlük hayatımızda söylediğimiz sözler *değildir*; onlar, dinlemekten geçen ve kalpten gelen, hafif ve derin, aydınlık ve şeffaf, özgün ve içten olan, tedavi eden ile tedavi edilen arasında köprü kurabilecek sözcüklere yoğun bir ihtiyaç duyarlar. Tedavi gören kişinin öznelliğini mayalayan da *bu* sözlerdir; bunlar, tedavi eden kişinin deneyim ve bilgilerinin sonu olmayan döngüselliği bağlamında, tedavi edenin ve tedavi görenin öznelliğinde gizlenen içsel dünyaların imgelerinin canlı ve somut, duygusal açıklığıyla görünmesini sağlayacak bir ilişki, terapötik bir işbirliği doğana dek de maya işlevi görür.

Bizimle başkaları arasında acının, huzursuzluğun ve ifade edilmeyen beklentilerin sessiz sesini, sahip oldukları ateşli *diapason**uyla ve yaralı olgularıyla kavramamızı ve dinlememizi sağlayacak karşılıklı olarak anlam taşıyan duygusal bir akım yoksa, psikiyatride –ama en nihayetinde günlük hayattaki ilişkilerde *de*– bilgi yok demektir. Kuşkusuz ki bir ilişkinin anlamlı olması, bilgi ve tedavi getirmesi, beklenti ve umut taşıması ve tedavi edici sözlerin bulunmasına yardımcı olması; tedavi eden kişinin başkalarının içsel yaşamına, içselliğine yönelik içe bakış ve özdeşleşme tutumlarını izlemesine ve bu tutumları terbiye etmesine bağlıdır: Tedavi eden kişi, tıpkı Simon Weil'in anlatılmaz bir sezgi ve incelikle yüklü muhteşem söyleminde yapmaya davet ettiği gibi yapmalıdır. Çoğu zaman katı profesyonel hiyerarşileri aşan (gelmiş geçmiş bütün psikiyatri kitaplarını okumuş doktorlardan bile daha kuvvetli bir psikolojik ve insani

* Gr. Ahenk, uyum. (ç. n.)

sezgiye sahip hemşireler vardır), içsel kaynakların mevcudiyeti ve özellikle de bu kaynakların arayışı olmaksızın psiko(pato)lojik deneyimlerin duygusal ve semantik alanlarını, psişik acıların çeşitli ve sorunsal semptomlarını araştırmak, tanımak mümkün değildir. Kısacası psikiyatride, kişiden kişiye farklılık gösteren ve ancak güven ortamı, dinleme ve diyalog eşliğinde derinliklerine inilebilecek kaygı ve melankoli, umutsuzluk ve kaybolmuşluk hissi, çılgınlık ve halüsinasyon hallerini dinleme ve diyalogla, içe bakış ve özdeşleşmeyle beslenen bir ilişki *olmaksızın* analiz ve tedavi etmek mümkün değildir. Güven, sadece psikiyatride değil, her tıp dalında ve *de* her insan ilişkisinde –evde ve okuldaki ilişkilerde– tedavinin mihenk taşıdır. Ergen sorunları söz konusu olduğunda ise, bilhassa özel ve simgesel bir rol oynamaktadır.

Hayat dolu bir ilişki, tedavinin ön şartı olan böyle bir ilişki; statik ve hareketsiz bir şey, bir defaya mahsus bir durum değildir; yoğun bir şekilde dinamiktir ve sonsuz bir tarihsellik içinde yer alır. Tekrar vurgulamak isterim, eğer kişiler arası ilişki yoksa tedavi yoktur. Tedavi, ilişkideki yansıma ne kadar yüksekse o kadar başarılı, ne kadar düşükse de o kadar başarısızdır. Keza, insana, hayatında iz bırakmış önemli dönemeçlere, acıya, kaygıya ve intihar istemine vicdani ve öznel bir yaklaşım benimseyerek yaklaşmazsak, bu acılı deneyimlerin insanlık halinin bir parçası olduklarını, Kierkegaard'ın tabiriyle insani ıstıraplar olduklarını kavramazsak, bütün bu durumları bir anda patolojinin nesnelleştirici alanına hapsedivermemiz, dolayısıyla da onlara ihanette bulunmamız çok daha kolay olacaktır. Tedavinin yanı sıra başkalarının varoluş tarzını ve ruh hallerini anlamayı da amaçlayan kişiler arası özgün ilişkilerin oluşumu ve gelişimi, sadece tedavi gören kişiyi değiştirmemelidir; tedavi gören kişinin hüznünün ve kaygısının, kendinden geçmelerinin ve halüsinasyon görmelerinin azalmasına ve silinmesine ihtiyaç vardır, ancak tedavi eden kişi de, kendi varoluş tarzını değiştirmeli, başkasının, kendini kötü hisseden kişinin acılı deneyimlerine etkileşimli olarak kendini açmalı ve bu deneyimleri kendi deneyimleriy*mişçesine* yaşamalı, yaşamaya çalışmalıdır. Belki de ulaşılmaz olmakla birlikte önerilebilecek olan hedef, tedavi

eden ile tedavi gören arasında, doktor ile *ancak* doktorun *alter egosu* olarak kabul edilebilecek ve görülebilecek hastası arasında bir kader *birliği* kurulmasıdır.

Tedavinin oluşumunda etkili olan daha başka öğeler vardır, bunların arasında da sessizliğin sözcükleri olarak adlandırmak istediklerim mevcuttur.

Sözcük Seçimi

Acının ve yalnızlığın nedenlerini anlamamızı ve onları hafifletmemizi sağlayacak sözcükleri kendi içimizden bulup çıkarmamız kolay değildir. Acı ve yalnızlık içimize çöktüğünde, söylemek ve dinlemek istediğimiz sözcükler, bu dünyaya ait değildir; öyle ki, her birimiz bu sözcükleri sadece kendi can çekişen içselliğimizin gizinde biliriz. Zaman zaman, elbette, sözcüklerin dili kararır ve hiç olmazsa görünüşte çözülmez oluverir ve işte o zaman, acısını aktarmak isteyip de sessizce çığlık atan bedenimizin sunduğu dilden başka bir dille diyalog kurmamız mümkün olmaz.

Marina Tsvetayera'nın, intiharın büyüsüne kapılmış büyük Rus kadın yazarının, çok güzel mektuplarından birinden,[84] sözcük seçimiyle ilgili olarak söylediklerini alıntılamak isterim:

> Sözcük seçimi öncelikle duyguların seçimi ve arındırılmasıdır: Her duygu uygun düşmez – Ah! İnanın bana, bu konuda da çalışmak lazımdır! Sözcüklerin üzerinde çalışmak, insanın kendi üzerinde çalışması demektir.

Bunlar, sözcüklerin, sadece şiirde değil, hayatta, kalpten gelen sözlerle tedavi eden kişinin hayatında ne denli önemli olduğunu anlatan sözlerdir. Ve, her halükârda, ancak kendimizi sonuna dek tahlil ederek ve sözcüklerimizin başkalarında uyandırdığı duygusal yankıları içimizde yeniden yaşayarak, insanı yalnızlığın kaygısından ve acısından kurtarabilecek sözcüklerin neler olduğunu çıkarsayabiliriz. Marina Tsvetayera'dan

84 M. Tsvetayera, *Deserti luoghi*, Adelphi, Milano 1989.

Emmanuel Lévinas'ın dilin sırlarına ilişkin olarak yazdığı[85] baş döndürücü derinliğe ve kaçınılmaz karanlığa geçelim:

> Her konuşma bir sırdır. Kuşkusuz ki, her konuşma, konuşmacılar için ortak bir anlam düzeninde, sıradan da olsa konuşmanın sarstığı ve yeni anlamlara sevk ettiği bildik hakikatler sistemini kapsayan bir dilde birinci gelmiş, yani muzaffer hakikatlerin arasında yer alır ve eyler.

Söylem, sonradan, derin bir şekilde karmaşıklaşmaktadır:

> Ama bu yenilenmenin ardında oluşan kültürel yaşam, Söylemek, yani çehre; hiç duyulmamış bir düşüncenin, bir "ima"nın ölçülülüğüdür, hemen hiçe ingenir, tıpkı Banquo'nun *Macbeth*'te sözünü ettiği gibi "toprak balonları" gibi patlayıverir; bununla birlikte, dikkatli olan kulak, donandığı anlamlarla kendi açıklıklarının üzerine kapanmış dilin kapısına dayanmış bir kulak, onu duyabilir. Hem kapalı hem de açık olan bu kapı, Sır'rın olağanüstü ikililiğidir.

Olası her söylemi tamamlanmamışlığın ve gizemliliğin, karanlığın ve ikili duyguların yanan çalılarına daldıran bu zikzak çizen, göçebe sözler karşısında ne demelidir? Buna ilişkin olarak sadece, sözcüklerin uçsuz bucaksız olan duygusal ve semantik alanını sonsuz bir şekilde düşünmeye net bir davet olduklarını söylemek isterim.

Sessizliğin Sözcükleri

Sözcüklerin dili –iletişimin ve ilişki kurmanın, soru sormanın ve yanıtlamanın, diyaloğun ve diyalog karşıtlığının, dinlemenin ve dinlemeyi reddetmenin– tedavinin temel aracıdır ama tedavide sadece sözcüklerin dili yoktur. Tedavi sürecinde de, günlük aile ilişkilerinde de, sosyal ilişkilerde de sözcüklerin diline, sessizliğin dili eşlik etmektedir. Sessizlik, sadece psikopatolojik

85 E. Lévinas, *Totalità e infinito*, Jaca Book, Milano 1984.

değil, pek çok insani durumda ikililik ve semantik belirsizlik taşıyan bir engeldir: Öyle ki, ilişkiyi zora sokar, zaman zaman da ilişkiye geçit vermez. Terapötik görüşmelerde hastanın sessiz kalıp adeta taşlaştıklarına sık rastlanır, o sessizliğin anlamını çözmek gereklidir ve bunu, saldırmadan, kötü durumda olan ve acısını, yalnızlığını anlatacak sözcüklere bile sahip olmayan kişiye can yakıcı sorular yöneltmeden, onu bölmeden yapmak gerekir.

Örneğin intihara davet çıkaran ve hayatın ufuklarını kararan derin bir depresyondan doğan sessizlik, çekingenlikten ya da yalnızlık isteğinden gelen sessizlik*ten* nasıl ayırt edilebilir? Umut ve yanılsamaların kaybıyla zaman zaman psikotik bir deneyimin izlerini taşıyan duygu çölünden doğan sessizlik ile *bizim kendi* dinleme ve içten, doğal bir tedavi ilişkisine girme konusundaki beceriksizliğimizden kaynaklı olarak hastada meydana gelen sessizliği nasıl ayırt etmelidir peki?

Sessizlik her söyleşinin parçası olmakla kalmaz, her hayat biçiminin de bir parçasıdır; ve her defasında onun kökenini ve anlamlarını tahlil etmek gereklidir. Bana kalırsa bunun ailedeki ve okuldaki günlük ilişkilerde ne kadar önemli olduğunu, nasıl bir önem taşıdığını vurgulamaya ihtiyaç bile bulunmamaktadır: Evde ve okulda, özellikle de hayallerine ve kaygılarına, yalnızlıklarına ve beklentilerine hapsolmuş ergenlerin sessizliği her zaman tahammül görmemektedir. Oysa bunlar, çoğunlukla, aslen sadece tecridin ve sessizliğin ardına saklanan duygulardır: Bu duyguları, psikolojik, insani ve metafizik boyutlarıyla tanımak ve saymak gereklidir. Söylemimin *leitmotivi* olan nezaket ve sezgi, içe bakış ve özdeşleşim, *caritas* ve gönül gözü bu bağlamda da kaçınılmazdır.

Kısacası sessizlik, her nevi sessizlik; belirsizliğin ve gizin, büyülenmenin ve meydan okumanın, kurtuluşun ve umutsuzluğun gölgelerinin seçilmesini sağlar: Tıpkı Franz Kafka'nın parlak sözünde geçtiği gibi:

> Ancak, denizkızlarının şarkı söylemekten de korkunç bir silahları vardır, o da sessizliktir. Birilerinin onların şarkısından kurtulduğu hiç olmamıştır, diyelim ki olmaz değil, şarkılarından

kurtulan olsa bile, sessizliklerinden kurtulmak tabii ki mümkün değildir.[86]

O halde sessizliğin, sessizliği anlamanın bir ilişkinin –bir tedavinin– başarısında ya da başarısızlığındaki önemi nasıl unutulabilir?

Umudun Sözcükleri

Umutla yaşayan bizler, kalbinde umut kalmamış (kaygı ve umutsuzlukla tükenmiş) kimselerle görüştüğümüzde duygularımızı ve ilgimizi ifade etmekte kullandığımız sözcüklerin ve yaptığımız hareketlerin zayıf, içi boş, iki yönlü ve geçici olduğunu hiçbir zaman unutmamalıyız. Sözler terapötik bir anlayışın ve dayanışmanın göstergesi olabileceği gibi, kayıtsızlık ya da endişe tarafından yutuluverilebilirler de; o halde, herhangi bir kişinin kaderine, yüzüne, bakışlarına, sessizliğine, cesaret kırıklıklarına, hüznüne, kaygılarına, çekingenliğine, güvensizliğine ve özellikle de –Kierkegaard'ın dâhiyane söyleminde muhteşem bir şekilde tanımlamış olduğu– ölümcül hastalıktan mustarip bir kişinin kırılmış umutlarına yaklaştığımız her defasında, kendimize kalbimizden nelerin geçtiğini soralım.

Her halükârda, umudun sessizliğinde farklı farklı psikolojik nedenler ve klinik özellikleriyle –depresyon ya da anksiyete, dissosiyasyon ya da obsesyon özellikleriyle– tahlil edilip çözümlenmek durumunda olan çeşitli semantik alanlar gizlidir ve bunlar, ancak içsel temelleriyle yaşanabilir. Ruhlarını kaygı ve depresyonun yanı sıra acı, yalnızlık, özlem ve Augustinusçu anlamdaki iç huzursuzluğu sarmış olan bizden başkalarının umutlarının sessizliği vardır; ama (Simon Weil'in tabiriyle) acının sessiz çığlığını dinleme becerisine sahip olmadığımız zaman içimizde umudun sessizliği, Leopardivari umudun bir iki kıvılcımını bile canlı tutmayı beceremediğimiz sessizlik de vardır. Maria Zambrano'nun harika tabiriyle, umut bir köprü gibidir, bizi kendi yalnızlığımızdan çıkarıp acı

86 F. Kafka, *Aforismi di Zürau*, Adelphi, Milano 2004.

çeken ve yardım isteyen başkalarıyla sonu olmayan bir ilişkiye götürür. Umutsuz kalmış bir kalp nedir? Kurumuş ve sönmüş bir kalptir: Tesellisizdir, sadece umutla kurtulabileceği bir çöle saplanmıştır. Kaygının, umutsuzluğun, melankolinin ve yaşama sancısının çölünden yeniden doğan umut; tedavi edenin de tedavi görenin de üzerine binebileceği narin bir sal gibidir. Kısacası umut, bizlere, artık umudu olmayan kimselerin önüne yeniden keşfedilmiş anlam ufuklarını ve zamanları sermemiz için verilmiştir.

Umudun sözcükleri ve sessizliğin sözcükleri, içimizdeki ve dışımızdaki acıyı ve huzursuzluğu, hüznü ve sevinci anlamamız ve çözmemiz için gerekli ön şarttır.

Başkasını nesne haline getiren, nesne olarak konumlayan ve bizleri yabancı kılan sözler olduğu gibi, umut ve beklenti kanatları takan sözler de vardır. Sözler, esaslı olduğu zaman bizi dönüştürür, bizi iyi ya da kötü yönde dönüştürür ve psikiyatride, duygusal sözler ile soyut (mantıksal-formel) sözler birbirlerinden, özsel açıdan, başka hiçbir alanda olmadığı kadar, ayrıdır. Bizden yardım isteyen herhangi bir kimsenin acısının, ruh acısının ve beden acısının karşısında ne hissetmekteyiz? Kendimizi tarafsız gözlemciler olarak mı hissetmekteyiz, yoksa diğer kişinin duygularına ortak olup onları hayatın, hayatımızın bir parçası olarak yeniden yaşamakta mıyız? Başkalarının hareketlerine içkin anlama yaklaşmakta mıyız, içimizde ve dışımızda yer alan sonsuzluk eşiğine yanaşmakta mıyız? Bizi başkasının kaderine ortak eden karşılaşma ve ilişki gizeminin çekiciliğine kapılmakta mıyız?

Walter Benjamin'in en büyüleyici yazılarından birinde[87] umuda dair çizdiği muhteşem bir imgede, umudun belirleyici önemini yeniden keşfetmemiz mümkündür: Umut, sadece umut ışığından yoksun herhangi bir kişinin psikolojik ve insani deneyimlerinde olup bitenleri anlamanın ön şartı değil, tedavinin de ön şartıdır; öyle ki tedavi edenin kalbinde umut yoksa, en allı pullu terapötik stratejiler bile fayda etmeyecektir. Ancak içimizde canlı kanlı bir umuda dair izler olduğu takdirde, umudun sessizliğini yorumlayabilir, bu sessizliği, gizli saklı kalması muh-

87 W. Benjamin, *Angelus Novus*, Einaudi, Torino 1962.

temel sırlı alanlardan çekip alabiliriz. Benjamin'in çizdiği imge şudur:

> Umut bizlere sadece umudu olmayan kişiler için verilmiştir...

Bir diğer deyişle, sadece içimizdeki umut, biçare olup da artık umudu kalmamışlara bir yardım eli olabilecektir. Bu düşünceye, Benjamin'in umudun gizemli yolunu vurguladığı bir başka ifadesini de eklemek isterim:

> Son umut, o umudu taşıyan için asla son değildir, sadece umudun beslendiği kişiler için sondur.

Hem karaltılı hem de çok aydınlık bu düşüncelerin üzerine defalarca düşünmeden durmak mümkün müdür? Her halükârda kendini kötü hisseden kişiye karşı nazik olalım: Kayıtsızlığı reddeden ve insanda umut uyandıran nazik bir psikiyatri halen mümkündür.

Sağaltımdan İlaç Terapisine

Sağaltımın ufukları ilaç terapisininkine göre çok daha geniş ve çok daha değişkendir; ama tabii ki bu ikisi birbiriyle ilintilidir. Sağaltıma has öğeleri, hiç olmazsa kısmen, fenomenolojik, psikolojik ve insani anlamlarıyla çözümlemeye ve betimlemeye çalıştım; psişik acıya –Romano Guardini'nin bir keresinde yazdığı gibi, hayatımız boyunca hiçbirimizin kaçamayacağı psişik acıya– insani ve metafizik açıdan bakan bir psikiyatri bağlamında yaklaşmayı diledim. Ancak psikopatolojik bir açıdan da olsa, olası sağaltım şekillerini; içsel tutumların, sezgilerin, özdeşimin ve diyaloğun, dinlemenin gerçekleştirilmesi ve *başkasının* haysiyetinin, özgürlüğünün tanınması bağlamı üzerinden tanımladım ve böylesi bir sağaltımın ucu, günlük ailevi ve sosyal ilişkilerde olup bitenleri anlamaya kadar uzanmaktadır. Sadece psişik acının sancılı ve iç sızlatan türlerindeki ilişkilerde *değil* de, sözü geçmiş diğer ilişkilerde de *başka* insanların, örneğin derin ihtiyaçlarına karşı toplumun öylesine duyarsız

olduğu sıkıntılı ve acı çeken ergenlerin hayatlarına yaklaşmamızı sağlayan içsel tutumlara, dayanışma ve anlayışa, yakınlık ve sevgiye tanıklık etmeye, dinlemeye hazır olmaya ve kalbin buz gibi soğukluğuyla, soyutluğun kalkanıyla yargıla*may*an, her türlü iletişimi ve ilişkiyi engellemeyen ve kurutmayan bir dikkate ve duygusal bir katılıma ihtiyaç vardır. Tabii ki psikiyatride ilaç terapisiz sağaltım yoktur, bir diğer deyişle psişik acı dengesizlik yarattığında biyolojik alana odaklı bir yaklaşım edinilir. Kökten bir şekilde pşisik kökenli olan, ancak biyolojik hayata yansımaları olmayan insan acıları da vardır; en sık rastlanan acılar da bunlardır ve günümüzün anlayışsızlığa, kayıtsızlığa ya da sadece aceleciliğe ve bireyselliğe kapılmış ailevi ve sosyal ilişkilerinde gitgide yayılmaktadır; ve bu tür acılar için herhangi bir ilaç terapisi *yoktur, ancak* sağaltım vardır: *Başkalarını* dinlemek ve diyalog kurmak, kendi hayatında değişiklik yapmak ve başkalarının yaşama ve ölme şekillerine dikkat göstermek vardır (Söylemim sırasında bunları söylemeye ve bu düşünceleri geliştirmeye çalıştım). Bir de, psikolojik gerekçelerle biyolojik nedenlerin farklı farklı şekillerde iç içe girdiği insan acıları vardır ve bunlarda, her zaman olmamakla birlikte, farmakoterapik yöntemlere, *psiko*terapik yöntemlerle desteklenen ya da desteklenmeyen ansiyolotik ya da antidepresanlara başvurmak gerekir.

Bu karmaşık terapötik yöntemler, psikiyatride, daha geniş bir alan olan sağaltıma dahil edilmelidir, çünkü sağaltım, ailevi ve sosyal, insanlar arası gündelik ilişkilerin kurulmasında *da* somut, belki de manidar yankıları bulunan öğeler içermektedir ve bana kalırsa sadece temel tıpta değil de, genel tıbbın her başarısında da önemli rol oynamaktadır. Kısacası, tıbbın insancıllaştırılması, bu ortak (öncelikli) bilgi ve ilişkisel yardım yolunun izlenmesiyle ilintilidir. Bu yolla, hastalarda daha az kaygı görülecek ve (belki de) psikosomatik rahatsızlıklarda olumsuz sonuçlar çok daha az olacaktır.

Söylemimin Nihai Amacı

Günümüzde psikiyatri, tımarhane kurumuna hapsolmuş olmayan, dünyaya ve özellikle de kendilerini kötü hissedip de, imkânlar dahilinde evlerinde yaşabilecek kişilere açıktır ve sadece uç ve çok rastlanmayan psişik acı biçimleriyle değil, günlük hayatın içinde yer alan acılarla da –hayatın kaygı ve sıkıntıları, krizleri ve çelişkileriyle de– ilgilenmektedir. Böylelikle psikiyatride, hiç olmazsa tarihte fenomenolojik psikiyatri adını alan alanda, sağaltımın psikopatolojik ve kişiler arası, antropolojik ve sosyal anlamları üzerinde düşünmek, sağaltımı, sadece psikiyatrinin ve tıbbın değil, günlük hayat şartlarında, ailevi ve sosyal durumlarda da rol oynayan ilişkisel bir yapı ve hayat tarzı olarak algılamak mümkündür.

Söylemim, bu hermeneutik yollar boyunca, Pascal'in tabiriyle hepimizin bindiği bir gemi olan çeşitli insani ve psikolojik gerçekliklerde *ortak* sağaltımın ana öğelerini kavrayıp çözümlemeye yöneliktir. Psikiyatriye ilişkin son değerlendirmem şudur: Sağaltım, ancak, tedavi edenin ve tedavi edilenin hissetme şekillerini, yaşam tarzlarını her defasında tartışma konusu yapan insanlar arası bir ilişki bağlamında mümkündür: Tedavi eden ile edilen, karşılıklı olarak kader birliği kurmalı, bu birlik içinde ortak anlam ufukları aramalı ve bulmalıdır ve bu süreç, gerekirse, acı biyolojik eşiğe varırsa, farmakolojik terapiyle desteklenmelidir.

Kendimizi, böylelikle, karşılaşmanın, *bizden-başkası*yla kader birliği kuracağımız her türlü kurtarıcı karşılaşmanın gizine bırakalım.

KALBİN GÖZLE GÖRÜLMEZ İÇSELLİĞİNİN ÖTESİNDE

Bir Orgun konuştuğunu duydum, zaman zaman –
Bir Katedral Koridorunda,
Ve tek bir söz anlamadım söylediğinden –
Yine de tuttum nefesimi, dinlerken –

Ve ayağa kalktım – ve çıktım dışarı,
Daha Bernardin bir Kız –
Yine de – bilmiyordum bana ne olduğunu
*O eski Şapel Koridorunda.**

* *The Poems of Emily Dickinson (Reading Edition)*, Haz.: R. W. Franklin, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts [ABD] ve Londra [İngiltere], 1999, Şiir no: 211, Çev.: Selahattin Özpalabıyıklar.

Yapmış olduğum çalışmada, gerek içsel yalnızlıklar, ruhun yalnızlıkları, gerekse acılı yalnızlıklar, tecrit-yalnızlıkları, zaman zaman içerdikleri netlik ve hayat dolulukla, zaman zaman da içerdikleri karaltılar ve uçup kaçıcılığıyla, görünüşte yalnızlığın mevcudiyetine yabancı kalan duygusal ve varoluşsal bağlamlardaki kaybolmuşluklarıyla, birbirinden farklı yalnızlık türleri ortaya konmuştur. Yalnızlığın farklı ifade şekillerinin izlerini katederek, öyle sanıyorum ki, bazı duygulara dair daha kapsamlı bir anlayışa, ruhun daha derin bir anatomisine varılmıştır. Hayatımızın her ânında duyguların içinde yer alırız; ama eğer içimize bakmaya, yalnızlığın açık ve kapalı alanları üzerine düşünmeye meyletmezsek, bu duyguları her zaman kendi aşkınlıkları ve doğalarıyla tanıyamayabiliriz. Tanıyamadığımız için de, içimizden, kayanın üzerinden akan su misali hızlı ve hafif akarlar; içselliğimize değmezler bile ve de hiçbir iz bırakmazlar. Peki, yalnızlığın çeşitli türlerini ve yalnızlığı kendi içimizde nasıl yaşadığımız konusunu ele alırken, faydalanmış olduğum bilişsel araçlar hangileridir? Yalnızlığın uçsuz bucaksız alanlarının arayışındayken, hangi kırılgan ve zaman zaman da elle tutulmaz araçları kullandım? Yalnızlığın dilinde ne gibi okunaksız harfler saklıdır?

Psikiyatride –hatta sadece psikiyatride değil– rasyonel bilgi, hesaplı kitaplı mantık ve sezgisel bilgi, kalbin mantığı[88] bilginin temel öğeleridir ve bunlar, birbirleriyle sabit olmayan bir denge içindedir. Yalnızlık gibi ve yalnızlığın kapsamına giren özel alanlar gibi duygusal deneyimlerle, uç-durumlarla yüzleşildiğinde, rasyonel bilgi bizleri pek bir yere götürmemektedir; görünürde anlaşılmaz olan durumların içsel şatosunda gedikler

88 B. Pascal, "Pensées", *Oeuvres complètes, II*, Bibliothèque de la Pléiade, Paris 2002, s. 43-900.

açan şey, Pascal'in dile getirmiş olduğu gibi kalbin mantığıdır, sezgidir. Sezgiyi, kalbin mantığına götüren bilgiyi ele alırken, yirminci ölüm yıldönümünde Rilke'yi anan Heidegger'in,[89] –netliğiyle gayri ihtiyari olarak Leopardivari diyebileceğim– yazısına atıfta bulunmak isterim.

> Hemen hemen Descartes'ın yaşadığı zamanlarda, Pascal kalbin mantığını keşfetmiş, onu hesap kitap yapan aklın mantığının karşısına konumlandırmıştır. Kalbin içi ve gözle görülmezliği, hesabın kitabın "iç"inden de daha içseldir, bu nedenle de daha görünmezdir, bununla birlikte sadece üretilebilir olan nesnelerin alanından daha geniş bir alanı kapsamaktadır. Kalbin gözle görülemez olan içselliğinin ötesinde, insan, öncelikle, sevmesi gerekene doğru: Atalara, vefat etmiş kimselere, çocukluğa, yeni doğanlara doğru sevk edilir.

Sezgisel bilginin, duygusal bilginin, kalbin Pascalci mantığının yolunu izlerken, içsel hayatımızın bazı gizli saklı yerlerinde, duygularımızın takımadalarında yitmiş yalnızlıkların arayışına çıktım.

Böylelikle, zaman zaman ya da kısmi olarak kendini kötü hissetmenin öznel deneyimini vurgulayan tecrit-yalnızlığıyla bağıntılı olsa da, yalnızlığın, içsel yalnızlığın; acı, ruh acısı, ıstırap deneyimlerinin manidar doluluğuna ne şekilde yansıdığını gözler önüne serebildim. Hayretli ve gizemli bir sessizliğin uçurumlarına dalmış yalnızlıklardan biri, dünyadan uzak olan, hatta dünyayla her türlü ilişkisini yitirmiş manastır hayatında gerçekleşen yalnızlıktır; ona ne ayrılık ne de tecrit eşlik eder; bu, aşkınlıkta ve sonsuzlukta, Tanrı arayışında kök salmış, farklı bir hayat deneyimidir. Yalnızlık, daima yanan bir fener misali, karmaşık ve sorunsal duyguların derin ve köklü anlamlarını görür gibi olmamızı ve daha iyi kavramamızı sağlar; korku, mutluluk, mutsuzluğun metaforu ya da özü gibi olan kaybedilmiş mutluluk benzeri duygular yalnızlığın ışığında daha iyi görülür. Bu duygular, sürekli ve genellikle, içeriden değil de,

89 M. Heidegger, *Sentieri interrotti*, İtalyancaya çeviren: P. Chiodi, La Nuova Italia, Firenze 1968.

dışarıdan bakılma tehlikesi altındadır: Oysa gerek psikiyatride, gerek felsefede içeriden bakmak çok daha önemlidir. Söylemimin devamında yalnızlığın yaratıcı deneyimlere, şiirsel yönlü deneyimlere yansıdığı alanlara eğildim. Her şiirsel yaratı –öyle düzyazı metinler vardır ki onlara şiirsel dememek mümkün değildir– ancak, düşünmeyi ve içe bakışı çoraklaştıran günlük ve bilindik meşgalelerden esaslı şekilde kopma kaydıyla içsel olarak yeniden yaşanacak bir yalnızlıktan doğabilir; ayrıca öyle şiirsel deneyimler vardır ki, onlarda öne çıkan tema yalnızlıktır. Coşkun ve ateşli bir yalnızlığın izinden doğan şiirsel yaratıları yeniden okumazsak, yalnızlığın, ruhun yalnızlığının uçsuz bucaksız anlam ufuklarına yaklaşmamız, bana kalırsa, mümkün değildir. Bu nedenle de, yaşamanın ve ölmenin, umudun ve umutsuzluğun gizinin rol oynadığı varoluşsal temel kategori olan yalnızlığın geniş fenomenolojik ve psikolojik, hermeneutik ve antropolojik anlamlarını yeniden kurma bağlamında Francesco Petrarca'nın, Giacomo Leopardi'nin, Emily Dickinson'ın, Rainer Maria Rilke'nin ve Antonia Pozzi'nin şiirsel metinlerinin –birbirlerinden farklı tarihî ve edebi özelliklerinden ve birbirlerinden farklı estetik değerlendirmelerinden bağımsız olarak– söylemimde doğru bir şekilde ve asli bir kesintiye uğramadan konumlanmış olduklarını dilerim.

Psikiyatrinin özellikle ilgilendiği psikopatolojik deneyimler bağlamında, yalnızlığın, içsel yalnızlığın acılı yalnızlık, tecrit-yalnızlığıyla iç içe girdiği gayet net olarak görülür; Emilia'nın fenomenolojik analizinde ortaya çıkan da budur: Hızlı ve yürek paralayıcı psikopatolojik atılımlar da gösteren psikotik bir duruma kapılan bu ergen, kökten bir yalnızlığa, psikiyatride otistik denen bir yalnızlığa dalmıştır. Bu, pek sık rastlanmayan en ciddi klinik örneklerinde bile, yalnızlığı insanlararası ilişkilere ve çevreye geçirgen kılan meyilleri ve açık gedikleri bulunan depresif yalnızlıktan farklıdır; Emilia'nınki yerinden oynatılması her zaman da mümkün olmayan taşlaşmış bir yalnızlıktır. Yalnızlık, otistik yalnızlık, acılı yalnızlık, tecrit-yalnızlığı böylelikle psikotik bir deneyimin, iç sızlatan psişik bir acı durumunun uzantısı olarak gerçekleşir; ancak Lucia ve Laura'da olduğu üzere, yalnızlık, özellikle de kayda değer insani ilişki-

lerden kopuk olma ya da sosyal rahatsızlıkların uzantısı mahiyetindeki bir deneyim de olabilir, bu bağlamda yalnızlık psikotik bir hayat biçiminin, *kısacası* psişik bir hastalığın nedeni olur. Bu saptama, alakadar olduğumuz psikolojik ve insani deneyimlerin karmaşıklığını özetle ortaya koymaktadır. Görünürde basit ve tekdüze duran yalnızlıkta, pek çok tezat, pek çok karşıtlık, pek çok yön, pek çok da katman vardır. Her halükârda en önemli şey, sosyal yalnızlık durumunun hastalık kaynağı ve nedeni olabileceği saptamasıdır. Dolayısıyla, toplumdan koparılıp atılma, toplumsal dışlanma, aşırı yoksulluk nedeniyle toplum dışına itilme ya da dost konumundaki insanların yitimi gibi gitgide artan, büyük bir hızla artan olguları ve beraberinde getirdikleri acılı psikotik hayat biçimlerini, psişik ve sosyal rahatsızlıkları, bunların derin önemini düşünmeden edemeyiz. Görünürde karmaşık ve seçkin bir konu gibi duran yalnızlık bağlamında da, büyük rol oynayan psiko(pato)lojik ve sosyal sorunlar bulunmaktadır ve bu sorunlara ne psikiyatri ne de siyaset yabancı kalabilir.

Yalnızlık, yalnız olmanın ve kendini yalnız hissetmenin acılı deneyimi; hastalık, fiziksel hastalık, beden hastalığı, özellikle de hastaneye yatırılmamız halinde ama evde, yatakta olmamız gerektiğinde de her birimizde hemen baş gösterir, kendimizi tamamen ayrı hissettiğimiz ve de ayrı olduğumuz bir dünyaya dalarız. Yalnızlık başlangıçta içseldir: Düşünme ve içe bakış, kendini ve sessizliği dinleme kaynağıdır; ama hastalık zamana yayılırsa ya da refakatçiye ya da hiç olmazsa dost insanlara ihtiyaç duyulursa durum hemen karmaşık bir hal alıverir. Büyük içsel yalnızlık yavaş yavaş cilasını yitirir, zayıflar, çözülür ve acılı bir yalnızlıkla bağdaşır, hızla tecride dönüşen bir yalnızlık deneyimine dönüşür: Kapalı ve metaforik anlamda buzlaşmış bir yalnızlık oluverir. Yalnızlık ve tecrit farklı insani deneyimlerdir: Birbirinden kökten bir şekilde ayrıdırlar, bununla birlikte aralarında karşılıklı bir bağıntı olması da kaçınılmazdır. Son olarak, sevilen bir kişinin yitiminden doğan ve her birimizin ruhunu dağlayan yalnızlık vardır, bununla ilgili olarak Augustinus'un tanıklığına başvurulmuştur ama buna aynı zamanda, kalpten doğan ve psikiyatrinin sessizce seyrettiği bazı

deneyimler mahiyetinde Georges Bernanos ve Rolan Barthes'ın tanıklıkları da eklenmiştir; umuyorum ki, yazılanlarla, ölüm ve ölmek olgusunun olası hatları gün ışığına çıkarılabilmiştir.

Yalnızlık konusu, yalnızlığın zaman zaman elle tutulmaz dönüşümleri, kanaatimce, ruhun coğrafyasını yeniden oluşturacak bir bakış açısı olarak ortaya çıkarılmıştır; bu sayede, fenomenolojik ve antropolojik karmaşık yapıları daima da göz önünde tutulmayan duygusal deneyimlerin ve insani durumların anlam dağarcığı genişlemektedir. Peki ama yalnızlığın tedaviye ihtiyacı var mıdır? Elbette ki içsel yalnızlık, yalnızlık arzusu, ruhun yalnızlığı sonsuzluğa ve umuda açıklık mahiyetinde olduğundan tedavinin kendisi olmaktadır: Bunlar, acı ve ıstırap içinde yaşayan kimseler için yardım kaynağıdır. Bizi ayrılığa, kendi benimizin sınırlarının içine hapseden ve çıkışı olmayan acılı yalnızlığın, otistik yalnızlığın, tecrit-yalnızlığının ise tedavi edilmesine ihtiyaç vardır. Ancak yalnız kişilerin, yanlış seçimlerin sonucunda yalnız kalmış, içine nüfuz edilmez bir kaderin neden olduğu talihsizliklerden mustarip olmuş insanların da kökten terapötik anlamda değil de, geniş anlamıyla sağaltıma ihtiyaçları vardır. İnsani bir sıcaklık, refakat, dinleme becerisi, başkasının acısı ve sevinciyle özdeşleşme, nezaket ve dayanışma gösterme mahiyetindeki bir sağaltıma ihtiyaç vardır; dile getirdiğim sağaltım, sessizlikten ve yalnızlıktan, umuttan yana tutkulu olmaktan ibarettir, kalbin gözle görünmez içselliğinin ötesinden doğan sözlerin kaynağı mahiyetindedir; Etty Hillesum, bu konuda muhteşem bir tanıklıkta bulunmuştur.

Ruh acısına ve beden acısına, özellikle de mutluluk ve korku gibi aydınlık ve karaltılı duygulara, şiirin alacakaranlık imgelerine, hüzne ve umut tutkusuna, kalbin binbir türlü mantığına ve hayatın can çekiştiren eğrilerine, ölüm ve ölme sırrına eşlik eden yalnızlığın dönüşümleri üzerinde düşünmeye çalıştığım bu kitabı nasıl sonlandırmam gerekir? Ruhun metaforik anlamdaki anatomisi üzerinde katettiğim bu yolları, Etty Hillesum'un muhteşem ve iç sızlatan sözlerine bir kez daha başvurmadan sonlandırmak istemem: Bu sözleri, bildiğimiz bütün diğer sözleri gibi Westerbork'ta, ölmek üzere Auschwitz'e gitmeyi bek-

lerken yazmıştır. Bunlar, sonsuz bir hüzünle, başkalarının elem ve acılarını kendi elem ve acısı olarak yaşamaya dair eşsiz bir itkiyle doludur; ateşli bir atılım ve aydınlık bir dayanışmayla yüklüdür.

Bu sözlerini hiç unutmayalım:

> Aniden, acı çeken insanlığın bütün gece acıları ve yalnızlıkları küçük kalbimden geçiverdi ve kalbimi sızlattı. Ne çok acıyı kendi üzerime almak isterim bu kış.

Ve o, içinde yaşadığı insanlık dışı şartlara rağmen, barış ve dayanışma bağlarının yeniden kurulmasını sağlayacak başka bir umudun tanığı olarak dünyayı dolaşmanın hayalini kuruyordu: Savaş yerlerinde acı çeken kişilerin arasında da bunu yapmak istiyordu. Elbette ki hayal ve gerçeklik birbirine karışıyordu ama imkânsız olmayan, yanan ama tükenmeyen bir umudun çalılarında oluyordu bu. Tekrar onun sözlerine başvuralım:

> İleride Sen'in dünyanın bütün ülkelerinde yolculuk edeceğim, ey Tanrım, dünya üzerinde çatışan pek çok insanın ortak temelini keşfetmemi sağlayan, sınırları aşan bu dürtüyü içimde hissediyorum. Ve hem kısık hem de çok tatlı, ama aynı zamanda da ikna edici ve kesintisiz bir sesle bu ortak temelden söz etmek istiyorum. Bana bunu yapmam için gerekli sözleri ver ve bana bunu yapmam için gerekli gücü ver. Ama bunu yapmadan önce cephede, acı çeken insanlarla birlikte olmayı istiyorum – ve bundan sonra konuşmaya hakkım olacak, öyle değil mi?

Yalnızlığı, kendi yalnızlığını ve kendi içinde yaşadığı yaralı, hakarete uğramış kalbinde bedelini ödediği başkalarının yalnızlığını şiirsel bir söz olmaksızın yenemezdi: Etty Hillesum Tanrı'ya, kendisine bu sözleri vermesi için yalvarıyordu. Rilke'nin şiirsel, aydınlık ve kurtarıcı sözü ona Westerbork'ta eşlik etti ve günlüğünde de yazılı olduğu gibi, gitme arifesinde olduğu Aschwitz'e vardığında da ona eşlik edecekti: Ancak belki de, bazen Rilke'nin sözü bile ona yetmiyordu ve işte o zaman Hillesum bu duayı ediyordu:

> Tanrım, bana her gün kısacık bir mısra ver ve olur da, kâğıt ya da ışık olmadığı için o mısrayı her gün yazamazsam, o zaman ben de onu akşamleyin, sessizce, Sen'in yüce göğüne söylerim. Ama bana ara ara kısacık bir mısra ver.

Her türlü kaygının ve her türlü yalnızlığın, her türlü yürek paralayıcı hayat şartlarının ve aslen ölmenin kendisi olan yaşamının ötesinde, Etty Hillesum'un narin ve cüretkâr şiirsel bir söze karşı duyduğu umut ölmüyordu ve onun minik kalbi, insani ve ruhsal bir kurtuluş simidi misali bu sözü arzuluyordu.

İsim Dizini

Aiskhylos 87
Andersson, Harriet 31
Anna Maria Cànopi, rahibe 116
Arieti, Silvano 134, 135
Assisili Clara, azize 106
Augustinus 17, 21, 38, 41, 67, 82, 83, 88, 99, 101, 169, 170, 171, 172, 176, 178, 194, 216
Ávilalı Teresa (azize) 105

Bach, Johann Sebastian 31
Bachmann, Ingeborg 87
Barison, Ferdinando 67
Barthes, Roland 17, 173, 174, 175, 176, 178, 217
Bauman, Zygmunt 71, 76, 84, 85
Bergman, Ingmar 31, 32, 35, 38
Bernanos, Georges 17, 39, 79, 118, 166, 174, 179, 181, 182, 194, 217
Beyoğlu 4
Binswanger, Ludwig 86, 135, 162, 197
Blanchot, Mourice 169, 178
Bleuler, Eugen 139
Bollnow, Otto Friedrich 86, 87

Celan, Paul 103, 121, 135
Chopin, Fryderyk 31

Descartes, René 67, 214
Dickinson, Emily 11, 16, 19, 45, 65, 119, 121, 129, 130, 131, 135, 195, 211, 215

Elias, Norbert 181, 182

Fichte, Johann Gottlieb 67
Folignolu Angela, mutlu 15, 106

Gadamer, Hans-Georg 49, 50, 64
Galimberti, Umberto 91, 93
Gebsattel, von V. E. 135, 179, 197
Gerisch, Benigna 184
Goethe, Johann Wolfgang 86, 184
Gray, Thomas 134
Guardini, Romano 26, 207
Guitton, Jean 115

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 67
Heidegger, Martin 67, 68, 69, 136, 137, 21
Hillesum, Etty 25, 60, 116, 124, 131, 157, 217, 218, 219
Hölderlin, Friedrich 67, 136, 137, 200
Husserl, Edmund 67, 177

Jankélévitch, Vladimir 29, 30, 31
Jaspers, Karl 169, 183
Juan de la Cruz, aziz 39, 109, 112

Kafka, Franz 18, 204

Kalkütalı Teresa (mutlu) 15, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 118, 148
Kant, Immanuel 67, 85
Kapuściński, Ryszard 48
Kierkegaard, Sören 67, 68, 90, 91, 110, 139, 201, 205

Leopardi, Giacomo 16, 50, 67, 80, 83, 91, 96, 99, 100, 101, 121, 126, 127, 128, 129, 132, 135, 137, 215
Lévinas, Emmanuel 203
Lisieuxlü Thérèse (azize) 15, 106
Lovelace, Richard 134

Mann, Thomas 22, 23
Maria Maddalena de' Pazzi, azize 15, 106, 107
Mauriac, François 43
Meerbaum-Eisinger, Selma 103
Minkowski, Eugène 40, 197
Morselli, G. Enrico 67, 135
Mörike, Eduard 86

Nietzsche, Friedrich 16, 87, 91, 92, 96, 97, 99, 101, 102, 136, 137, 138, 170
Novalis 50, 71

Pascal, Blaise 51, 67, 209, 213, 214
Paulus, (aziz) 113
Péguy, Charles 117
Petrarca, Francesco 16, 121, 125, 126, 132, 135, 215, 222
Pindaro 222
Pozzi, Antonia 16, 103, 106, 107, 121, 133, 135, 215, 222
Pozzi, Giovanni 16, 103, 106, 107, 121, 133, 135, 215
Proust, Marcel 191

Rilke, Rainer Maria 16, 40, 53, 72, 82, 121, 123, 124, 125, 129, 131, 132, 135, 167, 168, 193, 214, 215, 218
Rümke, Henricus Cornelius 146

Scheler, Max 67
Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph von 58, 67
Schneider, Kurt 58
Schopenhauer, Arthur 94, 95, 96
Schubert, Franz Peter 16
Sebald, W. G. 41
Shakespeare, William 144
Sophokles 137
Starobinski, Jean 192
Steiner, George 58
Sylwan, Kari 31

Thévenot, Xavier 48, 50, 51
Thulin, Ingrid 31
Trakl, Georg 15
Tsvetayeva, Marina 67, 214

Ullmann, Liv 31

Weil, Simone 14, 28, 43, 60, 61, 62, 63, 78, 82, 87, 200, 205
Wittgenstein, Ludwig 78, 82, 83, 84, 101
Woolf, Virginia 156, 157

Zambrano, María 205

Ruhun Yalnızlığı, köklü yalnızlık deneyiminin hayatımızda ortaya çıkışının iki temel biçimi, içsel yalnızlık, yaratıcı yalnızlık ile acılı yalnızlık, tecrit-yalnızlığını ve bunların günlük hayatta, acıda, korkuda, yitirdiğimiz mutluluklarda, mistik hayat deneyimlerimizde ve şiirsel, psişik acı, hastalık, yaşama ve ölme deneyimlerinde birbirine nasıl bağlanıp ayrıştığını ele alıyor.

Yalnızlık, Eugenio Borgna'nın dediği gibi, hayatımızın yok edilemeyecek bir koşuludur.

"Günümüzdeki anlayışın mutluluk kaynağı olarak kabul ettiği şeyler her fırsatta, her durumda ve her yolla istenmekte ve aranmakta; bazı ilaçlar, bazı antidepresanlar da, çoğu zaman işe yaramaz birer havai fişek olmaktan öteye gidemeyen, zafer haline getirilmiş bir mutluluğa ulaşmanın aracı ve yolu olarak kullanılmaktadır. Bunu da, mutsuzluk ve depresyona yol açan sonsuz hayal kırıklıkları ve tatminsizlikler izlemektedir; bunun nedeni de, anlamlı, derin, büyük *mutluluklar gibi, uçup kaçıcı, ancak bir sabah süren, ardında sadece küller bırakan, görünüşten ibaret,* küçük *mutlulukların da olmasıdır."*

ISBN 978-975-08-2464-7